

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Mészöly Miklós nyolcvanéves

- ESTERHÁZY PÉTER: Az ország 1
KUKORELLY ENDRE versei 2
SÁNDOR IVÁN: Egymás tükrei (*regényrészlet*) 4
VÖRÖS ISTVÁN: Orpheusz nyomában (*elbeszélés*) 25
THOMKA BEÁTA: Megújulás, megújíthatóság (*esszé*) 44
LOVÁSZ ANDREA: „Szeressük a mérgező virágokat”
(*Mészöly Miklós: Mesék*) 47

*

- RÁCZ PÉTER verse 52
BÓDIS KRISZTA verse 54
SZÜTS ZOLTÁN: Az enyém csak a munka volt (*részlet*) 55
VARGA VIRÁG verse 59
DÉRI BALÁZS versei 61
DUDÁS ATTILA: Az elveszett kulcsok és a hazugság országa
(*Részlet egy készülő könyvből*) 63
KÁNTOR ZSOLT verse 71
HÁY JÁNOS versei 72

*

JAK Tanulmányi Napok 2000: A hiba poétikája

- KERESZTESI JÓZSEF: Hibát hibára (*Petri György kései költészete és
a hiba poétikája*) 74
SZILÁGYI ZSÓFIA: A féllábú ólomkatona, avagy a hiba poétikája
(*tanulmány*) 82
FARKAS ZSOLT: „Hibázni lehet...” (*tanulmány*) 89

*

- KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN: Beszélő bábuk (*Háy János: Valami
nehezék; Istenek*) 95
RÁCZ I. PÉTER: Xanadu: a boldogtalan szerelmesek találkahelye
avagy Kubla kán és A velencei kalmár esete az aranyalmával
(*Háy János: Xanadu. Föld, víz, levegő*) 98

2001

JANUÁR

MEDVE A. ZOLTÁN: Könyörtelen kavvána (Forgách András:

Aki nincs) 102

BEDECS LÁSZLÓ: Kicsi, de erős (Király Levente: A legkisebb) 108

*Folyóiratunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Soros Alapítvány, Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat, valamint a József Attila Alapítvány
támogatásával jelenik meg.*

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A Jelenkor az újságospavilonokon kívül a következő boltokban és elárúróhelyeken kapható

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Bagolyfészkek Könyvesbolt és Antikvárium, Ferencesek u. 27. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1.

VIDÉKEN: **Baján:** Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Ceglédén:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi Könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ády Endre Könyvesbolt, Piac u. 26.** – **Dunaújvárosban:** Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Gyöngyösön:** Ády Endre Könyvesbolt, Fő tér 8. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – Móra Ferenc Könyvesbolt, Szabadság tér 3/A – **Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen:** Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33. – **Széchenyi Könyvesbolt, Széchenyi u. 54.** – **Mosonma-**

gyaróvárott: Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán:** Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE bölcsészkar** könyvtára – **Buch Könyvesbolt, Dugonics tér 12.** – **Grand Café Mozi és Kávézó, Bibic u. 2.** – **Móra Ferenc Könyvesbolt, Kárász u. 5.** – **Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt, Király u. 1.** – **Tatabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegerszegen:** Simon István Könyvesház, Tüttösy u. 7.

BUDAPESTEN: Kulturtrade Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – ELTE Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23. – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7. – Stellium Könyvesbolt, V., Párizsi udvar – Helikon Könyvesbolt, VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.

<http://jelenkor.c3.hu/>

JELENKOR

200,- Ft

9 770447 642002

JELENKOR

XLIV. ÉVFOLYAM

1. SZÁM

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
NAGY BOGLÁRKA

Tördelőszerkesztő
DÉCSI TAMÁS

Korrektor
KÖVI ANITA

Szerkesztőségi titkár
J. ANTAL ZITA

*

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@mail.matav.hu
web-oldal: <http://jelenkor.c3.hu/>

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig a
Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg, és csak felbélyegzett válaszborítékkal küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány

(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673),

a Baranya Megyei Önkormányzat, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Soros Alapítvány, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata
és a József Attila Alapítvány támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál

és a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (LHI) – 1900 Budapest,

Orczy tér 1. – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással

a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámra,

illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 1200,- Ft, a II. félévre 1000,- Ft,

egy évre belföldre: 2200,- Ft, külföldre: 6600,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

A JELENKOR felolvasóestjén Balla Zsófia, Forgách András, Kukorelly Endre, Márton László, Parti Nagy Lajos és Závada Pál olvasták fel a „Pécs” hívószóra készült írásaikat november 30-án a Műcsarnokban. Zongorán közreműködött Nádori Lídia.

*

A BRÓDY-DÍJAT, mely a legjelentősebb első kötetes prózaírói teljesítményt jutalmazza minden évben, 2000-ben Jusztin Harsona (Pásty Júlia) *Naplómmal kettesben* című regénye kapta. A díjátadásra december 8-án került sor a Centrál Kávéházban.

*

LÁZÁR ERVIN Eredeti üzenet című kötetét mutatták be december 11-én Pécsen, a Művészetek Házában. A szerzővel Tüskés Tibor beszélgetett. Közreműködött Solyom Katalin színművész.

*

CSORBA GYÖZŐ: *Hátrahagyott versek* című kötetét, valamint

Méhes Károly *A másik táj* című verseskötetét mutatta be Bertók László és Szirtes Gábor a Pro Panonia Kiadó igazgatója december 11-én Budapesten az Írószövetség Klubjában. A bemutatón közreműködött Mécs Károly színművész.

*

MOLNÁR GÁL PÉTER *Eck Imre és a Pécsi Balett* című kötetéről Uhrik Dóra táncművész kérdezte a szerzőt december 18-án a Művészetek Házában.

*

PÉCSI SZÍNHÁZI BEMUTATÓK. Arthur Miller *Pillantás a hídról* című drámáját mutatta be a Pécsi Nemzeti Színház november 24-én Szikora János rendezésében. – Gorkij *Éjjeli menedékhely* című művének december 8-án volt a premierje. Az előadás rendezője Bagossy László jr. – Rachmaninov–Scribian–Verdi *A kaméliás hölgy* című balettjét Herczog István koreografálta és rendezte. A bemutató december 15-én volt.

Kedves Jelenkor-olvasó!

Kérjük, hogy személyi jövedelemadójának egy százalékaival támogassa a Jelenkort. Amennyiben úgy dönt, hogy hozzá kíván járulni a lap fenntartásához, rendelkezzen a következő adószám javára:

18308884-2-02

Jelenkor Alapítvány

Köszönetet mondunk mindazoknak, akik az elmúlt évben lapunk működési költségeihez ebben a formában – 50.341 forinttal – hozzájárultak.

Az ország

Mészöly Miklósnak

Napok óta járkálok a mészölyeim közt, ünnepélyesen és tehetetlenül. Úgy érzem magam, mintha temetésen, esküvőn vagy kereszttelőn lennék, beszélni nem akarok, csupán ünnepelni. Ünnepélyesen, kicsit meghatódottan, szótlanul ellenni. Vagy ahogy ama viccben van, fölébred a részeg az út szélén, kérdi, hol is van, hát Csillaghegyen, a bolt előtt. P...ba a részletekkel! Melyik ország.

Mészölyország nagy ország. Nem tágas, de nagyvonalú, gazdag és szigorú, dús és szikár. Sokat éltem ott, és az jó volt nekem. (Jelenidő.) Keverednek bennem a személyes és a könyvemlékek, ez a jó és a nehéz az ún. élő íróban. Nem is teszek különbséget a legendás trikók és a legendás mondatok közt. „Sokszor magam se tudom már, mit miért gondolok. Néha azon veszem észre magamat, hogy hirtelen forróság önt el, minden megtisztul, de ki is üresedik körülöttem. És ez az üresség mégis a lehető legjobb, amit valaha éreztem. Mintha valami kisebbnél is kisebbet sikerült volna megérintenem.”

A nagyobb nál is nagyobbat. Se emlékezni nem akarok, se elemezni, de valahogy meg szeretném osztani e születésnapj ujjongásomat.

A nagy, kortárs prózaírók közül MM a leginkább kortárs. (Ottlik eleve klasszikus, Szentkuthy kortalan [így aktuális], Mátyás szinte mozdulatlan, a nagyon kortárs Örkényt meg egészében inkább a színházhoz veszem.) Mészöly van, volt benne leginkább a prózamozgásokban, ő van a legközelebb. Lehet, hogy tőle tanultam a legtöbbet. Vagy, ami ugyanaz, tőle nem-tanultam a legtöbbet. Az is nagy élmény, amikor az ember nem képes.

A magyar nyelvet MM emelte a saját pontosságához(ba). Ebben, ki gondolta volna, Kosztolányi-tanítvány. Miközben őt nem a nyelv szépsége, hanem a nyelv igazsága érdekli, foglalkoztatja és nyomasztja, a modern utáni nyelvi töbzódást pedig megtisztelő ingerültséggel figyeli. Mi már egy Mészöly utáni magyart kaptunk kézhez, hálánk örök s önző.

Soha szemernyi nem csökkent a radikalitása, se a stílárís, se a morális. Az üstöke se változott. Mindig fiatalabb volt mindannyiunknál (talán csak Nádas, aki igazi tanítvány, egyidős olykor vele).

MM szálfá ezüstfenyő. Van benne valami személytelenül fenséges, amely váratlanul egyszerre emlékeztet az élet és az irodalom (elfelejtett) kemény, pogány fenségességére.

Az ezüstfenyő magában áll. Már nem tudod megérinteni. De bárhol vagy is, látod. Nézed, látod, köszönöd.

Két rövid darab, Mészöly Miklósnak

Ic. bi. allei.

*Legelőször is össze kellett volna pakolni.
És összeveszni az anyámmal, A pont.
B pont, hogy az apámmal, vagy pedig egyszerre a kettő.
Összepakolok, de micsodát, vagyis mit ne.
A nagyanyámmal meg a húgommal is, ebben valamiféle megoldás.
Bekúrnom, mondjuk, az apukám orra előtt az előszobaajtót, és így.
Van útlevelem, kék, csak az kell, hogy nem kell visszajönni, annyival is kényelmesebb, és
az a pénz legalább megmarad.
Eldönteni, aztán.
Elrugaszkodni, közben kicsikét nevetgélni rajtam.
Fogkékét nem érdemes vinni, majd veszek, és fényképeket se, kiküldik levélben.
Semmit sem, nagyjából.
2 füzet, 2 zokni, két pár, a jobbik tornacipő, meg a
Egy kis édes víz.
Zaftra.
Poszlezaftra.
Lefordítani egy magyar mondatot németre, méghozzá azt a mondatot, hogy Ich bin all-
ein, csak hidegebbre.
Hidegebb.
Ic. Bi.
Nagymamám-féle sajtos pogácsa, meg még ez meg az.*

Majdnem mind

*Először 1972 tavaszán voltam Pécsen
[ha föloloasnám ezt az írást, hozzátenném, tudom, hogy úgy kellene mondani, hogy Pé-
csett, de itt így van írva]
a barátommal meg két lánnyal, ott is aludtunk a barátom ismerősénél, nem emlékszem
a részletekre.
A lányokra sem emlékszem rendesen.
Csak rendetlenül, és lehet, hogy összekeverem két másikkal, de az is lehet, hogy nem,
mert már eleve az a másik kettő volt.*

Viszont jól emlékszem, hogy direkt a Csontváryk miatt mentünk, meg akartuk nézni a Csontvárykat, és meg is néztük.

Vonatoztam vagy hat órát azért a néhány festményért, bementem a múzeumba, aztán ültem a barátommal egy sörözőben, és meg voltam elégedve.

Felírtam néhány kép címét egy papírra, Baalbek, Tengerparti sétalovaglás meg ilyesmi, hogy el ne felejtsem.

Például Castellamare di Stabia.

A barátomat úgy ismertem meg, hogy volt a laktanyában egy rádiófelvétel a katonaélet-ről, és úgy.

Valahogy kiderült rólunk ez a versírás-ügy, hogy verseket írunk, volt egy füzetem, abba írtam a verseim.

Neki is volt füzete.

Tetszettek a dolgai, jobbak voltak, mint az enyéim.

Aztán másképp alakult minden, vagyis hát alakult valahogy, a füzetem például már nincs meg.

Gyakran utazom Pécsre, meghívnak, megyek.

Múltkor megnéztem a Csontváryt, nem ment össze, utána beültem egy sörözőbe, és meg voltam elégedve.

Jó volt.

Emlékeztem a címekre.

Majdnem minden.

Egymás tükrei*

Mészöly Miklósnak

A Párizstól Salzburgig tartó úton nem tudtam szabadulni a kérdéstől: hogyan tud valaki Livtől elszakadni azért, mert van benne egy homályos elképzelés, aminek tisztázását a sorsa tétjének tartja.

Egyáltalán, nem illúzió az, hogy valamit a sorsunk tétjének érzünk?

Habár lehet, hogy rosszul teszem fel a kérdést. Lehet, hogy Gábor eltűnésének provokációjával olyan további összetartozást akart Livvel megerősíteni, aminek feltételéül szánta, hogy előbb külön-külön tisztázzák azt, ami mindkettőjükre tartozik.

A bőröndömet a pályaudvar poggyászmegőrzőjében hagytam. A téren taxira várt a két lány, akiktől a vonaton már elbúcsúztam. Integettek, s én visszaintettem. Az egyik odakiáltott, mintha azt tudakolta volna, hogy nem megyek-e velük. Kizártnak tartottam, hogy a kevés valutámból taxiba üljek. Visszakiáltottam, hogy másfelé indulok. Nevettek, hiszen nem is mondták, hogy merre mennek.

Egy rendőrtől érdeklődtem, hol van az utca, ahol anyám megszállt.

Át kellett jutnom a városközponton. Néha megálltam egy térkép előtt, ellenőriztem, hogy jó irányba haladok-e.

Sétálgattam a híres tereken, amelyekről annyit olvastam, álldogáltam a híres épületek előtt, amelyek felől mintha Mozart zenéje áradt volna a híres utcákra, képzeletemben bejártam a koncerttermeket, nem esett nehezemre ábrándozni, lám a művészetek, az építészeti csodák városában járok, zenében gázolok, az alkotások bölcsőjében érezhetem magam, miközben az arany karkötők és a habos tortacsodákkal teli kirakatok azt az érzést keltették bennem, hogy minden, ami szent és művészi, díszlet csak, akárha egy színpadi világban bolyonganék az Alpok felől lezúduló szélben.

A szálloda, amelynek címét a markomban szorongattam, pompás kis panzió volt a gazdag földszintes házak, kovácsoltvas kerítések, gondozott előkertek negyedében. Hat lépcső vezetett az üvegajtóhoz. A hallban mély bőrfotelek. A recepció mint egy kávézó bárpultja, mögötte minden bizonnyal a tulajdonos vagy talán az unokatestvére, frissen szőkített sima hajjal, frissen vasalt fehér galléros vászonruhában, sudáran, méltósága teljében, olyan szolgálatkész mosollyal, amely biztosít róla, hogy mindenben számíthatsz rá, ám anyásan jelzi, hogy semmi okod félreérteni az adakozó tekintetet, amely azt is megállapíthatatlanná teszi, hogy huszonöt vagy negyvenöt éves.

* Sándor Iván regényének előző részletei a fejezetek sorrendjében a *Jelenkor* 2000/1., az *Alföld* 2000/3., a *Forrás* 2000/1., a *Tiszatáj* 2000/3. számaiban jelentek meg.

Jó helyen járok, a magyar zenészek kisiettek a városba, egy óra múlva jönnek vissza a csomagjaikért, sajnos nem vezethet fel anyám szobájába, mert a kulcsokat már leadták, éppen takarítanak, kívánok-e kávét vagy teát, amíg várok.

Kávét kértem. Kipróbáltam, milyen a bőrfotelban az ejtőernyős alászállás. Egy férfi lépett hozzám. Nem a félemeletről vezető fakorlátos lépcsőn jött le, nem is az étteremből, a másik, ugyancsak hatalmas üvegajtó felől, egyszer csak mellettem állt. Szolgálatkészen, de mint aki nem a panzióhoz, hanem az én ottlétemhez tartozik hozzá. Széles vállak, habár nem sportra, netán fizikai munkára utalóak. Valami ismerőssé tette. Egy idő után rájöttem, hogy a ruházata. Messziről lehetett tudni bárki cipőjéről, zakójáról, ballonkabátjáról, nem szólva az ingnyak fazonjáról, hogy magyar, lengyel, cseh boltból való, amit visel.

Bemutatkozott. Szolgálatkész pincérmosollyal névjegy után kotorászott. Az egyik ujján a frissen lerágott bőrdarab helyén piroslott a hús. Azt mondta, halotta, hogy kire várok, anyám rövidesen itt lesz.

Az angol nyelvű névjegy szerint a budapesti filharmónia munkatársa állt előttem. Biztosított róla, hogy még időben érkeztem, ha a művészek visszajönnek, lesz egy félórájuk, de aztán indulniuk kell a pályaudvarra, változott a program, az előző esti koncert sikeres volt, de a jövő hétre tervezett másik fellépést kénytelenek lemondani, mert máris várják őket Drezdában egy igen szép programra.

És én honnan érkeztem?

Mondtam, hogy Párizsból.

És hogy minő alkalomból jártam ott?

Így kérdezte: *minő* alkalomból.

Miközben ezt kimondta, megváltozott a tekintete. Addig saját fontosságától eltelve, habár rendkívül szolgálatkészen viselkedett. Amikor megkérdezte tőlem, hogy *minő* alkalomból jártam Párizsban, olyan lett a tekintete, mintha önmagára talált volna, a barátkozás mondatai után súlyosabbakra, hitelesebbekre. Nem mondhatom, hogy feszültséget éreztem rajta, de figyelmet, sőt éberséget. A következő pillanatban azonban mintha máris elbizonytalanodott volna, árnyék futott át az arcán, mint aki visszaidéz egy régi emléket, amelyre már nem is gondolt, ám most, hogy kimondta azt a szót, amit használhat akárki, de mégis inkább azok használják, akik damasztabrosszal, netán ezüsttel terített vacsoraasztalokhoz telepednek le, teadélutánokon pedig Zsolnay-csészéket tartva könnyű cigaretták füstjében hajolnak egymáshoz, s kérdezősködnék nem meglepve, hanem meglepetést színelve, nem odavetve, hanem a legmegfelelőbb szót megtalálva arra, amit a háziak dicséretére kívánnak mondani, *minő*, *minő*, *minő*, becses a hír, illatos a tea, kiváló a sült, nos a filharmónia munkatársa a körúti vászonnadrágjában és vasalatlan ingében, vastag talpú szandáljában az éber figyelemből emlékei tartományába visszacsúszva, aztán megpróbálva onnan kivickélni, másodszor is megkérdezte, ám most már mint egy cipelhetetlen terhet odahagyva a *minő* szócskát: miért jártam Párizsban?

Elmondtam.

Mintha mi ketten lettünk volna a magyar kultúra nagykövetei. Ő a zeneművészeté, mert miközben hallgatta a beszámolómat, a bennfentesek tekintetével bólogatott, én meg a színművészeté, mintha előadásaink sikerében szerepem

lett volna. Nem gondoltam így. Fáradt voltam, elhagyatott voltam. Mintha már is hazaérkeztem volna, mintha nem is találkoztam volna Livvel, nem is olvastam volna Gábor naplóját.

Miközben újabb kérdéseire válaszoltam, visszatértem életem megszokott kérvágásába, igen, rövidesen ezt a munkát folytatjuk majd, igen, talán sikerül megtartani a színvonalat, igyekvő kis senkiként süllyedtem alá a bőrfotel mélyére, bárcsak itt lenne már anyám, hogy véget vessünk ennek a pitiáner dumának. Nyílt az üvegajtó. Megjelent.

Szándékosan mondom így, megjelent, és nem úgy, hogy belépett. Ő mindig mintha a dobogón jelent volna meg. Rövidlátó volt, de nem hordott szemüveget. A kottát pontosan látta. Tudod, a kottán túl csak a homály, így mondta, tudod, a nézőtér, az arcom, az erkélyek galériái is, nem szólva a bejárat ajtókról, azokból végképp semmit sem látok, mintha valami hűvös légáramlat egyszerre tolná rajtuk be és szívna is ki az embereket, mondta, engem is elsodorhat, a hangszerbe kell kapaszkodnom. Megjelent, akárha a dobogóra lépett volna ki, kezében a hangszer helyett egy hatalmas műanyagtáskával. Ezüst színű volt a műanyagtáska, olyan, amilyenbe az elegáns áruházakban csomagolják a holmit. Körülnézett, mint aki tudja, hogy hol van, de azt nem, hogy mi történik a hall homályában. Ujjatlan rövid bőrmellényke volt rajta, sárga selyemblúz, farmer. Tanácstalan leányka karcsún, rövidre vágott hajjal, védtelenül, kívül mindenén, összehúzta a szemét, hogy a napfényből átlépve a homályba próbálja meghatározni a helyzetét.

Klassz a farmerod.

Tényleg pompásan simult rá, de inkább azért siettem a megszólalással, hogy segítek neki a tájékozódásban. Át kell vágnom az időt, mint mondjuk egy filmben, határozott vágással, kihagyni a felvezető szavakat, a „Szervusz, anyá”-t, a „Vártalak már”-t, a „Hát akkor itt vagyok”-ot, hogy ő is átvegye a gyorsítást, s ez meg is történt. Kösz!... Neked is vettem egy farmert...

Azt hozta az ezüst színű műanyagtáskában.

Akkoriban ritkaság volt egy Levi Strauss farmer Budapesten. A filharmóniás ember elismerően bólogatott, nahát a művésznő igazán, minő, igazán...

Mondja, Lukácskám, kérdezte tőle anyám, van még tíz percünk, azért mégis csak szeretnék a fiammal beszélgetni egy kicsit.

Szúrós, számonkérő volt a hangja.

Belém karolt, kivonszolt a panzió elé. Az egész egy káosz, káosz, káosz és káosz... Olyan hangosan mondta, hogy a filharmóniás ember jól hallhassa.

Elmentünk az első sarokig. Úgy kapaszkodott belém, mintha én lennék az árboc, aminek a koncerten a hangszerét tekintette. Nahát, valamilyen okból nagyon fontos lett a drezdai program, nem is bánná, jó a közönség, játszottak már ott többször, de hogy ezért lemondják a nyugati meghívást egyik percről a másíkra, nem lehet ezt bírni, jó pofát kell vágni hozzá, fellépés is, siker is, pénz is, csak ne lenne az egész ilyen sunyi, mondj már valamit magadról.

Hát, Párizs, igen, óriási volt, a vendégszereplés is. Grotowsky próbáján is voltam. Livről nem beszéltem. Álltunk a kovácsoltvas kerítés, a nyírt fenyőbokrok előtt a napsütésben. Két taxi várt a bejáratnál, kihordták a hallból a bőröndöket, a hangszereket.

A többit majd otthon, mondta, otthon, nem tudom, hányszor elmondta, majd otthon, a búcsúzkodás helyett mondta.

A kis ráncok az arcán nem a korára utaltak. Ötvenéves volt. A feszülő farmerben karcsú, kislányos. Nem tudom, leolvasott-e valamit az arcomról, azt mondta, Drezda előnye, hogy Andrzej oda átjöhet, csak telefonálnom kell, ahogy megérkezünk, mondta, jöhet hivatalosan, a lap kiküldi a koncertre, mintha érdeklődtem volna, holott hallgattam, kicsit jobban hozzásimultam, miközben ő nem lazított a karoláson, tudod, jó nekem így három-négy havonta egy-egy hét vele, kicsit még mindig a hódolata, de nem tehet erről, a természete ilyen, familiáris tradíció, apádról is olyan arisztokratikusan fennkölt csodálattal beszél még mindig.

Anyám számára a lengyel az apám folyamatos megidézését is jelentette, rajtam kívül a lengyel – még mindig így neveztem – volt az egyetlen, aki segített az emlékezésben, anyám folytatni tudott vele valamit a hajdani életéből, meg tudta őrizni, s visszatekintve értelmezni is tudta már annyi idő elmúltán azt, amit apámmal élt át. A lengyel vitte el a Skaryszewska utcába. A muzsikáját ugyanazzal a figyelemmel fogadta, mint apám. Ugyanúgy inspirációkat merített belőle, és nem egyszerűen anyám zenélésének értelmezéséhez, hanem olyan dolgokkal teremtve kapcsolatot, amelyekről akkor már én is úgy gondolkoztam, hogy minden zenélés, illetőleg tágabban minden művészi teljesítmény lényegéhez hozzátartozik, s amelyeket jóval később, küszködve a be nem fejezhető tanulmányommal, azzal próbáltam megközelíteni, hogyan kapaszkodik a veszendő egzisztencia önmaga tanú voltának bizonyosságába. Harminc év telt el, amíg az ilyen mondattöredékekig eljutottam, de az indulás, azt hiszem, ott kezdődött anyámnak a lengyelről szóló szavait hallgatva, a taxi első sürgető dudálása közben, ami után még több is következett, ez nem rajtam, hanem anyámon múlt, aki egy határozott intéssel még időt kért.

Tovább beszélt a lengyelről.

Andrzejnek nem kellett külön szótár ahhoz, hogy felismerje, anyám számára a zenélésben megszakítatlanul hangzik az emlékektől való szabadulás képtelensége. Andrzejnek a zene nemcsak muzsikát, hanem az élet kifejezésének legbiztosabb változatát is jelentette, anyám számára pedig, magyarázta egyszer, amikor hárman voltunk, a feledhetetlenség olyan érték, amely a személyiség művészi önkifejezésének a része.

Anyám, amikor ez elhangzott, eltátotta a száját, mint a kabarészínészek, oldalra hajtva a fejét, hogy jó, nemondjamár, csaknemhátamindenit, bohócot akart csinálni magából, hogy bagatellizálja Andrzej áthévuult szavait, s mi elneveltük magunkat Andrzejjel, egyszerre éreztük meg, segítenünk kell, hogy kikeveredjen ebből a kis attrakcióból, becsukhassa tátott száját, aztán visszafordíthassa oldalra biccentett fejét, én hálás voltam Andrzejnek, hogy ezt ugyanúgy megérezte, mint én, és ugyanakkor kezdett bele a helyzetet feloldó nevetésbe.

Alkalmoszerűen voltunk csak együtt. Sohasem beszélgettem vele. Anyám zenélése jelentette együttlétünk keretét is, tartalmát is. Andrzej tudomásul vette azt, ami számomra a hármassunk elfogadásának feltétele volt: anyám bármit és bárhol játszik, az búcsúzás és öröm a számára, hogy annyiféle variációban beszélhet egy nyelvet, amely az övé. Ahogy az évek múltak, mintha bezárult volna ebbe a szelíd és feszült elégtételbe, minden mást kizárt a tudatából, pontosab-

ban ezen kívül csak a mindennapi, a praktikus, mondhatni az önfenntartáshoz szükséges dolgokkal foglalkozott. Nem létezett számára közbülső zóna. Nem volt átmenet a gázszámla, a posta, a takarítószer, a taxihívás, a nyugtató tabletta és a zenélés között. Mintha emblémaként akarta volna felmutatni, hogy a világ neki két egymással összhangba nem hozható részből áll, egy lényegiből és egy járulékosból. Azt hiszem, még időben megértettem, hogy emögött milyen elszánt munka van, ez az ő példás teljesítménye, aminek mindent alárendelt.

Akkor is erre gondoltam, amikor kezembe nyomta végre az ezüst színű műanyagszatyrot. A taxihoz lépett. Már csak rá vártak. Mielőtt beszállt volna, vissza-intett. Karját fejmagasságig emelve a tenyerét fordította felém. Nem le- és fölfelé mozgatta a kezét, hanem oldalt evezve, könyökből indítva a mozdulatokat.

Lukács, a filharmónia embere, akiről akkor még nem tudtam, hogy a vezetőneve vagy a keresztnéve-e, amin anyám is szólított, mielőtt a taxi elindult, odalépett hozzám, megkérdezte, hogy mikor utazom haza.

Most már majd megyek, mondtam.

Nem jutott eszembe, hogy csak úgy odaszóljak: mi köze hozzá?

Pillantása, a feltétlen szolgáltatékésztséget mutató pincértekintete megváltozott.

Állt a taxi nyitott ajtajánál, mint akinek mindent még egyszer ellenőriznie kell, nemcsak a létszámot, a csomagokat, a hangszerek megfelelő elhelyezését. Mást is.

De hogy mi az a *más*?

Nem úgy nézett rám, mintha a hatáskörébe tartoztam volna, mintha engem akart volna ellenőrizni, mégis olyan érzésem támadt, hogy vártán álló őrnek érzi magát. A tartása is megváltozott. Kiegyenesedett. Még egyszer körülpillantott, mint mikor valaki utazás előtt elhagy egy szállodai szobát, s az ajtóból még egyszer ellenőrzi az éjjeliszekrény nyitott fiókjait, a nyitva hagyott fürdőszobaajtón át az üvegpolicokat.

Anyám kiszállt a taxiból.

Olyan léptekkel jött oda hozzám, mint akinek ez a nyilvánvaló késleltetés szembeszállítás, a személyes szabadságának a kinyilvánítása. Ne törődj vele, mondta, ez a dolga. Nem rossz fiú, de ez a dolga. Biztosan veletek is volt valaki közülük.

Livnek megadtam anyám szállodai címét, de nem tudtam, komolyan vehetem-e, hogy csak úgy átruccan meginni egy kávé az apjával, aki éppen Salzburgon utazik át.

Nem lehetett ezt komolyan venni.

Mégis vártam.

Liv számára a képtelen ötletek realitások. Nem volt kizárható, hogy egyszer csak befordul a sarkon, gyorsít, mintha néhány percnyi, később néhány esztendőnyi késést akarna behozni, szia, szia, olyan nehezen jöttem, és lihegve szedi a levegőt.

Elmagyaráztam a szőke tulajdonosnőnek – vagy az unokatestvére lehetett valóban? –, hogy várok valakit. Felírtam vele a nevemet. Livről némi habozás után azt mondtam, hogy egy fiatal hölgy Párizsból. A nővéri szolidaritást egy madame profizmusával vegyítve megkérdezte, nyitasson-e máris egy szobát,

adhatja azt, amelyik az anyámé volt. Jól beszélt franciául. Még sohasem kérdeztek tőlem, hogy *nyitassanak-e szobát* a számomra. Óvatosan a falon elhelyezett ártáblázatra pillantottam. Megkérdeztem, van-e olcsóbb szobájuk is. Momentán csak egy, a legalsó szinten, az udvarra néző ablakkal, de az egyágyas, egészen kicsi. Azt mondtam, vannak még elintéznivalóim a városban, majd telefonálok. Ha a hölgy keres, kérem, mondja meg neki, hogy hagyjon üzenetet.

Vettem egy várostérképet.

Délutánra végignéztem a nevezetesebb épületeket.

Az állomáson begyömöszöltem a bőröndömbe a farmert, az ezüst színű műanyagszatyrot odaajándékoztam egy színes bőrű asszonynak, aki három gyerekével várakozott a peronon.

Telefonáltam a panzióba, nem volt üzenet.

Feljegyeztem a bécsi vonatok indulási idejét.

Este újra telefonáltam. Nem volt üzenet.

Kivettem a csomagmegőrzőből a bőröndömet. Már ott álltam az induló vonatonál, amikor eszembe jutott, hogy a legjobb vonat Párizsból Salzburgba a késő esti.

Visszavitettem a bőröndömet a csomagmegőrzőbe.

Napközben meleg volt, nem gondoltam, hogy este fázni fogok. Megint kikértem a bőröndömet, felvettem egy pulóvert a mosdóban. Az új farmert is felvettem. Újra visszavitettem a megőrzőbe a bőröndöt. Lefeküdtem egy padra. Aludtam egy kicsit, aztán körbejártam a pályaudvart. A szűk utcákban éjfélkor is volt élet. A bisztrókban színesbőrűek, utcalányok, magányos öregemberek. Mintha a sok gyönyörűség, a remek épületek, az arany ékszerekkel, habos tortákkal teli kirakatok valóban csak díszletek lettek volna, és azt a könnyed, felszabadító érzést, hogy az ember mindenfelől Mozart-zenét szív be, felváltotta volna egy nehéz, súlyos lélegzétvétel. Nem értettem, hogy férhet el együtt ennyi ellentmondás. Egyszerre láttam magam előtt a dómot, a terek, a belvárosi utcák finom íveit, a kecses motívumokat, a fényben fürdő lépcsőfeljárókat, a termeket, közben a sötét, szomorú utcákat járva éreztem a falakból áradó nyirkosságot és a meghatározhatatlan fenyegetettséget.

Mintha a város múltjában húzódott volna a kettősség.

Lehet, hogy ezt az érzést ma vetítem vissza annak az éjszakának az élményeire, lehet, hogy azóta érzem így, amióta hallottam a történelmi ellentmondások eklektikájáról, a félelemről, amely a politikai megközelítések hallatán eltölti az embereket, a Monarchia iránti nosztalgiáról és a Monarchia megvetéséről, arról, hogy a bécsi Kohlmarkton lévő Café Demel kirakatában augusztus végén sokáig egy háromemeletes születésnap torta van kiállítva, mellette Ferenc József császár fényképe: született 1830. augusztus 18-án, meg arról, hogy vannak, akik a *Gottesgalt* imádkozva megrendülten lépkednek a kapucinusok császári kriptájának lépcsőin, miközben ott haladnak közöttük azok, akik alig tudják visszafojtani a röhögésüket eme meghatottság láttán, valószínű, hogy azt az évtizedekkel később megismert tapasztalatot vetítem vissza az akkori éjszakai barangolásomra, amelyre életem későbbi szakaszában fogékonyabb voltam, s amit, ha akkor ott a párizsi élményeimtől, a salzburgi csodapaloták keltette ámulatomból eltelve ismerek meg, hamisnak, visszataszítóan éreztem volna, hogy ugyanis voltak, akik számára az a város közönségességgel és kétértelműséggel

megvert embereket termelt, hogy tárháza volt az ostoba képzelgéseknek, ahol minden a szépséges és valóságos alkotások ellen hat, s ez nem a város lebombázásának rettenetéből, a később újjáépített romhalmaz háborútól nyirkos poklából indult, nem is korábról, az elszánt és hájfejú, a mindenre kész szögletes koponyájú náci iskolaigazgatók, városi tisztviselők és előljárók idejéből, hanem még korábbi évtizedekből, ki tudta volna azt pontosan meghatározni, hogy az idő miféle mélységéből, lehet, hogy csak amikor már megterhelte mindennek a feltárulása, és a teher elviselhetetlenségénél csak az volt kilátástalanabb, hogy vajon Európa középvonalától keletre nem rokona-e minden város annak a gyönyörűséges építménymaszkokat hordozó városnak, s netán az én városom arcai mögött nem hasonló kétértelműségek húzódnak-e, s így nem a saját élményeim tetten-e fogékonyra arra, hogy ismerkedni kezdjek mindazzal, amit éber szellemek elmeséltek, mit elmeséltek, kiokádtak magukból arról a városról, amelynek az utcáit azon az éjszakán róttam, nem tudva még minderről, mégis dideregve, hiába remélve, hogy reggel, amikor a nap fényesen ragyog, érzem majd a melegét, hol volt akkor a reggel, csak a borzongás, amit ma is érezhetek, ha visszaidézem a kihalt utcákat, az óránként rám törő vizelési ingert, a szégyent, hogy nem merek telefonálni a panzióba, mert nem viselném el a tulajdonosnő – vagy az unokatestvére? – meglepett hangját, hogy ilyenkor jelentkezem, arról már nem is szólva, hogy mit mondok, ha megkérdezi, honnan telefonálok.

Mégis kerestem egy telefonfülkét. Lehetetlen, hogy ha egyáltalán felveszik éjfél után a kagylót, akkor ne valamilyen éjszakai portás vegye fel.

Megkönnyebbülten hallottam meg a férfihangot. Igen, feljegyeztük az ön nevét, de sajnos nem érkezett az ön számára semmilyen üzenet.

A reggeli kilencórás bécsi gyorssal továbbutazom. Ezt éjfélkor döntöttem el. Attól kezdve úgy számoltam az órákat, hogy mindig megfeleztam a reggel kilencig tartó időt, ennyi már elmúlt, akkor már csak annyi van hátra.

A pályaudvar környéki utcák tele voltak olcsó hotelokkal, de még az egy meg kétcsillagosokban is pénzpocsékolás lett volna kivenni egy szobát.

Kétóránként megittam a pályaudvaron egy rumot.

Hajnalban elaludtam a váróteremben egy padon.

Újra a női hang a telefonban. Igen, a hölgy megérkezett Párizsból, várja önt, uram.

Liv ugyanabban a fotelban ült, amelyikben én vártam anyámra. Ugyanúgy a fotel mélyére húzódott. Nem kelt fel, amikor meglátott. A tekintete azt mondta: hát nem örültsé, hogy itt vagyok? De mintha azt is mondta volna, csak úgy erre jártam, szervusz, apámat várom, és mintha azt is mondta volna, úristen, Zoltánka, mi van veled, honnan jössz, pocsékul nézel ki...

Már hívtam az apámat, mondta németül. Tüntetően hangosan mondta, olyan hangsúllyal, mint aki azt szeretné, hogy tudják róla, főképpen az apja miatt várakozik a hallban. De úgy nézett rám, mint aki tudomásomra akarja hozni, hogy bocsánat, nem tud másba kapaszkodni, csak ebbe a mondatba. S így, mint aki valamennyire hitelesítette önmaga előtt is meg a számomra is a jelenlétét, habár nem titkolta, hogy tudatában van, mennyire ingatag ez a hitelesség, talán azért, hogy ebből a fogva tartottságából végre kimozduljon, azt mondta magyarul, hát te sem vagy valami fitt.

Azt már tudtam, hogy az ilyen szavakat, mint a fitt, az anyjától tanulta, az anyja használta a hajdani családi otthon légkörét megőrző kifejezéseket, amelyek a puha perzsaszőnyegekre, a pianínóra, a gyengéden világító állólámpákra, a tálalókon sorakozó nappalok emlékeztették, később tőle magától hallottam erről.

Nem kellett a tükörbe nézmem, hogy elképzeljem, hogy festhettek az utcán töltött éjszaka után. Végre felnevetett, hát én is elég viseltes vagyok... nem?...

Pólótrikóban, nyári blúzokban jelentek meg a vendégek. Izzadtam a pulóverben. Széthúzták a hallban a függönyöket, mindent elöntött a fény, olyan távol kerültem az éjszakától, mintha sok év telt volna el azóta, hogy a pályaudvari padon aludtam, a rumokat ittam, a szűk utcákon kóboroltam. Liv úgy pillantott rám, mint aki szeretné, ha végre tudomásul venném, hogy támogatást vár, szüksége van rá, nemcsak azért, mert még nem tért magához a strapás utazásából, azért is, hogy ottléte felfogható és elfogadható legyen nemcsak az én számomra, a maga számára is. Mintha együtt töltöttük volna az éjszakát, közös kivetettségben, közös törődésben, én átéltem az ő útját, nemcsak azért, mert megtettem ugyanazt a félálom-töredékekkel, felriadásokkal, forgolódásokkal, verejtékezés-sel, és nem esett nehezemre elképzelni, hogy egy percre sem hunyta le a szemét Párizs és Salzburg között. Ő pedig mintha átélte volna velem az utcákon, a váróteremben töltött órákat. Azt a tulajdonságát már ismertem, hogy nemcsak inspirálni tudott hangulatokat, hanem átvenni is, sőt kisajátítani, s valóban, mikor megszólalt, akárha a közösen töltött éjszaka minden súlya nyomta volna, olyan sóhajjal fordult felém, mint aki azon a néhány szón próbál felkapaszkodni a sötétségből a reggelbe.

Fel kell hívnom az apámat.

Munkabédje lesz a megbeszélése után, mondta, amikor visszajött, délután már utazik tovább, háromra vár a Café Mozartban.

Úgy mondta, mintha közös programot ajánlott volna, mint aki mindenről beszámol nekem, ami történik vele, de azért úgy hangzottak a szavai, hogy az is érződött, minden tisztázatlan, az én feladatom, hogy húzzak ki a gubancból egy szálat, és döntsem el, mi tartozik rám abból, amit mond, vagyis abból, ami történik vele.

Gyere, mondtam, napozunk egy kicsit egy padon, aztán majd megbeszéljük...

Magunk mögött akartuk hagyni nemcsak a panziót, az éjszakát, a várakozás óráit is. Tulajdonképpen a találkozásunkat is. Ugyanis más találkozás volt, mint amilyenek a párizsi találkozásaink, az első a Théâtre Montparnasse sötét nézőterén, a soron következők a parkban és a Café teraszán. Azoknak átláthatóságot adott a véletlen vagy Gábor jelenléte. Az utolsó találkozásunknak az, hogy megbeszéltük a búcsú helyét és idejét a Luxembourg parkban. Most minden kérdéses és bizonytalan volt. Maga a találkozás is mindaddig csak lehetőség volt, amiből tehát átjutottunk a találkozásunk valóságába. De hiába lett az elképzelés realitás, mintha mindketten együttlétünk meghatározhatatlanságában lépkedtünk volna.

Lóbáltam a könnyű utazótáskáját. Próbálta a lépteimhez igazítani a lépteit. Ez csak akkor sikerült volna neki, ha belém karol. Ahogy a Luxembourg parkban.

Nem karolt belém.

Holott a helyzet meghatározhatatlansága ellenére is közelebb éreztük egymáshoz magunkat, mint bármikor.

Talán éppen ezért nem karoltunk egymásba.

Mintha az együttlétünk egy még be nem járt zónájában lépkedtünk volna a Franz Josef Strassén. Aztán mintha hárman fordultunk volna be a Rainer Strasséra. Úgy éreztem, hogy Liv hozza magával azt is, ami őt Gáborhoz fűzte, beleértve az eszelős vágyat, hogy az átadott dossziéval nemcsak megismertesse velem azt, ami közöttük történt, de a részesévé is tegyen.

Megálltunk egy ajándékbolt előtt. A kirakatban apró elefántcsont faragványok, kristály poharak, hamutartók, Salzburg-bizsuk, a környéket ábrázoló színes levelezőlapok, de – talán a rézsút érkező fénysugarak tették – az üveg inkább tükörhöz, semmint kirakathoz volt hasonló. Jobban lehetett látni benne kettőnket, mint az üzlet kínálatát. A Mirabell park kovácsoltvas kerítésén átnyúló lombok is visszatükrözödtek. Láttam a zöldek és sárgák árnyalataiban felderengő arcomat. Eltűnt róla a törődöttség. A fény változott – vagy én tettem egy lépést –, a következő pillanatban elmosódott a tükörképem, de Livet még jól láthattam.

Engem figyelt.

Pontosabban azt az általam éppen láthatatlan helyet figyelte, ahol ő látott engem.

A tekintete, mint aki éppen felfedez valamit. Bal kezét kissé felemelte. A tenyere kagylót formált, lassan közeledett egy számomra csupán színes folt felé, amely az én tükörképemmel lehetett azonos.

Habár semmit sem láttam magamból, Liv gyengéd pillantása, a kézmozdulat, amellyel mintha átnyújtott volna valamit, amit tenyere kagylójában őrzött, miközben a maga számára, egyúttal a pillantásán át számomra is megtestesített valami közös felismerést az együttlétünkről.

Eltűnt az érzése, hogy nullponton vagyunk, s mindennek újra elölről kell kezdődnie.

Habár az is lehet, hogy mindössze számtalan bájos maszkjainak egyikét vetítette tekintetére a Salzach felett ragyogó fény. Ezt most gondolom így, hiszen ma már tudom, hogy van egy pont, amelyen hiábavaló továbbmerészkedni, mert azon túl az átláthatóság és az átláthatatlanság egy közös valóság része.

Elolvastad?

Persze, éjszaka, a vonaton.

A Mirabell park más volt, mint a Luxembourg park. Kisebb. Mesterien rendezett. Máskor zavart volna ez, mert az egyforma négyszögletes virágágyak egy hatalmas áruház képzetét keltették, ahol minden eltervezett, még a sétáló turisták, az elismerően bólogató vendégserег is inkább egy filmforgatás statisztáira emlékeztet, amikor a „felvétel indul”-t két-három próba után már elkiáltották, a csapó számát is bemondta az asszisztens, mindenki tudja, hol kell átsétálnia, megállnia és elcsodálkoznia „annyi gyönyörűség láttán”. Hiányzott a párizsi park természetes bujasága, a növényzet indázása, a köröket rová futók magányosságukban is vitathatatlan összetartozása, amely ott átjárt bennünket is.

Még mindig egymásba karolva leültünk egy padra. Hátradőlünk a fényben, és mintha mégis áthoztuk volna magunkban mindazt, ami történetünk korábbi partjáról áthozható volt, lehunytt szemmel élveztük... Mit? A fényt? Egymás közelségét?

Mikor kinyitottuk a szemünket, Liv pillantása egy kérdés volt: mit szólok hozzá, hogy itt van. De nemcsak tőlem kérdezte ezt a tekintete, önmagától is.

Miért adta oda a naplót? Miért volt annyira fontos számára, hogy elolvassam? Nem ezzel kell foglalkoznom. Mégis erre gondoltam.

Azt akarta elmondani így, hogy valami megváltozott közte és Gábor között? A véleményemre volt kíváncsi, hogy valóban hibát követett el, vagy Gábor túlzott el valamit? Egyszerű provokáció? A színészi ambíciói dolgoznak, aminek okán az anyja beprotezsálta őt a Théâtre Montparnasse próbájára?

Láttam rajta, hogy érzi: felfogtam a szövevényből való kibontakozás lehetetlenségét.

Ez felderítette.

Felpattant, maga után húzott a virágágyak közötti sétányon.

Vissza kellett tartanom, hogy figyelmeztessem, táskájával a kezemben nem tudom ilyen gyorsan követni.

Áthaladtunk a Makart hídon. Benyomultunk a tömeggel a Getreide Gasséba. Azt mondtam Livnek, megvárom, amíg az apjával kávézik.

Nem jössz te is?

Most nem.

Úgy álltunk a Café Mozart előtt, mintha véletlenül találkoztunk volna.

Akkor két óra múlva ugyanitt...

Mikor bement, arra gondoltam, vajon ott van-e már az apja, vagy megint elsőnek érkezik, és leül egy asztalhoz, a hátát valamelyik biztonságos saroknak vetve.

Szűk, zsúfolt volt a Getreide Gasse. Nyüzsgöttek a turisták. Fényképeztek, emléktárgyakat vásároltak. Vártam. Talán érkezik Liv apja. Nem tudom, miért gondoltam azt, hogy felismerem. Vagy nem ismertem fel, vagy már ott volt, mikor Liv bement. Csalódást éreztem. És ezt mintha Liv ruházta volna rám. Mintha már megérezte volna, hogy az apja – amiként később elmondta – kávézás közben csak annyit kérdezett, mi újság, hogy van anyád, s amikor Liv azt felelte, hát csak úgy, jól, jól, már az óráját nézte, arra a kérdésre pedig, hogy mit tud Gáborról, azt felelte, hogy rendben, alkalmaztatja elég jó fizetéssel. Álltam a Café Mozart előtt, magamon érezve Liv tekintetét, amivel már előre megsejtette, hogy mindössze ennyi vár rá, igen, úgy intett vissza a belépés előtt, mint aki az utcai, operettszínpadai kavargásban, csak egy elhagyott statiszta lenne, szerepe szerint egy helyét nem találó magányos szereplő.

Mikor Liv újra megjelent, nem azt kérdeztem tőle, hogy van az apád, hogy telt a találkozás. Közöltem vele, hogy legkésőbb reggel tovább kell utaznom, mert lejár az osztrák átutazóvízumom.

A hangom is olyan lehetett, mint egy tisztviselőé, tényszerű, úgy mondtam, mint aki természetesnek tekinti, hogy neki erről tudnia kell.

Mintha nem is hallotta volna. De változott a tekintete. Némi dac is látható lett rajta. Mint aki azt gondolja: na és? De mintha ez nem nekem szólna, hanem önmagának.

Nem szabad alulmaradnia, vigyázat, most nem szabad alulmaradnia, ez is leolvasható volt az arcáról, amikor már megismertem az anyját, akkor gondoltam arra, hogy tőle tanulta ezt a kitartást?, nem, hajthatatlanságot, amit a lágerből hozott magával.

Kezdetét vette az újabb Liv-jelenet a Getreide Gasse díszletei között. Ő maga volt az asszisztens, aki instrukciókat adott, ő volt egyúttal a statisztéria egyik tagja, aki az instrukciókat megvalósította. Ő maga lett közben a főszereplő.

Kezembe nyomta a táskáját, megragadta a másik kezemet, maga után húzott a nyüzsgésben. Megnyílt előtte a tömeg, úgy nézett rám, mintha meg is tapsolták volna és a siker annyira felszabadítja, hogy mondhatja: gyere, még egy olyan szörnyű éjszakáról szó sem lehet, neked is szükséged van valami rendes szállásra, laktunk egy kis panzióban errefelé anyámmal, talán megtalálom.

Nem kellett keresnie a panziót. Pontosan tudta, hol van. Öt perc alatt odaértünk.

Ó, Istenem, itt semmi sem változott. Körüljáratta tekintetét a hallon, a recepció pultján. Magabiztos volt. Arra gondoltam, talán az sem igaz, hogy lakott itt, s ha mégis, kérdés, hogy az anyjával volt-e.

Ha lehet, mondta, azt a szobát szeretnénk, ahol az elmúlt évben...

Természetesen, kisasszony, az egyik legkedvesebb szobánk, mondta a megint csak szóke, meghatározhatatlan korú tulajdonosnő – vagy az unokatestvére –, és átsuhant az arcán az emlékezés, mintha önmagát látná, de nem a közelmúltban, az ifjúsága erdejéből integető emlék jelent meg előtte. Liv is elnémult. Nézték egymást, akárha önmagukat fedeznék fel a másik tekintetében, ez olyan annyira elfoglalta őket, hogy nekem nem is jutott hely a cinkosság néma párbeszédében. Jó néhány másodperc eltelt, amíg Liv folytatni tudta. Mit? A játékot? A magára osztott szerepet? Mintha már nem lett volna játék, szerep sem. Mégis? Az arc és a hang ugyanazt a határozottságot sugározta, mikor rám pillantott, az útleveledet itt kell hagynod.

Ő vette át a kulcsot. Ő ment elől a lépcsőn az első emeletre.

Neobarokk garnitúra. Hozzá illőn díszes szegélyű lámpaernyők. Kék és rózsaszín terítők. Nehéz csipkefüggöny. Kiment a fürdőszobába, a csapból víz csobogott, hallottam a W. C. lehúzásának zúgását is. Visszajött, próbált otthonosan mozogni, nem nézett rám. Az ablakhoz lépett, megfordult, helyet keresett mindkét könyökének maga mögött a belső párkányon, ehhez hátra kellett dőlnie, a mellén még jobban feszült a garbója. Nem tudtam szabadulni attól, hogy mégiscsak egy jelenet részvevője vagyok. Óvatosan álltam fel a franciaágy széléről, hogy meg ne zavarjam az attrakciót. Elindultam feléje. Bénító volt, hogy mintha nem egy valószínű lépést tennék meg, nem egy valószínű mozdulattal nyúlnék feléje, mintha egy instrukció szerint közeledne a szám a szájához, amit, ha ma visszagondolok rá, és pontosan vissza tudok gondolni annyi év után, mindig pontosan vissza tudtam gondolni, a felelevenítés olyannyira a lényem részévé vált, hogy nincs kétségem, most már mindig ilyen pontosan tudom majd felidézni – nos, a száját már akkor, amikor közeledett hozzá a szám, felnyitotta, mintha egy fotográfus kiáltotta volna: „lazábban”, „most jó”, s amikor már elérte az ajkam az ajkát, mikor már a bőr, a nyál, aztán a fogak, aztán a nyelvünk összekeveredett, még mindig megkülönböztethetetlen volt, hogy egy vágyakozó gyermeklánnyal vagy egy színjátskossal csókolózom, vagyis hogy az a jó előre nyíló száj egy hajdani barátnő táncsra, egy útra bocsátó anyai eligazításra, egy szerető mohóságára emlékezve, ám valószínű áthevültségben nyílt-e meg, vagy mindössze a Café Mozart előtt kezdődő jelenetecske sikeres betetőzéseként.

A csók végére – nem tudom, hosszú volt vagy rövid volt, tartok tőle, hogy nem volt hosszú, annyiszor felidéződött bennem az eltelt évtizedek alatt, hogy a felidézés időtartama hosszabb lett, mint az, amit felidézett –, amikor abbamaradt, Liv forró volt és tiltakozó. A tiltakozás az énje annak a felének szólt, amelyik az imént még a szerepet játszotta. Miközben a csókból, abból is kibontakozott, ami az elmúlt félórán megkettőzte őt, ami önmagává is és önmaga dublőrévé is tette.

Felhúzta a derekán a garbót.

A magasba nyújtotta mindkét karját.

Nem tudom, mit nézett rajtam olyan kíváncsi gátlástalansággal. Én a hasa és a melle közötti fehér sávot néztem, ami a garbó felhúzásával látható lett.

Mindkét kezemmel úgy fogtam át, hogy tovább tolhassam felfelé a garbóját. Tudtam, hogy nincs rajta melltartó. Az ujjaim lassan haladtak. Mintha lett volna bennem kétség, hogy azt a néhány centiméternyi utat valóban megtehetik-e. Nem nevet-e fel, amikor elérem a mellét, nem tűnik-e el a szobával, a panzióval, a várossal együtt.

És valóban felnevetett.

Jaj, várj, muszáj pisilnem.

Mikor néhány perccel előbb a W. C. lehúzásának zúgását hallottam, az imitáció volt.

Visszajött. Behúztam a függönyt.

Ugyanoda lépett, ahol előbb állt. Ugyanaddig húzta fel a garbóját elől. Ugyanúgy felemelte a két karját.

A sarokba dobta a garbót, mikor a mozdulatom befejezéseképpen megszabadult tőle.

Más volt a melle, mint amilyeneket annak előtte láttam.

Más volt, mint amilyeneket azóta láttam.

Nagy, gömb alakú, hatalmas rózsaszín rózsával. Olyan volt, amit csak valami feszes anyag, mondjuk egy garbó tarthat, mert még nagyon sokáig nem hordott melltartót. Azt hiszem, évekkel később vett fel néha egyet, és talán évtizedek is eltelték addig, amikor már rendszeresen hordott. Nagy volt a melle, mégsem hullott alá. Mintha a folyamatos orgazmus feszítettsége lett volna melle létformája. Évekkel később, amikor már szokásunkká lett, hogy nemcsak az élvezet közös csúcsa felé haladva suttogunk el olyan szavakat, amelyek kimondását máskor nem kockáztattuk meg, mondtam neki, tudod, a melled egy önálló entitás, mintha nélküled is élne, s aztán ketten összefogtok, mire ő a kielégülés utáni olvadó mosolyával azt mondta, te meg egészen kackiás vagy lent akkor is, amikor fent az intellektuális képességeid repítenek, ugye akkor ez négyesben egy gruppensex.

A mellkasommal súrolva nem éreztem nagynak a mellét. Mintha a hevülete, ami már az ajkát is kiszárította, ráfeszítette volna a testére.

Annak is, ahogy elveszítette magát, mintha lett volna senki más odaadásához nem hasonlítható koreográfiája.

Nemcsak most gondolom így. Akkor is ezt éreztem.

A franciaágyon feküdt. Lerúgta a párnákat és a takarót. Amikor fölé hajoltam, eltornászta magát az ágy túlsó széléig, lábait a vállamra helyezve átkul-

csolt, húzott magával, a feje, a felső teste elérte a szőnyeget, valóban belécsúsztam vagy inkább zuhantam, látom annyi év távolából, érzem annyi idő elműltával.

Azt hiszem, habár jelenetünk nem nélkülözte a színpadiasságot, mégsem alakítás volt, éppen hogy teljes önlecsupaszítás, nemcsak a másikkal egyesülve, hanem a saját magunkban bujkáló másikkal is, amiről korábban nem voltak ismereteink.

Látni kívántam közben a tekintetét. Liv *nem nézte* az arcomat, összehúzott szemmel *leste*, mintha valami mögül figyelne. Közben lassan oldalt fordította a fejét.

A falon egy földig érő tükör volt.

Láthattam, amint figyeli a tükörben az arcát, elszalaszthatatlannak érezve a pillanatot, hogy önmagát nézőként is kövesse.

Kinek a rendezése volt az előadásunk?

Ő azt mondta egyszer, hogy az enyém.

Ugyan...

De... de... a tiéd...

Máig sem hiszem. Liv azzal a tulajdonsággal is rendelkezett, hogy ilyeneket mondjon évek múltán. Mikor mondta? Hol mondta? Itthon? Odakint? Összemosódnak a helyszínek.

Összemosódnak az ágyak, a lakásaink, a kávéházi teraszok, azt hiszem, ez a párbeszéd akkor zajlott közöttünk, amikor már meg mertem tőle kérdezni, kitől tanulta azt, ahogyan először szeretkezett velem. Amikor meg mertem tőle kérdezni, persze az ágyban, ilyesmit az ember máshol nem kérdez. Már esztendő óta semmit nem tudtunk Gáborról, nem is gondoltunk rá. Nem feltételeztem, hogy Liv tizennyolc éves korában vele veszítette el az érintetlenségét, s főképpen azt nem feltételeztem, hogy a mi első szeretkezésünkhöz hasonló körülmények között.

Ugyan, mondta, arról szó sem volt. Akarod tudni, hányan voltak előtte? Az ágyban feküdtünk nálam, a Hajós utcában, s miközben ezt kérdezte, a combjaim közé nyúlt, megpergette rajtam az ujjait, s közben olyan ártatlan arccal kuttatta a tekintetemet, mint akinek mondjuk azon jár az esze, hogy mit vásároljon a piacon a másnapi ebédhez. Aztán, folytatva ujjai játékát, közönyt erőltetve magára, miközben kezdett átsütni a bőrén a hevület, azt mondta: egy valakim volt Gábor előtt, a fogorvosom, húsz év volt köztünk, kétszer feküdtem le vele a rendelőjében a díványon, persze a fogamat akkor már rendbe hozta, de arról szó nem volt, hogy abban a pózban, hidd el Zoltánka, azt én találtam ki, habár, s kissé eltávolodva, aztán hasra fekvé és felkőnyökölve, mintha próbált volna egy régi emléket felidézni, habár most, hogy beszélünk róla, a fogorvos úr a harmadik alkalommal, azt hiszem, ajánlott valami hasonlót, amitől úgy meglepődtem, hogy kiszaladtam pisilni, tönkre is ment minden, kész lettem, semmi sem sikerült.

A salzburgi hotelban talán egy korábbi kudarc emléken győzedelmeskedett, gondoltam sok évvel később. Igen, gondoltam, amikor már képes voltam gondolkodni azon mint emléken, amin gondolkodni nem lehetett, mint eseményen. Egy töredék, aztán egy újabb töredék, az együttlét filmjének mindig csak egy

kockája, a történetem elbeszéléseként. Magamévá teszem az emléket mindazzal együtt, ami az életem részeként hasonlóképpen engem jelent.

Amikor évekkel később a Hajós utcai lakásban Liv abbahagyta a simogatást és felkőnyökölt, azért megkérdeztem, mondd, tulajdonképpen a fogorvosod ötletét próbáltad ki? És előttem mással miért nem?

Fölém hajolt. Olyan közel volt az arca, hogy csak a pupilláit láttam. Kitágultak. Óriás csillogó félgömbök. Kedves, mondta szelíden, veled basztam, te hoztad ki belőlem, hogy olyan voltam, amilyen voltam, tudom, hogy te ezt tudod, és te is tudod, hogy én ezt tudom, hát mit akarsz még?

Így még nem beszéltek velem.

Feltérdelt, végignézett, mintha először látna mezítelenül az ágyban, kislányos mosolyával, mint aki nem tudja, hová nyúljon a sok baba között, mert mindegyikkel szeretne játszani.

Oly sokat játszott, oly örömmel játszott, oly titkolhatatlanná tette, hogy játszik, és úgy belefeledkezett ilyenkor a játékba, mint más az onánia gyönyörébe, amit akkor sem hajlandó megszakítani, ha megérez magán egy leskelődő tekintetet, és rendelkezett azzal a képességgel, hogy egymással ellentétes érzések tudtak egyszerre megjelenni a tekintetében.

Mikor hajnalban egymást átkarolva felébredtünk, és kétségtelenül mosolyogva fölém hajolt, ugyanazt az elveszettséget olvastam ki a vonásaiból, amilyennel először a Théâtre Montparnasse nézőterén találkoztam.

Húvös volt a salzburgi kora reggel.

Lekísért a kapuig.

Na ne félj, csak mondd...

Azt hiszem, azért nem tudtam megszólalni, mert nem voltak szavaim rá, hogy szó nincs búcsúról, ez most csak annyi, hogy nekem lejár az átutazóvízumom, és el kell utaznom, de arra sincsenek szavaim, mi lehet ezután.

Elővette az incselkedő mosolyát, de a variáció mögött szólt az alapidallam, mint egy megszakíthatatlan, az azóta eltelt évtizedek alapján mondhatom, az idő korlátlan távján végigvonuló szólam, hát te is elmész, mondta.

Ez félreérthetetlen volt. De nem úgy mondta, mint aki néhány perc múlva ott marad egyedül a még üres utcán, és úgy érezheti magát, mint néhány napja a Luxembourg park egyik padjánál – később mondta el – ott maradt egyedül Gábor dossziéjával a kezében, nem is úgy mondta, mint aki az őt mindig elérő fátyumra utal, úgy mondta, mintha én maradnék ott egyedül, ő pedig könnyed léptekkel indulna tovább, tudtomra adva, hogy ott a parkban néhány nappal előbb ugyanígy cselekedett a dossziéval a kezében.

A dossziéra azonban nem gondolt egyikünk sem a panzió kovácsoltvas kapuja előtt. De Liv, ezt is évek múltán mondta el, azt kívánta, hogy Gábor naplója maradjon nálam. Őrizd csak tovább, mondta évekkel később, neked kell őrizned, belőlem őrzöl valamit, képzeld, ekkora kurva voltam, szépen összehoztalak benneteket, hogy bevackolódhassak közétek, egy bizsu vagy valami kis hülye emlék helyett ezért adtam neked.

Úgy mentem végig a városháza előtt, úgy mentem tovább a Staats hídon át, mint aki éppen csak egy sétára indul. De ennek a fonákságát is éreztem, hiszen

honnan jöttem én, miféle utat folytattam a Luxembourg parktól a Hajós utcáig. Mégis, mintha nem annak, ha az oda-vissza távot számolom, a több ezer kilométeres utamnak egy rövid kitérőjén haladtam volna, hanem olyan szakaszán, amely annyira az én útvonalam lett, mint az Andrassy úti földalatti megállótól a Hajós utcáig vezető kétszáz méter.

Napfényes, nyugodt volt a város. Hogyan is élhetett itt bárki annak tudatával, hogy ezeknek az utcáknak fojtó a levegője, fundamentuma a hamisság, az álszentség, gondoltam évtizedekkel később, amikor olvastam és hallottam is erről, de akkor, amikor ilyesmit olvastam és hallottam, miközben bennem még mindig olyan volt annak a kora reggelnek az emléke, amilyennek átéltem, már volt tapasztalatom arról, a saját városom életéből nyertem az ismereteket, hogy van egy, csak tömegeken, mondhatni a csordákat jellemző mentalitáson át megismerhető világ, amelynek mélyén ott szunnyad a helybeliek képzelgéseinek, tompa agyszüleményeinek, egymásra torlódó ügyleteinek a hordaléka, annak a leülepedése, amit az iskolai osztályok tábláira és a folyosófalakra akasztott térképek előtt magyarázó tanárok históriának neveznek, amit a bőrkötésű könyvekbe, gyönyörű mappákba gyűjtött, vagy éppen újságpapírokra, röplapokra nyomtatott szövegek egyaránt történelmi útmutatásoknak, netán felhívásoknak keresztelnek el, vagyis hogy a városok felejthetetlen fényei meg a létezés árnyékai ugyanannak az időmúlásnak a kísérői.

Livet láttam a pályaudvar felé haladva magam előtt, amint a hotelnél megfordul, és még mielőtt elérem az első sarkot és befordulok, eltűnik, bizonyos benne, hogy mielőtt befordulok, visszanézek, és azt szeretné, ha már nem lát-nám, azt szeretné, hogy ne ő kényszerüljön tudomásul venni az én távozásomat, hanem én szembesüljek, amikor visszanézek, az ő hiányával.

Mire a vonat elindult, minden, ami történt, emlék lett. De ebben ma is bizonyos vagyok, úgy éreztem, az eltávolodás nem függeszt fel semmit. Távol voltak a párizsi napok is. Távol volt a salzburgi éjszaka is. Úgy volt távol, mint mondjuk a gyermekkorom egy darabja.

Éjszaka keveset aludtunk. Szerettem volna elmondani Livnek, hogy egy éjszakán sem szeretkeztem annyiszor. Nem mondtam el. Nemcsak azért, mert ilyesmiről sohasem beszéltem. A viszonyítások odafektetnek mást is az ágyba, és az ilyen képzetekről nem azt mondom, hogy nem illettek az éjszakánkhoz, de nem történtek meg mellette. Ha netán mégis mondani szerettem volna erről valamit, többes számot kellett volna használni, de hogyan lehetett volna azt mondani, még sohasem szeretkeztünk ilyen sokszor, mikor ez volt az első közös éjszakánk.

Egyszer csak azt mondta: tudod, azt hiszem, az apámnak meg az anyámnak egyszerően nincs beszélőnivalójuk egymással, mégis mind a ketten állandóan mindenfélét üzengetnek velem, úgy csinálnak, mintha nagyon fontos lenne, hogy átadjam.

Olyan vacak, mondta később.

Tudott ilyen szavakat, vacak, még azt is mondta, később, vacakocska, és hogy ezt állítólag még az anyjától tanulta az anyja.

Ez tájszó? Kecskeméten így beszélnek?

Nem, ilyen tájszó nincs, főleg Kecskeméten.

Kérdezett a szüleimről.

Elmondtam, amit első nekifutásra el tudtam mondani. Aludt tovább. Egy kis nyálcsepp maradt a szája sarkában. Mint aki aludni is akar, szeretkezni is akar, mint aki szeretkezés közben akar álmodni vagy talán álmában elmerülve akar szeretkezni.

A vonatban szembesültem a kérdésemmel, annyi év után tudom, hogy ez az érzés sohasem hagyott el: miközben Liv álmában hozzám simul, másról álmodik? Mikor esztendőök elteltével beszélni kezdtem neki erről, azt mondta: Zoltánka, ne hülyéskedj, hogy tudhatnám én most azt, hogy akkor miről álmodtam. Vannak álmok, amikre lehet emlékezni, mondtam. De hát nem tudom, mit csináljak, nem tudom, honnan tudhatnám. Emlékeztem az arcára, emlékeztem a nedves szájára, még arra is, hogy vette az orrán át a levegőt, mintha az álmával engem is magába akart volna szippantani, kis szuszogásokkal, de ezt nem mondtam el, pedig akkor már régen nem kellett tartanom attól, hogy az ilyen mondatokkal kiszolgáltatot magam, nem mondtam el, az én titkaimhoz tartozott, a komódfiókomban el nem helyezhetően, de bennem azok közé a dokumentumok közé sorolva.

Az expressz Linzhez közeledett.

Az idős hölgy, aki az unokájával ült a fülkében, odaszólt a kislánynak, hogy készülődjön. A kislány komoly arccal, mint aki a tudását fitogtatni szeretné, hosszú hallgatás után szólalt meg: közeledünk tehát Linzhez? Így kérdezte, hangsúlyozva a *tehát* szót, kiemelve, hogy rögződött benne. Anyjától vagy az apjától hallhatta, s most az ismételéssel adta a nagyanyja tudtára, hogy *tehát* felkészült bizonyos eseményekre, amelyek rövidesen bekövetkeznek, mert *tehát* eljött az idejük, s ez az érzés, hogy valamire itt az idő, akkor is fontos marad számára, amikor a szavaknak, hogy ő Linzbe érkezik, már semmi jelentőségük nem lesz. Az idős hölgy készülődött. A kislány megállt előttem, és a *tehát* szó keltette feszültséggel figyelte, amint a dzsekim zsebéből jegyzetfüzetet, golyóstollat halászok elő és jegyzetelni kezdek. Egészen közel hajolt hozzám, kimeredt szemekkel próbálta elolvasni, amit sebtében a papírra vettem. Érthetetlen szavakat látva maga előtt várakozón nézett rám.

Azok a feljegyzéseim a komód mélyére kerültek. Ha három-négy évenként a kezembe akadnak, vissza tudom idézni a percek a vonatzakatolásban. A kislány számonkérő tekintetét is. Újraolvasva a szaggatott mondatokat arra is emlékszem, hogy habár Livnek az anyját és az apját említő tanácsalanságát magam elé idézve írtam a töredékmondatokat, ez nem volt felismerhető bennük.

Apám úgy élt és dolgozott, mintha tanúságot akart volna tenni, de nem a korának, hanem önmagának... Nem érdekelt a kor szelleme. Önmaga érdekelt. A küzdelmeit, a roncsoltságát annyira azonosnak érezte a korával, hogy a kettő külön nem létezett a számára...

Ha ezt olvasná, úgy nevetne és ordítana velem, mint anyámmal?

Otthon újra el fogom olvasni apám naplóját... Ő még képes volt arra, hogy mindent egy mű megvalósítására tegyen fel, hitt abban, hogy ez hatást gyakorolhat.

...El kellene küldeni apám rendezőpéldányát Jerzy Marionnak, igen, le kellene fordítanom és elküldenem. Mit gondolna róla?

Emlékszem a kislány arcára, amint leszállás előtt visszanézett. Nyolc-tíz-

éves lehetett. Tudott már olvasni. Ismerte a kíváncsiság szenvedélyét. És megpillantottam a tekintetében a rejtéllyel való találkozás élményét. Az idős hölgy el volt foglalva a csomagokkal, csak biccentett. Mire Hegyeshalomra értünk, a fülke megtelt magyar utasokkal. A vámosok mindenkivel felnyitatták a csomagját. Egy házaspárnak teljesen ki kellett rakodni. A többiektől csak azt kérdezték, van-e elvámolnivalójuk, tiltott holmijuk. Az útlelvizsgáltnál az enyémmel végeztek leggyorsabban. Csak azt az oldalt nézték meg, ahol a nevem volt, máris beütötték a pecsétet. Két utasnak, akik a másik fülkében utaztak, le kellett szállni. Jött egy tiszt. A nevemet mondta. Jöjjön a csomagjával. A hölgy, aki mellettem ült, megkérdezte, hogy mennyit késünk. Időben vagyunk, mondta a tiszt.

Elállt az eső. Ázott, szürke volt minden. A határőrök esőkabátban várakoztak. A tiszt bevezetett egy helyiségbe. Elég sötét volt. Várnom kellett. Rozoga asztalok, a falakon menetrendek, szakadt plakátok. A betonon sáros rongyszőnyeg. Tíz perc múlva bejött. Azt mondta, tegyem a bőröndöt és a válltáskát az asztalra, nyissam ki. Elkérte az útlevelemet. Nem nézett bele. Letette a bőrönd mellé az asztalra. Akkor kezdtem félni. Nem tudtam, miért, de félttem. Amikor már sejtettem, akkor sem attól félttem, hogy most mi történik majd velem. A korábbi gyanútlanságomtól rémültem meg. A balekságomtól. Hogy ez a lehetőség nem is foglalkoztatott. Amikor a bőröndöt indulás előtt kiváltottam a salzburgi csomagmegőrzőből, átfutott rajtam, hogy viszem magammal Gábor ötvenhatos naplóját. Liv nem feledékenységéből hagyta nálam. Azért bízta rám, mert ezzel is össze akart kapcsolni szerinte egymáshoz tartozó dolgokat. Rendben, gondoltam, így könnyebb lesz alkalmat találni az újabb találkozásra. Biztos voltam benne, hogy Liv ugyanezt érzi. Mindaz, ami számomra a dossziéhez való kapcsolatomat így hitelessé tette, az itthoni törvények alapján egy disszidens ellenforradalmár emlékezéséhez kapcsolt hozzá. A tiszt szerint, gondoltam a nyitott bőröndöm mellett, én tiltott anyagot csempészek. De talán mégsem kizárólag a gyanútlanságomtól rémültem meg? Talán attól is, hogy a légy piszkos plakátok, a sáros rongyszőnyeg, a holmijaim között piszmogó tiszt olyan ismerős volt a számomra. Mintha nem is az ő keze kotorászott volna a bőröndben, hanem egy magasból leeresztett ismerős robotkéz, amelybe betáplálták a mozgást, és nem is a bőröndöt, hanem a talajt, a környező világot kell feltúrnia, olyan csendben, hogy hallani lehetett az ereszről csepegő esővíz koppanását az épület sarkánál felgyűlt tócsában.

Nem mondta, mit keres. Nem kérdeztem tőle, miért turkál a holmijaim között. A szótlanságunk helyett, hogy eltávolított volna bennünket, kezdett összekapcsolni. Mint akik ugyanabban az előadásban kaptak szerepet. A némaságunk mintha végszó lett volna. A dosszié a pizsamám alatt volt. Két ujjá közé csippentette a szélét. Nem emelte ki. Mire vár? Visszahajtogatta rá a pizsamát. Azt mondta, becsukhatom a bőröndöt. Átadta az útlevelemet. Figyelmetlenül tisztelgett.

A hazaérkezésem után hónapokkal szólt a váltótársam az olvasószolgálatban, hogy kerestek telefonon. Egy férfi. Annyit mondott, hogy Tóth. Majd keres újra. Másnap este a lakásomon hívott fel. Nem mondta, honnan ismer. Nem mondta,

hogy elnézést kér a késői zavarásért. Hozzátette a nevéhez, hogy hadnagy a Belügyminisztériumból, szeretne velem találkozni, mondjuk, holnap délután vagy kora este, amikor már nem dolgozom a könyvtárban. Nem hiszem, hogy jó nekem az időpont. Adjon egy telefonszámot, visszahívom. Inkább ő hív újra. De mégiscsak jobb volna most megbeszélni az időt és a helyet, például holnapután este hat órakor a Művész Cukrászdában, akkor, mondta, nekem nem kell messzire mennem.

Másnap próba volt az együttesnél. A titkárral jóban voltam. Segédrendező is volt, szervező is, járatos az ügyintézéseikben. Szóltam neki, hogy a belügyből kerestek, szeretném, ha tudna róla. Rendben, mondta, amióta utazgatunk, már másokat is baszogatnak közülünk, majd viszünk csomagot, nevetett, és beszélőre is megyünk hozzád. Tréfálkozott, de éreztem az aggodalmát. Mit gondol, szóljak a könyvtárban is? Fenét, azok csak beszarnak, és egy életen át nem tudod kimosni őket a saját szarukból.

Reggel kivettem Gábor Párizsból magammal hozott naplóját a komódfiókból. Levittem a pincébe. Becsúszttattam egy kacatokkal teli régi ládába. Visszagondoltam a vámvizsgálatra a határon. A tiszt feltúrta a bőröndömet, de semmit nem vett ki. Előzőleg az útlelvizsgálathoz csak a nevemet és a fotómat azonosították, nem lapoztak rá a határokon való belépés-kilépés pecsétjeire meg a vízumokra, azt akarták csak ellenőrizni, hogy a vonaton vagyok, a hadnagy is azt akarta csak látni, hogy a dosszié ott van a táskámban. A szélét a két ujjá közé csipentve tartotta. Azt akarta, lássam, hogy megtalálta. De kitől tudhattak róla?

Amikor beléptem a cukrászdába, megcsapott az október végi esős utca levegője után az édes, füstszagú meleg. Rögtön felismertem. Nem arról, hogy lerítt volna róla a foglalkozása. A belső helyiség jobb hátsó sarkában ült. Onnan szemmel lehetett tartani az előreszből nyíló mindkét átjárót. Amikor áthaladtam a jobboldalin, az előtte lévő újságot kezdte lapozni. Odaléptem, felpillantott, bólintott, leültem. Nem mutatkoztam be. Azt mondta, Tóth hadnagy. Csendesen beszélt. Nem ért el a hangja a következő asztalig sem.

Jött az egyik felszolgálólány. Ismertük egymást, de mintha maszkot húzott volna az arcára. Arra gondoltam, hogy a hadnagy máskor is végezte itt már az ügyeit, a felszolgáló ismeri őt. Kávét kértem.

Magas volt. Széles vállú. Alig idősebb nálam, harminc feletti. Sűrű, fekete haját hátrafésülte. Őszült az oldalszakála. Mintha aznap másodszor is megborotválkozott volna, mielőtt elindult. Megittam a kávét. Elmosolyodott. Az arcvonásai ettől megváltoztak. A szeme összeszűkülte, a pupillák alig látszottak. Közel ültünk egymáshoz. Én a bejáratnak háttal. Ha jobban megfigyelem, az olyan, mintha az arcába hajolnék. Ettől visszariadtam. Csendes, határozott szavaiából kiderült, hogy mindent tud rólam, ami beszerezhető és elolvasható volt. Úgy folytatta, mint aki nemcsak jól ismer, de feljogosítva érzi magát arra, hogy azt, amit mond, bizalmi kapcsolat előjátékának tekintse, csevegésnek, amelyben neki csak közlendője végére kell érni, s én máris bekapcsolódom abba, amiről beszél, folytatom, aztán ő rövidesen újra átveheti a beszélgetés irányítását.

Nem tudtam, valóban ilyen természetesnek és egyszerűnek gondolta-e a találkozásunkat, vagy ennek a szuggesztíója hozzátartozott a tevékenységéhez.

És ez mindvégig homályban maradt előttem. Ügyelt rá, hogy homályban hagyja. Komplikáltabb személy volt, mint az első percek után gondoltam.

A mosolyt felváltotta arcán a tárgyilagosság. Ez is azt a célt szolgálta, amiként előbb a mosoly –, hogy átláthatóvá tegye számomra a kettőnk helyzetét.

Szereti a színházat. Sokat olvasna, sajnos nincs rá elég ideje. Irigyel. Az ő munkája köznapiabb. Nem azt mondja, hogy fáradtságosabb, mert tudja, hogy a művészi munkához mennyi energia és áldozat kell, de hát kétségtelen, hogy az ő leterheltsége sem csekély, erről nem mondhat többet, de biztos benne, hogy megértem, hiszen ahhoz, amivel én töltöm az időmet, érzékenységre van szükségem.

Azt mondtam, az én munkámra túlzás azt mondani, hogy művészet. Kiszolgáló feladataim vannak az egyetemi együttesnél is, a könyvtárban is.

Körülnézett. Kényelembe helyezkedett. Mutatta, hogy egyre otthonosabban érzi magát. Az elhallgatások is részei lettek az együttlétünknek. Úgy gondolhatta, mindent megtett, hogy a csendek is közelebb hozzanak bennünket egymáshoz.

Talán a bénultságon akartam túljutni? Talán a helyzetet akartam tisztázni? Ha arról van szó, mondtam, hogy Nyugaton jártam, igen, találkoztam kint élő magyarokkal. Az együttes előadásainak híre ment, nagyon szép sikerünk volt, Párizsban is felléptünk.

Persze, mondta, a szocialista kultúra eredménye. Ha arról van szó, folytattam, de közbevágott, ugyan, maga érvényes útlevéllal volt kint, reméli, hogy lesznek újra ilyen sikeres útjaim, találkozhatom újra azokkal, akikkel megismerkedtem, ez csak rajtam múlik. Nem beszélt a dossziéről. Nem érdeklődött a benyomásaimról, arról sem, hogy kikkel találkoztam. Többször elmondta, hogy az én pályámon fontosak a tapasztalatok, az utazások, az is, hogy minél több embert megismerjek, biztosan nekik is tudnék segíteni. A „nekünket” kijavította: *az országnak*.

Rendelt két konyakot. Azt mondta, hogy cseresznyét vagy kevertet iszik, de most legyenek a vendége egy konyakra.

A felszolgáló nem nézett ránk, mikor letette a konyakospoharakat és a kísért az asztalra. Felettünk nézett el, mint aki semmit nem akar látni.

Hát, egészségünkre, mondta, nyúlt a pohara után. Lassan emelte a szájához, figyelt, hogy iszom-e már.

A televíziós akciófilmekben, amiket újabban minden tévécsatorna sugároz, látni ilyen tekinteteket azokban a pillanatokban, amikor a nyomozó már jól látja az áldozatát. A pillantása kendőzetlenségéből értettem meg végre, hogy miről is volna itt szó. Lassan nyúltam a poharamhoz. Mint akinek nincs választása. Nem is választása, töprengenivalója nincs. Én ittam meg előbb egy hajtásra a konyakot. Ő lassan ivott, közben nem vette le rólam a tekintetét, csak akkor öntötte le az utolsó kortyot, amikor az én poharam már koccant a márványasztalon.

Az ital máris hatott, de jótékony érzés volt, még jobban kitisztult minden.

Az ilyesmire teljesen alkalmatlan vagyok. Távol áll a természetemtől. Az apámétól is, az anyámétól is. Biztosan tudja, hogy ki volt az apám, biztosan tudja, mivel foglalkozik az anyám.

Közben azt gondoltam: elvtársam, kacagnom kell...

A konyak nem azért hatott, mert ritkán ittam. Nem azért, mert gyorsan hajtottam le. Bennem akarta valamilyen erő, hogy felerősödjön a hatása.

Higgye el, távol áll tőlem. Alkalmatlan vagyok rá. Kizárt dolog.

Szigorúbbak lettek a vonásai. Meghökken? Talán azért mégse. Tanácstalan lett? Alig észrevehetően. Már is újra összpontosított. Erő volt a tekintetében, húzott magához. Meglátta a szememben az ital hatását? Nem jól ítélte a hatásról. Húzott magához a pillantása, mégis a szabadulásomat pillantottam meg benne. Azt, hogy arrafelé nincs utam. Most már úgy ültem ott, mintha nem is lennék jelen.

A barátomat az együttesnél majd meg kell nyugtatnom. Nem azt mondom neki, hogy nem történt semmi. Tudnia kell, hogy mi történt. A „nem történt semmi” kétes információ. Azt a benyomást is keltheti, hogy nagyon is történt valami, amit én homályban tartok.

Ő meg, mint akinek tiltva van, hogy belenyugodjon az ügy lezárásába, hiszen az a kudarc beismerését jelentené, azt mondta, irigylem magát, szép dolog lehet színészek, művészek között élni, mindent tudni róluk. Úgy mondta, mint aki tesz még egy kísérletet. Erről a mondatáról is be kell majd számolnia, gondoltam. Talán kiszínezi. Talán majd úgy számol be róla a feletteseinek, mint egy valóságos dialógusról.

Profi volt. Tudja, mondta, én eredetileg vízesmérnöknek készültem, de abbahagytam a műegyetemet. Az ellenforradalom után úgy éreztem, máshol van a helyem. Tudom, hogy sokan mást gondolnak azokról az időkről. Volt olyan is közöttünk, aki disszidált.

Elnézett a vállam fölé.

Mondja, hogy is hívják azt az író?

Kit?

Ott ül maga mögött, az átjárótól a második asztalnál.

Mondtam, hogy kellemetlen lenne megfordulni, várjon egy kicsit.

Úgy nyúltam az újságért, hogy közben hátrapillantottam.

Ott ült. Az volt a törzsasztala. Tudtam, hogy a másik törzsasztala a Lukács cukrászdában van a galérián. Ott is a második asztal. Többnyire egyedül ült, de mindig ott láttuk körülötte nyüzsögni a Teleki téri figuráit meg a némafilmsztárjait meg a presszós lányokat, de nem azokat, akik a kávéját hozták, éppen azokat, akik megjelentek a mondataiban. Úgy nyüzsögtek ott, mint az éjszaka mélyvízében a figurák, akiket megírt néhány évvel előbb egy musical számára, amiről nem lehetett tudni, hogy betiltották vagy megbukott, erről mindig úgy beszéltünk, hogy persze be is tilthatták, mert hogyan is engedné a hatalom, hogy valaki megmutassa, mi rejlik az éjszakában, hiszen ő nem azt írta meg, milyen az éjszakai élet, hanem azt, hogy milyen az élet éjszakája, de az is lehetséges volt, hogy kilenc előadás után megbukott, mondogattuk, mert ugyan hol van az a közönség, amelyik szembe akar nézni a maga éjszakai én-jével. A hátamban éreztem a pillantását, felénk fordulva ült, tudtam, hogy minket néz, s nem például a presszós lányt, aki megállt előtte, letette a kávé, s várta, hogy mondjon valamit; tudták, hogy mit fog mondani, mégis hallani akarták, akár azt, hogy hát, remélem ma is jó a kávé, vagy azt, hogy jaj de kedves, és milyen szép, de tényleg, Annika, Gabika, Zsuzsika, Marika, ma igazán nagyon csinos, hallani akarták, mert kellemesebb lett a napjuk tőle, az a pár szó kifújta a cigarettafüstöt, még a nikotin ízét is a helyiségből, a szájzugokból,

kicsit kivilágosította az örökös lámpafényben a hátsó traktust, még talán a vendégeket is elcsendesítette néhány percre, mintha az, aki a néhány szót kimondja, nemcsak Annika, Gabika, Zsuzsika, Marika lelkébe látna, de az elemi részecskék kapcsolódásáig tudna e pillantással lehatolni, igen, a közös éjszaka mélyére, s ezzel a néhány szóval az érzések, az indulatok meg a megválaszolatlan kérdések kavargását is valamilyen formába tudná rendezni, ami aztán megmutatja mindennek a valóságos arcát, nos, az volt az érzésem, hogy ha valóban felénk néz, s nem a felszolgálóra, aki a kávéját éppen letette elé, akkor a pillantása, holott persze nem ismert, mégis áthatol rajtam, eljut a hadnagy tekintetéig, akiről neki tudnia kell, hogy kicsoda, hiszen nyilvánvaló, hogy nem ez az első tárgyalása itt, látszott a felszolgálóról, aki úgy nézett át rajtunk, mint aki nem akarja észrevenni, hogy ki a vendég.

Olyan érzésem támadt, hogy nem vagyok egyedül.

Óvatosan, mint aki természetes módon körülbámul, és véletlenül összeakad a pillantása egy másik pillantással, odabícenttettem.

Kellett valamit végre válaszolnom.

Azt hiszem, talán István a keresztnéve, de a vezetéknévét nem tudom.

Iván, javított ki a hadnagy, s még egyszer kérdezte a vezetéknévét. Most sem kapott választ. Csak az maradt a kérdés, hogy meddig ülünk szótlantul, melyikünk búcsúzik el előbb.

Vártam. Gondoltam, neki kell döntenie. Egy idő után intettem, hogy fizetek. Nem, mondta, én hívtam meg magát. Szabadkoztam ugyan, erősködött, nem az én számlámra megy. Ha mégis meggondolja magát, bármikor...

Azt hiszem, azért akadt el, mert nem akarta megadni a telefonszámát.

Elindultam. Ott kellett elhaladnom az asztala mellett. Úgy éreztem magam, mintha annak a musicalnek volnék az egyik szereplője, amit ő írt, amit betiltottak kilenc előadás után, vagy istenem, ugye hát erre sohasem derült fény, a közönség érdektelensége miatt vettek le a repertoárról, egyvalaki voltam a mélyvízi világból, egy fickó az éjszaka mélyéről, aki szembesül azzal, hogy van még valami esélye ott lent a mélyben, ahol megszűnnek a nappali játékok, a pocsoltyában, aminek ő része, csak éppen fellázad, ha szabad néhány nemet lázadásnak nevezni, de elviszi az ízét annak, hogy ott járt, ez is az élete része, amitől naponta meg kell szabadulnia, ha nem is hasonló jelenetek gomolygásában, arra gondoltam, hogy olvastam valahol, az ember a saját próbatételeiben edződik, de tudtam, hogy ezt nem ő írta; az ilyen mondatok távol álltak tőle, szerényebb, puhább szavai voltak, már a Hajós utcán botorkáltam, mikor rájöttem, hogy az apám rendezőnaplójában olvastam, ő írta le, hogy Yvonne a maga gyötrelmeiben edződik, s habár ez mindössze egy játéknak szólt, azért elhatároztam, hogy ha hazaérek, előkeresem azt a mondatot, mindenesetre a cukrászda belső helyiségében közeledve az asztalához, figyeltem a tekintetét, amint, mintha már nem valamiféle megálmódott világot látna, megjelentek előtte, akik ott voltak körülötte, a vendégek, a presszós lányok, én is.

Bizonyos voltam ebben, s mikor elhaladtam az asztala előtt, biccentett, mint aki, habár addig még sohasem beszéltünk, természetesnek tartja, hogy ismerjük egymást.

Orpheusz nyomában

Mészöly Miklósnak

Éjfél felé zörögtek a szobám ajtaján. Ilyenkor nem szokás ajtót nyitni, én mégis habozás nélkül fölkeltem, és kinyitottam.

Ha meggondolom, nem szokás másokhoz bekopogni se, így aztán egyáltalán semmikor nem szokás az ajtót kinyitni, hogy valaki más bejöhessen oda, ahol alszol.

Nem szokás mások jelenlétét tudomásul venni, nem szokás mások iránt érdeklődni, de nem szokás közömbösnek lenni se.

Kinyitottam az ajtót, és mielőtt körülnézhettem volna, hogy ki az, vagy hogy van-e ott egyáltalán valaki, már dőlt be az óvatlanul nagy nyíláson az utcaszag, a fény szemét, ami így éjfélre annyira felgyúlik odakint, hogy mindenbe beleragad, és ha ilyenkor vagy kénytelen menni valahová, napokig nem tudod lemosni magadról.

Tulajdonképp hetek óta nem nyitottam már ajtót, heverésztem az ágyamon, ami alig volt kisebb, mint a szobám, bámultam a plafont.

A szobám közvetlenül az utcára nyílt, és ahogy a legtöbb szobának, nem volt ablaka. A falakon át beszűrődő nappali fény és a csatornák felől fölszivárgó éjszakai világítás ahhoz bőven elegendő, hogy az ember a legszükségesebb dolgokat elvégezze otthon.

Az ajtóban anyám állt, akit már évek óta nem láttam.

Magához ölelt, aztán gyorsan benyomult a szobába, az ajtót behúzta maga után.

A ruhájáról, a hajáról fény porlott. Kis felhőként úszott az ágyam fölé.

Anyám kövér, nagy darab nő, zihálva lerogyott a szobában található egyetlen ülőalkalmatosságra, egy ki tudja honnan odakeveredett ládára.

Le fogják zárni a városokat, szólalt meg végre.

Két nap múlva reggel egy hátizsákkal a vállamon kiléptem a házikómból. Belakatoltam az ajtót, nyugtalanul körbenéztem, nem tudtam, mi vár rám, és hogy mi jelentősége van ennek az egésznek.

Megcsapott a nyári nap melege, émelylegtem a napfelkelte után még mindig jóformán fekete ég látványától, féltem a pusztító fénytől. Gyorsan föltettem napszemüvegemet. Hiába volt elrepedve a lencséje, még így is jobb rajta át nézni a világot, mint szűrő nélkül. Ettől kezdve mindent félbevágva láttam és bordó árnyalatban, ha leírásom nem fog egyezni az önök tapasztalatával, bár attól tartok egyezni fog, akkor annak az az oka, hogy azt írtam le, amit láttam.

Anyám a szomszédos, már régóta lakatlan kunyhóban húzta meg magát, amíg összekészülődtem. Azt beszéltük meg, hogy kora reggel indulunk. Amikor kiléptem a szobámból, már kint ült az ajtó előtt, intett és nehézkesen föltápáskodott.

A város széle innen nagyon messze volt. De nagyon távol volt a város közepe is. Azt se tudom, van-e egyáltalán közepe ennek a helynek, mondtam anyámnak.

Én meg azt, hogy van-e egyáltalán közepe a dolgoknak, felelte ő.

Ezen elgondolkodtam. Szél járt az összevissza álló kis kunyhók között, hullámozni kezdett a derékig érő parlagfű. A nap lila volt, ahogy egyre jobban elkapaszkodott a látóhatár szélétől, valami permetszer szaga terjengett a levegőben, a csillagok között, mint a márvány erezete, egy csík húzódott az égen. Ugyanílyen csíkokat láttam a kunyhók közt is. Ezek voltak az utcák. Letaposott nyomok a csalán és a szárnymorogó között. Mindegyiknek volt neve, legalábbis erre utaltak a rozsdás fémtáblák a házak oldalán.

Én már azt hittem, nincsen kormányunk, tértem vissza az új rendelkezésekre, amelyekről két napja egyfolytában beszéltünk, és most tessék, ilyen szigorú döntéseket hoz.

Nincs is kormányunk, a legutóbbi két választás csak játék volt, azóta már rengeteg idő eltelt, mondta az anyám, majd szemrehányóan felém fordult. Hiszen te nem is érdeklődsz a politika iránt.

Dehogynem, mentegetőztem zavartan.

Vártam egy kicsit, aztán megkérdeztem: ha nincs kormányunk, akkor ki hozta ezeket a rendeleteket?

Beszélni kezdték, félni kezdtek tőlük, aztán bekövetkezett.

Tehát a saját félelmünk kormányoz minket?

Anyám fölnevetett. Uramatyám, te már megint verseket írsz?

Neee...m, mondtam határozatlanul. Kinek is írnék?

Hát magadnak.

Magamnak, képedtem el, lehet azt? Enni is alig eszem, nemhogy magamnak írni.

Közben elindultunk. Végimentünk az Ady Endre villanyoszlopson, ami viszonylag egyenesen vezetett a telepen keresztül. A házak embermagasságnál alacsonyabbak voltak, látni lehetett a kátrányos tetőkön sűtkérező rózsaszín macskákat, barna levelű futónövényeket. Az egymást váltó oszlopok valósággal kettévágták a láthatárt. Baloldalt varjúraj körözött az égen, vagy a közeli Csokonai szeméttelapról sodort föl papírokat a szél? Anyám, aki vagy két fejjel volt magasabb nálam, fölnyúlt a levegőbe, és a lábánál fogva lehúzott egy madarat.

Egy ideig még csapkodott a szárnyával, de aztán beletörődött a sorsába, és engedelmesen megült anyám kezén. Lehetett vagy tízkilós, emberarca volt és fedetlen melle. Odamentem, játszogatni kezdtem a parányi bimbókkal, a szirén sejtelmesen mosolygott, majd énekelni kezdett. Anyám biztatón félrefordította a fejét.

Közel hajoltam, tűhegyes fogai közül kétágú nyelv tekergett elő, nyalogatni kezdte az arcomat.

A kezem becsúsztottam a hasa alá, a puha pihetollba.

Ez azért sok volt anyámnak. Egy mozdulattal kicsavarta az állat nyakát, a tetemet pedig bedobta egy üresen tátongó kunyhó ajtaján. A dögöt horkanva rohanta meg néhány megtermett hangya odabent.

Nem tudtam elszakadni a látványtól. A madár a fölötte zajló harc hevében a hátára fordult, a szeméből könny csorgott. Lehet, hogy még élt? A kutya nagyságú hangyák dühösen verekedtek, na gyere már, hallottam meg a hátam mögül anyám kiáltását.

Kis híja, hogy itt nem veszünk mind a ketten, mondta.

Az ének még most is ott keringett valahol a közelben, a papírdarabokat már máshová fújta a szél, az ég feketeségét lassan áttörte valami sárszerű barna szín. Nappal volt.

Az autópályához érve világos lett a helyzet. Ezrével próbáltak autón menekülni a városból, a máskor alig használt út azonban nem tudott eleget tenni a váratlan igénybevételnek, a kocsik föltorlódtak. Előbb csak lépésben mentek, aztán a sor megállt. Ez állítólag tegnap történt, azóta a legtöbb autót elhagyták az utasai, és visszaindultak a városba. Akik még bent ültek kocsijukban, maguk sem tudták, hogy mért tartanak ki, a továbbhajtásra már semmi reményük sem volt.

Hát mi már csak a csodára várunk itt, szolt ki az egyik autóból valaki nevetve, anyám, aki fiatalkorában birkózó volt, odament, és a gyerekkoromból még ismerős pofonokhoz hasonlót kevert le neki. Az ütés után a férfi tekintete üvegessé lett, az állkapcsa leesett, láthatóvá váltak hússzínű fogai, arcán végigszaladt egy repedés, vér ömlött ki a koci oldalára meg a betonra. A vércsík mentén kettéhasadt az autó, és a meglepett ember kizuhant a betonra. De a beton, mint ha szivacsból lett volna, besüppedt alatta. Köhögni kezdett, és kipottyant elé a földre pár foga, amik rögtön elmerültek a betonban.

A meglepett ember szétesése nem fejeződött be. A szája, mint egy lebontott kötés, fogyatkozni kezdett. Száraz homok pergett a földre. Közben az eltűnt fogak helyén kis növényke csírázott ki és mindjárt két levelet is hajtott. A szomszédos autóban valaki dudálni kezdett.

Az első dudaszót újabbak követték, valaki a kocsija motorját is fölbögte.

A férfi szeme alól már eltűnt a teste, és a két golyó támaszték nélkül lebegett. Fölöttük alkalmi napernyőként hintázott a csupasz koponyatető.

De ez a látomás egy pillanat múlva szétpattant, a növény egyre magasabbra hajtott. Közben lassan megindultak az autók. A növény levelei kékek voltak.

Ki vezeti ezeket a kocsikat, kérdezte hűledezve anyám.

A sebesség egyre nőtt, de egyelőre mindegyik koci ki tudta kerülni a lassan fává terebélyesedő növényt.

Menjünk vagy maradjunk, kérdeztem anyámat bizonytalanul, amikor egy kicsit eltávolodtunk az újra zajos autópályától.

A városban minden van, odakint nincs semmi, felelte.

Akkor ezek mit akarnak, mutattam az autópálya felé.

Ők se tudják, nevetett.

És mi mit akarunk?

Döntöttünk. Nem arra fogunk törekedni, hogy kimeneküljünk a városból, mielőtt lezárnák, hanem kilépőt próbálunk szerezni, amelynek segítségével aztán bármikor elhagyhatjuk a várost.

Kormány ugyan rég nincs, de valami hivatal talán csak működik, vélte anyám, és elhatároztuk, hogy metróra szállunk.

Metró!, örültem meg, nem is tudod, milyen rég nem ültem metrón.

Na ugye, milyen jó, hogy újra ellátogattam az én kis fiacskámhoz, mondta, és a karjába kapott.

Te mindig kitalálsz valami érdekeset, suttogtam. Újra bízni kezdtem benne, hogy mindaz után, ami történt, még jöhetnek jobb idők is.

Katonaingén, a mellénél, átütött a tej.

Hogy merre van a metró, azt senki sem tudta megmondani. Végül egy öregember megnyugtatóan, induljanak akármerre, előbb-utóbb egy metróvonalra akadnak. Beszövik a várost, mint valami érhálózat.

Ez segített. Tétova csatangolásunk immár céltudatos sétává alakult. Erre egész másféle volt a városkép. Nagy gyártelepek között haladtunk, és bármilyen meglepő is volt, a pályák működtek.

A széles utat magas falak szegélyezték, a falak mellett járda, a járdák között úttest. Az úttesten néhány elhagyott, kibelezett kocsi vesztegelt, de egyszer elhajtott mellettünk egy biciklista, és a falakon belül még kiszáradt fák csonkjait is láttuk meredezni. Egy ág kihajlott az út fölé. A tüskés, göcsörtös gallyak között pók szötte hálóját. Anyám intett, hogy lépjek közelebb, lehajtotta az ágat, hogy jobban láthassam. Kövér, rózsaszín pók volt, a potrohán finom, fehér mintákkal.

Itt-ott egy gyárkémény vetette árnyékát az útra, árnyékfüst karikázott belőle, ami úgy mozgott a járdán, mintha élne, mintha egy patkány elől menekülő macska lenne, mondjuk; de ha fölnéztünk, a valódi kémény olyankor nem mindig okádként ugyanúgy a füstöt.

Mi ez, kérdeztem.

Anyám csak sejtelmesen nevetett, mint aki nem akarja megosztani a titkát. Pedig szinte biztos voltam benne, hogy ő se tudja. Hogy tulajdonképpen nem tud semmit. Nem is az anyám. Legfeljebb tíz évvel idősebb nálam. Lepillantottam szinte öreg, ráncos kezemre, aztán megnéztem egészségtől kicsattanó arcát, feszes bőrét, és tudtam, amit tudtam.

Közben ő egy térképet szedett elő, és kiterítette a járdán. Hol járhatunk, kérdezte tanácstalanul.

A térkép akkora volt, hogy teljesen még az utcán se lehetett széthajtani. Nem fért volna el a kerítések között. Álltam anyám mellett, magam is a térképet tanulmányoztam. Ilyesmiket láttam: a papíron vagy karnyi hosszúságban volt jelölve egy utca, a Konstantin Kavafisz köz. Minden ház külön berajzolva. A házak előtt jelölve a fák. Meghúzva pontosan a járdaszegély. Mikor egy kék foltról kiderült, hogy az a 225-ös számú ház előtti tócsa, elképedtem.

Nem túl részletes ez a térkép?

Anyám türelmetlenül legyintett, hogy ne szóljak bele a nagyok dolgába. Ezt nem is akartam. Bárdolatlanság lett volna.

Inkább túl kicsi, felelte, nincs is rajta az egész város. Attól tartok, hogy az a rész se, ahol most vagyunk. Segíts teljesen kiteríteni, mondta.

Nagy nehezen széttergettük. Ezt a munkát élveztem. A széle fölhajlott a kerítéseken. Amikor épp hozzá akartunk fogni a kereséshez, egy kocsi jött arra, és egyszerűen áthajtott a papíron. A térkép elszakadt, darabjait pedig azonnal fölkapta a szél.

Sokan vannak, akiket nem értünk és nem is fogunk megérteni soha. Ilyen az anyám is. Persze valószínűleg én magam is ilyen vagyok, de ezzel nem szoktam foglalkozni. Kell-e értenünk valamit ahhoz, hogy használjuk?

Most azt hiszem mégis elkerülhetetlen, hogy néhány szót elmondjak magamról. Már anyám tapintatlan megjegyzéséből is kiderült, hogy valamikor verseket írtam. Egy-két könyvem is megjelent, de akkor még sok minden darabokban volt, amiből azóta valami kiállhatatlan egész lett.

Mint ebből a városból. Nyilván álhír az is, hogy lezárják a városokat. Nem zárhatják le, mert nincs is semmi, ami ne bennük lenne. A városok végtelenek.

Amikor egy baktériumfaj megtámadta az emberek olvasásközpontját, és néhány hét alatt jóformán mindenki írástudatlan lett, sok író felhagyott a hivatásával. Bocsnát, nem voltam pontos, nem írástudatlanok lettek az emberek, hanem csak olvasni felejtettek el, írni tudtak, de amit leírtak, nem tudták elolvasni.

Én egy ideig még dolgoztam tovább. Fejben formáltam meg a szöveget, aztán egy lendületre leírtam. Nem volt szabad félbehagyni, mert akkor már nem tudtam volna visszatérni oda, ahol tartok.

Voltak olyanok, akik nem veszítették el az olvasási képességüket, de a többiek nem vették jó néven, ha ezzel valaki kérkedett. Az olvasás magánügy, mondogatták. Nem olvasni kell, hanem szeretni egymást, ez lett a közhangulat. Ettől kezdve senki nem merte bevallani, hogy tud olvasni. Veszélybe kerülhetett, akit a villamoson olvasáson kapott az ellenőr.

A városban mindenhol ottmaradtak a feliratok, de senki nem olvasta őket, vagy legalábbis úgy tett, mintha nem olvasná, és a feliratok megérezték a közönyt, elszürkültek, betűik az olvashatatlanságig összekeveredtek.

A kijáraton ettől fogva nyugodtan beléphetett az ember, a postaládákat leszerelték, de a neoncsöveket még bekapcsolták estére a boltok fölött, mert olyan szép a fényük.

Újságok nem jelentek meg, bár néha zugárusok megszólították az embert, mai sajtó, suttogták, magát talán érdekli. Volt aki vette, hogy vakmerőségből vagy a szükséglete kedvéért, nem tudni. A nyomdagép észrevétlenül járt tovább, örölte az időt, ami sehogy se akart telni. Az időérzés is meggyengült. A bonyolultabb szerkezeteket senki se tudta beállítani, végre szabadon működhetek, a saját kedvük szerint.

Elérkezett a pillanat, amikor a rádióban már csak így beszéltek: alighanem most van dél, de itt már nincs egy pontos óra se. Akinek van, telefonáljon.

Egyszer egy feldühödött fiatalokból álló horda elfogott egy könyvárúst, és ütve, rugdosva, végig a nyomában maradva végül kikergette a városból. Ez volt az utolsó hír arról, hogy a városnak lenne valahol határa.

A könyvekre azonban nem terjedt ki az üldözés, sőt egyfajta kultusz kezdett kibontakozni körülöttük. Semmit nem utáltam úgy, mint a könyvhitűeket és szertartásaikat. Az elhagyott könyvesboltokban berendezett imaházaikat. Pusztalétüket és hamis boldogságukat. Csupa ilyen hazugságból állunk.

Hosszú ideig nem írtam semmit, fölösleges lett volna leírni egy verset, mert akkor elfelejttem. De újakat is egyre ritkábban találtam ki. Nem ezért, mintha betelt volna a memóriám. Az emberi memória nem véges, bár megvannak a határai. Egyszerűen elhalt bennem az irodalom, mint egy beteg testrész. Mostanában egy kicsit enyhült ugyan az olvasáshiányom, pár oldalt nagy erőfeszítéssel el tudok olvasni, ám közben orvosolhatatlanul fáj a fejem.

A világot nem rázta meg különösebben, hogy súlyos betegség pusztít. De engem igen. Ekkoriban költöztem el szüleimtől, különféle nőkkal osztottam meg az ágyamat, az életem visszataszító lett és bizonytalan, menekültem magam elől, a múlt elől, és ahogy annyian, végül egy fekvővárosban kötöttem ki, ahol egy-egy ágy köré épített házakban laknak az emberek, és semmivel sem törődnek. Itt éreztem jól magam először a járvány óta.

Most, hogy anyám kiragadott onnan, fölborult bennem ez a buta egyensúly, de úgy érzem, talán eltalálhatok egy másikhoz. Azon is gondolkodom, hogy megint kéne verseket írni.

Anyámat viszont nem értem. Mit akar tőlem, mért hurcol magával, mikor szemmel láthatólag idegesítem. Idegesítő is vagyok. Kifelé még nem sikerült tökéletesen feltörnöm közönyösségem burkát. És mit akar a várostól, mért akar ki-menekülni belőle?

De talán természetes is, hogy nem értem anyámat. Elrepültek a térkép cafatjai, és ő sírva fakadt. Ez meg mi? Ült a járda szélén és rázta a zokogás. Sírásának ritmusába mintha más hang is keveredett volna. Egy másik ritmus. Emberek kiáltozása: Húzd meg, ereszd meg! Ám ez még nem volt minden. A ritmustól függetlenül valami fémes kongás, valami ritmus alatti súrlódás is hallatszott. Egy vastag falú tartály ütődött köveknek és mozdult el rajtuk. Legalábbis így hallottam. A kerítés mögül jött ez a zaj, a gyártelepről.

Hogy ne kelljen vigasztalnom anyámat, rohanni kezdtem a fal mellett, hátha valahol bepillantathatnék mögé. Amikor megálltam körülnézni, a látványon végigfutó repedés megjelent a falon, és a fal ott valóban kettévált. Egy kapu előtt álltam. Nehéz vasszárnyait két ember nyitotta ki belülről. Csak lassan ment, pedig kis kerekeken gördültek.

Amikor a kapu sarkig tárult és a szárnyakat rögzítették, a két ember fölnézett. Az egyik felháborodottan vette észre, hogy ott állok, elindult felém, talán, hogy elkergeessen, a másik hitetlenkedve hunyorgott, aztán elmosolyodott. Egy ugrással előttem termett, megelőzve társát. A kezét üdvözlésképpen felém nyújtotta.

A első azt kérdezte, maga jött a gáztartályért? De hol a kocsi? Láthatólag se-hogy se tudta hová tenni megjelenésemet.

Nem, felelte helyettem vidáman a másik, vagy legalábbis nem hiszem.

Miféle gáztartály, kérdeztem most már én is.

Hát az ott, mutatott az első a háta mögé.

Félelmetes szörnyet pillantottam meg. Valami formátlan, de mohó állatot, ami szuszogva és lihegve les új áldozatára. Emeletnyi magasságban kezdődött hosszú nyaka, a feje nagy volt, alig bírta megtartani. A testét fémpikkelyek fedték.

Ha megmozdul, bármelyikünket könnyen eltaposhatta volna. De nem mozgott, csak ziháló lélegzése visszhangzott a gyárépületek között, ez volt az a fémes háttérzaj, amit az előbb hallottam.

És magamon éreztem a tekintetét. Mintha a nap tűzött volna rám déli magasából.

A nyomasztó érzés, amit ez a látvány keltett bennem, egyszerre elmúlt: tudtam, hogy anyám áll ott a hátam mögött.

A barátságos férfi még mindig nem jutott szóhoz. Mereven rám szegezte a pillantását, mintha a látóhatár pereméről egy csillag bökne felém fényének gyógyító tűjével.

Éreztem, hogy nagy erők gyűrögetnek. Olyan volt, mintha belém szivárognának, aztán nem tudnának kijönni onnan. A barátságos pillantás az oldalamat szurkálta, akár egy kínai csodadoktor. Anyám mintha a hasamban ült volna, akár egy nagy bögre langyos kakaó. A szörnyeteg mintha egy teli húgyhólyag lett volna. Ami ide-oda vándorol bennem, mint egy háborús repeszdarab. De a vizezés ingerével állandóan uralkodik rajtam.

Maga nem író?, kérdezte a második férfi. Aztán a nevemet is mondta.

Nem tudtam neki válaszolni, félre kellett ugranom az egyik kapuszárny mögé, hogy könnyítsek magamon.

Nagy tüzet raktunk a szörnyeteg hasa alatt. Csakugyan gáztartály volt. Hogy mért ilyen alakú, azt senki nem tudta megmagyarázni. De minek is mindenre magyarázatot keresni? A tartály üres volt, mégis mikor a tűz melegíteni kezdte a hasát, különös hangok törtek elő belőle. Vasajtó nyikorgása. Aztán suttogás egy sziklabarlangban. Teafőző sípolása.

Ismeretlen nyelven beszélő próféta a sivatagban, ahol nincs senki. Persze ez nem volt teljesen igaz, a gyárudvar, ahová bejutottunk, bár nagy, jószerezvel végeláthatatlan volt, és romos épületei között minden le volt betonozva, mégsem volt sivatagnak nevezhető. A repedésekben csalán nőtt, a távolban egy vascsőből víz csöpögött.

És az sem volt igaz, hogy senki sem hallotta volna meg a próféta szózatát, voltak hallgatói, mi voltunk a hallgatói, de mégis, mintha két különböző világban lennénk, ügyet se vetettünk arra, amit mond. Én különben se érttem a tájszólását.

A gyárat Oszip Mandelstamról nevezték el, de azok ketten, akikre a tartály volt bízva, nem tudták, hogy mit is gyártanak vagy gyártottak itt.

Késő délután volt már, számítani lehetett rá, hogy bármikor lezuhanhat a sötét, mint sárlavina az átszakadt gát alatti területekre, a két munkás marasztalt, hogy ne menjünk tovább, mert veszélyes lehet.

Úgy látszik, a kocsí se jön meg ma a tartályért, mondta a barátságosabb. És azzal a kaput újra becsukták.

Tulajdonképpen foglyok voltunk. Anyámra néztem, de ő nem látszott nyugtalannak.

Ekkor vetette föl az első férfi, hogy rakjunk tüzet a szörnyeteg hasa alá, és töltsük ebben a fedezékben az éjszakát.

Az egyik raktárból éghető anyagot hordtak ki, nem lesz baj belőle, nem fog felrobbanni, kérdeztem a barátomat, ő meg csak legyintett, a saját fejére mutatott, üres, mondta.

Hogy mi üres?, néztem értetlenkedve a szeme közé, hátha megpillantom a csonton át az ürességet.

Hát a tartály, mondta.

A lenyugvó nap fényében figyeltem rá, hogy milyen finomak a vonásai. Mintha szakálla nem is nőtt volna. Az olajos ruhától, az ócska sapkától, ami a fején éktelenkedett, nem is jutott szóhoz a szépsége.

Vele tartottam a raktárba, tüzelőt gyűjteni.

Én ismerem a verseidet, mondta, amikor biztos volt benne, hogy nem hallhatja senki.

Versek, válaszoltam bizonytalanul, kit érdekelnek manapság a versek.

Például engem.

De hát nem is tudsz olvasni, mondtam kételkedve.

Talán úgy nézek én ki?, méltatlankodott.

A raktárban sötét volt, de már tisztában voltam vele, hogy az arca szelíd, a tekintete átható. Bízam benne, hogy a sötétben sem változik meg. Nyilván tudtál olvasni, mondtam megengedőleg, de hát a betegség...

Miféle betegség, nevetett tudatlanságot mímelve. Gyere, mondta. Szabályosan egymásra fektetett műanyagzsákok között haladtunk. A zsákok valami fehér, borsószerű dologgal voltak tele. Talán műtrágya lehetett. Egy kisebb szobába nyitottunk. Behúztunk mögöttünk az ajtót. A távolból még meghallottam anyám türelmetlen és aggódó kiáltását. Engem keresett.

A barátom fölkapcsolta a lámpát. Egy könyvtárban jártunk.

Az asztalra tett egy könyvet, kinyitotta.

Olvasd!

Ment. Rádásul a saját verseim voltak.

Mendemonda az egész, legyintett. Lekapcsolta a villanyt.

Visszatértünk a zsákok közé. Mind a ketten a vállunkra kaptunk egyet, elindultunk az udvarra, ez jól ég, mondta a barátom.

És tulajdonképpen micsoda, kérdeztem.

Fogalmam sincs.

A zsák nagy volt, de nem nehéz. Sőt, mintha inkább én nehezedtem volna rá. Lentről fölfelé valami tőlem független erővel.

Szeretem a verseidet, szólt ki a zsák alól barátom.

Örömben úgy tettem, mintha nem is hallottam volna.

Anyám arcán talán valóban megkönnyebbülés jelent meg, amikor megpillantott bennünket. Lehet, hogy fél? Vagy engem félt?

A barátságtalan férfi ásóval föl vágta az egyik zsákot, és szórt belőle az időközben már meggyújtott tűzre. A lángok magasra csaptak, akkor kezdett énekelni a szörny, és mi megérthettük, hogy kívül kerültünk egy olyan világon, amin igazából inkább belül lenni volna jó.

Nem tudom, mikor nyomott el az álom. A tűz mellett ülni és beszélgetni nem is volt rossz. Persze nemigen tudtam figyelni a beszélgetésre, amit főleg az ellenséges férfi, akit még így nevezek ugyan, de már egyáltalán nem volt olyan ellenséges, meg az anyám folytatott. Természetesen az új rendeletekről volt szó. Arról beszéltek, hogy igazából nincs is jelentőségük. Az állam már egyáltalán nem létezik, valami hártyszerű térbe vonult vissza. Mikor elaludtam az anyám épp azt mondta, az állam én vagyok. Persze nem magára gondolt, idézte. Hogy ezt állítólag egy számítógép mondta volna. Meg azt, hogy az emberek már régóta nem is emberek, mert azok is ők, a számítógépek volnának, mesélte tovább, de akkor már aludtam, és hogy ezért meg kell szüntetni a megkülönböztető bánásmódot velünk szemben. Nem kell másként viszonyulni hozzánk, mint az állatokhoz. Ez az ő szempontjukból, gondoltam, tulajdonképp logikus is. Hiszen sokkal több hasonlóságot mutatunk egy állattal, mint velük. De ekkor a gondolkodásom már szétesőben volt. Nagy hizlaldát láttam, ahol futószalagon rántott húrok érkeznek, és a szőnyegekben üldögélő egykori emberek le-levesznek belőlük. Mi kívül állunk az egymást evők körén, mondják a számítógépek, mondta anyám, minekünk még vegetáriánusoknak se kell lennünk. Ha valaki tud valamit Istenről, akkor azok mi vagyunk, mondta ugyanez a híres számítógép.

És ekkor tiltották be az egyházakat, vetette közbe mintegy megértve a dolgok menetét a barátságtalan férfi, akit ugyanakkor ott láttam az álmomban is, sőt mintha már csak ott mondta volna, amit mondott, papírtányéron rántott húst és sült krumplit tett az ölébe, nem voltak székek, az emberek törökülésben ettek vagy fekve.

Pedig fölösleges intézkedés volt, hiszen addigra egyházak már nemigen léteztek, mondta anyám, aki szintén ott volt az álmomban, hát hogy is ne lett volna ott.

Fölriadtam. Barátom hajolt közel hozzám, és azt súgta a fülembe, nincs is olyan, hogy híres számítógép, az egész egyetlen nagy kutyaszó...

Hogyhogy összeesküvés, kérdeztem tőle meglepődve.

Én egyáltalán nem összeesküvésről beszéltem, mondta.

Láttam, hogy a tűz már kialvófélben van. És basznunk se kell, mondta ugyanaz a híres számítógép, mondta anyám. De nem volt már ott a tűz mellett. A barátságtalan férfival épp kiléptek a fényköréből. Kézenfogva mentek valahová, talán hogy behúzódjanak valamelyik raktárépületbe.

Veszélyes a szabadban éjszakázni.

Visszazuhanom az emberhizlalda látomásába, különben is alig tudtam a körülöttem történőkre figyelni. Mi ugyan a barátommal nem sok szót váltottunk, de mégis azon jártak egész este a gondolataim, hogy ismeri a verseimet.

Ez pedig sok minden mást is jelentett. Hogy az egész járvány csak kitalálás. Hogy egy olyan világban vagyunk, ami nincs.

Úgy aludtam el, mintha közéjük lépnék, akik parancsolnak nekünk, bár nem léteznek. Kiléptem a rántott hús szagú ólból. Végláthatatlan síkságot pillantottam meg. Csupa rom mindenütt, és a romok között igénytelen gaz, keserű ecetfa. Álmomban a hajnal nem barna, hanem piros és lila volt. Több száz méter magasban zúgott fejem fölött egy távvezeték. Felhők takarták el időnként, rózsaszín hasú felhők. Szinte hallani lehetett, ahogy a drótokra ráfagy a jég. Mintha

az angyalok késdobálást gyakorolnának, jégcsapok potyogtak és álltak bele körülöttem a földbe.

Anyám keltegetésére ébredtem. Világos volt már. Sőt a nap magasan járt, a fejünk fölött posztoló szörnyetegről szinte függőlegesen zuhant ránk az árnyéka. A tűz kialudt, a helyén megfeketedett, szétfolyt műanyag foltja éktelenkedett.

Mi történt itt, kérdezte anyám aggódva.

Mintha jégcsapok hullottak volna a hóba, itt is, ott is nyeletlen acélpengék fúródtak a betonba.

Messziről meghallottam a barátságtalan férfi kiabálását. Ez az érzelmős vasszörny hajnalban néha elsírja magát. Ott állt az egyik üres raktárépület ajtajában félmeztelenül, kárörvendően bámult a szörnyre meg ránk, veszélyes a szabadban éjszakázni, kiabálta. A mellkasát és a hátát is dús, őszülő szőrzet fedte.

Még jó, hogy az anyám nem is az igazi anyám, gondoltam, különben nagyon nehéz lenne ezt a látványt elviselni.

Gyorsan a szemüvegemért nyúltam, ami ott hevert mellettem a betonon. Ahogy fölvettem, az égen egy jókora repedés futott végig, elválasztotta az itt-tet az ott-tól. A napfény által bevilágított betontér fakó színe sárgásbarnára változott.

Anyám, mintha nem venné észre, hogy már fönt vagyok, gyöngéden pofozgatni kezdett. Az ő öltözete is meglehetősen rendetlen volt. Nem volt rajta harisnya. Ahogy fölém hajolt, láttam, hogy hosszú combja mennyire megvastagodott, mellei majdnem kilendültek a farmering gombjai fölött, az egyiket a repedésen innen láttam, a másikat már túl. Nyilván az egyikben édes fehér, a másikban sós, fekete tej van. Az egyiket annak adja, akit táplálni akar, a másikat annak, akit a halálba akar segíteni. Én most egyiket se kívántam.

Nem történt semmi bajod, kérdezte.

Mért, mi történhetett volna.

Anyám a barátomra mutatott, aki az oldalán fekvé aludt, egy régi kabáttal betakarva. Megvontam a vállam, nem értettem, mi a baj vele.

Anyám akkor kinyújtotta a kezét, és a kabátból kiálló hatalmas pengére mutatott.

Erre fölültem. Engem mintha egy késdobáló dobált volna körül, megkímélt, de valósággal körbevett ez a már veszélytelen veszedelem, barátom azonban áldozatul esett.

Tudnia kellett volna, hogy nem szabad itt aludni, állt meg fölöttünk a barátságtalan férfi, akinek épp fejét és a testét választotta el a repedés, ami fölülről jött és valahová átlósan lefelé tartott. Úgy helyezkedtem, hogy sokáig lefejezve láthassam. Biztos voltam benne, hogy ez a halál az ő műve.

Már volt rajta egy fehér atlétatrikó. Anyám mellé állt, és megfogta a kezét.

A temetés. Állunk egy gödör szélén, ami már előre meg volt ásva a telek hátsó kerítése mellett. Kicsit odébb megpillantok egy másik, előre ásott gödröt. Jó lesz

innen minél előbb elpucolni, gondolom. De nem csak ilyen ésszerű gondolataim vannak. Igyekszem visszatartani a sírást. Anyámat nehogy féltékennyé, új szeretőjét pedig nehogy ellenséggemmé tegyem. Szeretném eltitkolni előlük barátságunkat.

A szám rángani kezd, nem hajlandó tovább színlelni. Csakugyan barátok voltunk? A holttest egy fedetlen faládába téve. Fejünk fölött varjúcsapat köröz. Egyre lejjebb ereszkednek és egyre fenyegetőbbek.

A ládát ők ketten cipelték ide, én afféle temetési menetet képezve követtem őket. Bármilyen erősek is, beleizzadtak, néha meg-megcsap a szaguk. Lehet, hogy igaza van annak a számítógépnek, mi nem is vagyunk emberek.

Nem tudok tovább uralkodni magamon, egy könny kiszabadul a szemhéjam alól. Az anyám észreveszi, köp egyet a gödör felé. Türelmetlenül a férfira néz, aki meglepetésemre zavartan álldogál a koporsó mellett. Talán ők is barátok voltak. Igen, nyilván így van, és lehet, hogy ezt az érzését maga is csak most tudja meg.

Végezzünk, mielőtt nyakunkra jönnek a madarak, sürget az anyám.

Fogd be, szisszen rá a férfi.

Meglepetten anyámra nézek. De addigra már megragadták a ládát és óvatosan a nem túl mély gödörbe kezdték eresztetni. Az meg kicsúszott a kezükből és nagyot puffanva a gödör fenekére csapódott. De gödör az egyáltalán? Lentről visszhang hallatszott, ami mintha díszteremből jönne, és márványoszlopokon pattant volna meg.

Oda kellett volna menni, hogy meggyőződjek, így van-e, de a sírástól nem tudtam mozdulni.

Ők ketten most már közönyös egyetértésben szórták a földet a gödörbe. Épp csak hogy belepte. Szó se lehetett fakeresztről, sírdombról.

Napok teltek teljes öntudatlanságban. Menekültünk. Hogy mi elől? A temetés után a férfi odasúgta anyámnak, még pont három gödör van. Nekünk szánják. Valaki figyel minket.

Baromság, mondta az anyám. Én is neki adtam igazat, de a madarak is olyan erőszakosan köröztek fölöttünk, hogy csakugyan jobbnak látszott mielőbb odébb állni.

Az egyik raktárépületbe húzódtunk. A férfi meglepő kijelentést tett: itt van egy lejárát a föld középpontja felé, arra kimenekülhetünk. Ez megint ugyanolyan baromságnak tűnt, de anyám most nem látszott tiltakozni. Úgyis a metrót keressük, mondta.

És mi lesz a szörnyeteggel, kérdeztem.

Miféle szörnyeteggel?

Hát azzal a tartállyal.

De hiszen az már rég odébb állt.

Ez újra csak sületlenség volt. Talán meglátszott az arcomon, hogy mit gondolok, mert a férfi óvatosan megfogta a karomat, és a veszéllyel dacolva az épület elé vezetett. A madarak azonnal a fejünk fölé gyülekeztek. A tartálynak csakugyan hűlt helye volt. Látszott is, hogy merre ment el. A fal egy szakaszon le volt döntve. A téglák és a betondarabok az utcára kihordva.

Gyorsan lekaptam a szemüvegem, de a kép nem változott semmit. Ő talán meg tudott volna szöktetni bennünket a városból, mondtam ábrándozva. Nincs hova, felelte a férfi. Már nem haragudtam rá.

Így kezdődött az öntudatvesztésem. Bár a föld alatt jártunk, napokon át olyan érzésem volt, mintha a nap egyenest a szemembe sütné. Egyre mélyebbre ereszkedtünk valami pince vagy barlangrendszer járatain, de az a kis lyuk, ami átütötte fejem fölött a gránitréteget, állandóan velünk tartott. Nem volt semmi értelme annak, ami történt, de hát így jár, aki fölöslegesen kimozdul védett otthónából. Állítólag egykor képződött az égen egy lyuk, és a nap azon át sütött be. Mostanában képződött egy másik a dolgokon, és a fény azon át szökik ki. Minden összetorlódott, az a kis hely, amit a fénynyelző lyuk vett el, szinte mindenhol hiányzik, ilyen még soha nem volt, a dolgok minduntalan ugyanazon a helyen akarnak lenni, és felgyűrődnek egymáson, akár a hegyek.

De ha én megpillanthatom az éppen a világból szökő fényt, akkor ez az út, ahol járunk, nemcsak a föld gyomrába, de egyenest a túlvilágra vezet.

A férfit újra félelmetesnek, a halál rokonának láttam.

Dobd már el azt az ócska napszemüveget, szólt rám, nem veszed észre, hogy itt amúgy is sötét van? A végén még ezt a cseppkőoszlopot is ördögnek fogod nézni.

De tévedett. Nem is láttam semmiféle cseppkövet. Ahol jártunk, leginkább egy elhagyott mélygarázsra tűnt, rengeteg betonoszloppal. A földet valami foszforreszkáló műanyag fedte, talán hőre kezdett fényt kibocsátani, mert mindig ott volt a legfényesebb, ahol jártunk. Ez a padlózat azonban szintén föl volt gyűrődve, látszott rajta, hogy már évtizedek óta nem vetődött ide egyetlen autó sem.

A szemüvegemet mindenesetre levettem, és az ingzsebembe tettem. Botladoztunk az összegyűrt világító padlón. Szemembe sütött a kis résen a nap, de mégis képtelen voltam rájönni, hogy mi a feladatom. Márpedig feladatomnak lennie kellett, ha valaki ilyen nyilvánvalóan mutatott rám. A fejemben kavargott az a felfedezés, hogy az olvasáshiány betegsége talán csak kitaláció, meg az a tény, hogy olyasvalakivel találkoztam, aki engem még költőként tart számon. És hogy ebbe mindjárt bele is halt. Már-már azt mertem gondolni, hogy a velem való találkozás ilyen sorsszerű, és hogy talán én magam vagyok a sors, de ezen az önhittségen aztán nevetnem kellett.

Mit röhögsz, vert hátba figyelmeztetően a férfi. Nekem mindegy, csak anyád meg ne hallja. Már rég nem érdekelt, mi van köztük. Aludtam ébren és aludtam álmomban, aludtam hason és aludtam menet közben, aludtam nyitott szemmel, és értelmes feleleteket adtam, ha kérdeztek, csukott szemmel is; mint dió a köpenyéből, kihullni készültem magamból.

Aztán az is megtörtént. Arra ébredtem, hogy egyedül vagyok. Kiabálni kezdtem. Anyám, ordítottam, és a jókora terem, ahol feküdtem, bután visszhangozta a kiáltásom. Apám, ordítottam még kétségbeesettebben. Sehol senki, sehol semmi válasz.

Aztán egyszercsak megpillantottam őket. Ott álltak közvetlenül mellettem. Fiam, kiáltotta az anyám. Fiam, kiáltotta a férfi is. Micsoda, ez azt hiszi, hogy ő az apám?

A közelemben voltak, de nem láttak, mintha egy tükörfal mögött állnék.

Lehajoltak, és én akkor vettem észre, hogy a lábuk előtt egy holttest hever, fiam, kiáltott megint az anyám, és sírva borult a tetemre.

Elővettem a szemüveget a zsebemből. Ez a te műved, mondtam, és földhöz vágтам. Nem történt semmi. A határvonal és az az idegen test nem tűnt el. Akkor elkezdtem taposni a szemüveget, a lencséje végleg kitört, a haragom elpárolgott, megértettem, hogy a túlvilágon vagyok.

Anyám a holttestre borult, apám zavartan állt fölöttük, a kezében zsebkendőt gyűrögetett, de nem emelte volna véletlenül se a szeméhez. Befelé sírt? És a könnyei a körme alól csordogáltak ki. Lehet, hogy látott is az ujjai végével? Tenyerét a minket elválasztó üveglapra helyezte, kinyújtott karral a semmi határára támaszkodott, ő talán észre se vette, nem volt tudatában annak, hogy mit tesz, de én láttam, hogy a bőre kicsit elfehéredik, a vonalak szétterültek, mint egy térkép. Gyorsan egész közel hajoltam, merre is kell mennem, próbáltam kiszilabizálni. Megtaláltam a helyet, hol is vagyok tulajdonképp. A város, ahonnan azt hittem, sehogy se lehet kiszabadulni, egyetlen ponttá zsugorodott.

Tehát most halott vagyok, kérdeztem magamtól.

Nem, feleltem.

Tovább böngészgettem a térképet. Azt rögtön tudtam, mit akarok, most már valami terv is kezdett összeállni, hogy hogyan viszem végbe.

Zúgott a fejem a régi verseimtől. A távolból lépéseket hallottam, tudtam, hogy már én járok arra. Rohannom kellett, hogy utolérjem. Minek ez a sietség, motyogtam, hiszen időnk lenne bőven.

De ebben persze nem voltam olyan biztos. Zúgott a fejem a majdani verseimtől. Lehet, hogy csak papírt és ceruzát keresek?

A nő a holttestre borult, a férfi zavartan állt fölöttük, a kezében zsebkendőt gyűrögetett, de nem emelte volna véletlenül se a szeméhez. Befelé sírt? És a könnyei a körme alól csordogáltak ki. Lehet, hogy látott is az ujjai végével? Cseppkőbarlangban voltak, az időt lehulló vízcseppek rendszertelen zaja tagolta eltérő hosszúságú másodpercekre. A barlang így mérte a maga belső idejét. A férfi tenyerét mintha egy üveglapra helyezné, kinyújtotta a semmibe. Kicsit odébb lépett, végre megérezte a falat. Hideg volt és nedves. Van itt is nappal és éjszaka? Most mindenestre egyre sötétebb lett, a végén még tapogatódnunk kell, gondolhatta. Előkotort egy zseblámpát az oldalán fityegő zsákból, fölkapcsolta, és körbevilágított vele a tágas barlanghelyiségben.

Denevér csapongott, túlvilági párák emelkedtek valahonnan a mélyből, a vörösésbarna kő kristályos fénnel csillámlott.

Kapcsold le azonnal, sziszegte a nő. Megint sötét lett.

A férfi a lábával megkapargatta a talajt, hogy itt vajon sikerülhet-e gödröt ás-

ni. Kemény köveken sűrűlő cipőjének a talpa. De alattuk egy üreg kondult, a kongást az egész barlang visszhangozta, üreg az üreget, mintha valaki lélegezne rajtuk keresztül, szél kezdett járni a barlangban, a mélyben talán levált egy jégdarab, csengő hangon szánkózott végig a spagettivékony cseppköveken.

Tudod mit, inkább kapcsold vissza a lámpádat, mondta a nő.

Egyszerre csönd lett. El kell, hogy temessük, mondta a férfi.

Vigyük inkább magunkkal, mondta jóformán kérlelve a nő.

Végtelenül szabadnak éreztem magam. Hogy is érezhetné másként szabadnak magát az ember, mint végtelenül? Kicsit lenézve gondoltam arra, ami véges. Mosolyognom kellett, ha eszembe jutott, hogy nem is olyan régen még az volt az egyetlen ambícióm, hogy kilépőt kaphassak a városból.

Úgy éreztem, enyém az egész világ. Így is volt. Meg úgy is, hogy a halálom nem összeroppantotta és egyetlen pontba préselte azt, aki voltam, hanem, mint valami erőművész az expandert, kihúzta. A világ keletkezése is halál volt.

Ez jópofa ötletnek tűnt, magam elé idéztem a térképet, és elindultam a kínáló járatok egyikén.

De mért nekem kell cipelnem, méltatlankodott a férfi.

Végtére is te vagy az apja, nem?

Az apja?

Hát amennyire én az anyja vagyok, annyira te lehetsz akár az apja is.

Szóval nem is a fiad, háborodott föl, és rögtön ledobta maga mellé a tetemet. Az azonban olyan sértődötten pördült meg a kövön, hogy rögtön utat talált egy mellékjáratba, és mint a labda, pattogva eltűnt a szemük előtt.

Gondolkodj egy picit, mondta a nő türelmesen, bár a férfi féktelen kiabálásra számított. Kinek van manapság apja, anyja? Mégis szükséged van rájuk, hát szerzel magadnak. De nem lehet válogatni, aki jön. Ő például nyilván a testvérének tekintette a te barátodat.

A fiam volt, mondta komoly képpel a férfi.

Tessék?

A fiú, akit eltemettünk, csakugyan a fiam volt.

Néztek egymásra, mintha verekedni készülnének.

Viccelsz, mondta a nő összezavarodva.

Dehogy viccelek. Hatásszünet. Csak komolyan veszem, amit mondasz.

A nő fölemelte a tenyerét, talán pofonra készült, de aztán csak megsimogatta a férfi arcát, amin tisztán hallhatóan serkedt a borosta. Jól van, na, menj és hozd vissza a fiunkat.

A férfi lassan, lábbal tapogatódzva beereszkedett az oldaljáratba. De azt azért szeretném, ha engem nem a bátyádnak tekintenél, mondta valahonnan a kő mögül.

Hát minek, az öcsémnek?

Ha már közös gyerekünk van, mondta, inkább tekints a férjednek. A mondat csaknem elhalt a tetem súlya alatt, a szűk nyílásban megjelent a barlangi vizek-

től csapzott fej, és halkan odaütődött a járat aljának. És megcsendült, mintha üvegből lenne.

A bőr alól áttetszett a koponya, a koponya alatt, mint egy hervadó rózsza, derengett az agy. Még gondolkodik, mondta az anyja a fej fölé hajolva.

Ha ez valóban a túlvilág, gondoltam, akkor meg kell keresnem a barátomat. És ha én valóban költő vagyok, akkor ki kell mentenem innen.

A keskeny folyosó, amin elindultam, félhomályos volt. A fala sötétszürke bazalt, mintha kezek érintése koptatta volna simára. A hátam mögül valami fény, és így az árnyékom esett elé. Hallottam szüleim beszélgetését is. Még gondolkodik, mondta az anyám. Honnan tudja? Mindenesetre ez azt jelenti, hogy vagyok, tehát a túlvilág is van. De akkor nincs is a semmi, mindent a valami tölt be önzőn és pöffeszkedően?

Ám ha mindent a valami tölt be, öröktől fogva, akkor lehet, hogy soha nem is volt teremtés? Megtántorodtam, nekidőltem a hideg bazaltfalnak. A kő nedves volt. Vagy a tenyerem izzadt meg egy pillanat alatt? Nem tehettem mást, le kellett vonnom a tanulságot. Ha tehát soha nem is volt teremtés, akkor Isten nem létezik. Ha van túlvilág, akkor Isten nincs.

Rémülten kavartam a fejemben a gondolatok. Biztos valahol hibás ez a gondolatmenet, de hol? A fény kialudt mögöttem. De szemben egyre erősebb lett. Bosszantóan közhelyes jelenet. Valami érdekesebbet vártam. Megint hátat fordítottam a fénynek, elindultam visszafelé. Abból az üregből, ahonnan elindultam, úgy emlékszem, hogy több járat is vezetett tovább. Ha lehet, én inkább szabadon választom a túlvilágot.

Mihez kezdjünk most, kérdezte a férfi.

Csináljuk azt, amit terveztünk, megkeressük a metrót, beutazunk a belvárosba, és szerzünk magunknak kilépőt.

Tehát először be akarsz jutni a városba, hogy kijuthass onnan. Minek ez az egész?

Szeretném eltemetni a fiamat.

Hát mégis?

Persze, de egy igazi temetőben.

A férfi úgy érezte, mintha a tetem megmozdult volna a vállán. Ha van túlvilág, akkor Isten nincs, hallatszott egy halk hang.

Mit mondtál, kérdezte a nő.

Nem szóltam.

Tehát nemcsak gondolkodik, de beszél is, bökött a fia felé. Tedd csak le.

A férfi óvatosan leeresztette a tetemet a földre, de akárhogy igyekezett is, a koponya megint megcsendült.

Vigyázz, mondta a nő. Gondolkodik és beszél, mondta. Akkor lehet, hogy él mégis?

Dehogy. Még gondolkodik, ez azt jelenti, hogy van, most is van, tehát a túlvilág is van. De akkor nincs is a semmi, mindent a valami tölt be, mondta a férfi a meg-

hökkenten hallgató nőnek. De az is lehet, hogy magának. Kíváncsian figyeltek mind a ketten. Am ha mindent a valami tölt be öröktől fogva, akkor lehet, hogy soha nem is volt teremtés. Nem tehetett mást, le kellett vonnia a tanulságot. Zavarában pofozgatni kezdte a holttestet, mintha azt remélné, hogy ennyitől magához térhet, és ő majd megcáfol mindent. Ha tehát soha nem is volt teremtés, akkor Isten nem létezik. Ha van túlvilág, akkor Isten nincs. A világ keletkezése is halál volt.

Rémülten kavarogtak a fejében a gondolatok. A tetem élettelenül hevert a lábánál.

Miket beszélsz itt összevissza, nevetett föl a nő. Hogyan is létezhetne túlvilág. Hiszen akkor itt kéne lennie a közelben, mintha csak egy tükörfal választana el minket egymástól.

A férfi megkönnyebbülten fölsóhajtott, viszont ha nincs túlvilág...

Akkor van Isten, fejezte be helyette a nő, és pofozgatni kezdte, mintha azt remélné, hogy ennyitől magához térhet. A férfi arcán közben szakállá serkedt a borosta, az ütések puhán érkeztek, mint mikor szénaboglyába hullik egy alma.

Milyen zavarosfejű alak vagy, mondta a nő, és mennyire szeretlek, tette még hozzá.

Visszajutottam abba a terembe, ahonnan elindultam. De a szüleimet már nem láttam. Ellenben a járatból, amin jöttem, lépések hangzottak.

Várjál, kiabálta valaki, engem itt hagysz?

Nekem szól ez egyáltalán, bizonytalankodtam. De már fel is tűnt a fordulóban a barátom.

Hát te, lepődtem meg.

Mi az, nem is értem jöttél? Végre tudnád valamire használni, hogy költő vagy. Izé... makogtam, azt lehet valamire használni? És költő vagyok én egyáltalán? Persze, mondta a barátom, és szájon csókolt.

Meglepetésemre a csókja édes volt, mint egy érett füge, úgy éreztem, hogy közöttünk nincs is távolság, át is járhatunk egymásba, nemcsak mint két egymást szerető férfi, hanem mint a sziámi ikrek.

Beletúrtam a hajába. Van a költőnek feladata, kérdeztem. Mintha egy nem látható pontban rejtőző kontyot bontottam volna ki, az érintésem nyomán hosszú haj ömlött a vállára.

Persze hogy van, felelte, például az, hogy engem kivezessen a túlvilágról.

Kezemmel hosszú, aranyló szőke hajával kezdtem játszani. Még mindig kábult voltam a csókjától.

Nem is tudtad, hogy én lány vagyok, kérdezte.

Nem, feleltem bambán. Akkor most itt nekem verseket kéne szavalnom, hogy azzal meghassak valami hatalmakat, szédelegtem tovább, megérezve az innenvilág közelét.

Dehogy, nevetett a barátom, ha még nevezhetem így.

Le fogják zárni a városokat, mondta a nő tekintetében a megszállottak elszántságával. A barlangjárat most meredeken fölfelé vezetett, a férfi alig bírt lépést tartani az előtte haladóval, pedig a hátizsákjából amolyan hátiholdat fabrikál-

tak, abban vitte a holttestet, de így se volt könnyű, az élettelen lábak minduntalan a földet verték, a karok minduntalan a falat tapogatták, a fej, ami talán még most is gondolkodott, hol hátra, hol előre csapódott. Négy lábon járok, mégis megbotlom, négy kezem van, de túl sok mindent fogok meg, két fejem van, de egyik se tud a másíkról, gondolta a férfi. Azzal viszont pontosan tisztában volt, mintha az ő bánatának terhét cipelné, hogy mire gondol a nő. Nem a városból, hanem a világból szeretne kilépnő szerezni, mielőtt még ezt a határt is lezárják. Milyen zavarosfejú vagy, mondta neki gondolatban, és mennyire szeretlek, tette még hozzá.

Ez a mondat nagyon tetszett a férfinak, ezért ismételte magában. Nem tudott róla, hogy eddig bárki is szerette volna őt valaha, és arról se, hogy bárki is szeretett volna valaki mást egyáltalán. Milyen értelmetlenség is egy másik embert szeretni. Az áttetsző koponya a tarkójához csapódott, hideg áramlás szaladt végig a gerincén.

Ha a városba akarunk jutni, szólalt meg végre hangosan, akkor először is ki kéne keverednünk ebből a barlangból.

Sorban állunk barátommal a lékvándorlási hivatalban. Visszahonosításért folyamodunk. Nem túl gyakori eset. Mind a kettőnk kezében egy-egy alma. Föl-szabadultan nevetgélünk, végre kiderült, hogy ő lány, hogy a vonzalmunk nemcsak irodalmi természetű. Virágmintás, hosszú szoknya van rajta. Az ablakon besüt a nap, ennek a világnak a napja. A fénye kicsit sárgásabb, mézszínűbb, lassabban ér le a mintás kőpadlóig, szinte látom ikrás részecskéit, ahogy tehetetlenül potyognak. Vagy nem is méz, mintha átlátszó búzaszemek ömlenének. A sor lassan halad, de ez senkit se zavar. Odalépek a folyosóablakhoz. Fás domboldalra látni, a bokrok között róka fut. Ez már a határon túl van, súgja oda nekem valaki, mindig csak ezek a határok, gondolom elkeseredetten, az alma is egyre fogy. Egymásra nézünk barátommal, elmosolyodik, gyönyörű nő, örülök, hogy ha visszatérünk, talán a feleségem lesz.

A többiek továbbra is megadóan várnak, de engem elfog valami türelmetlenség, már majdnem visszajutottam mindenféle engedélyek nélkül is, gondolom, minek kellett utánam rohannia?

Milyen zavarosfejú alak vagyok, gondolom, ahogy rám pillant, és mennyire szeretem, teszem még hozzá.

Én szétrágtam és lenyeltem az almacsutkát, de ő kinyitotta az ablakot és a maga csutkáját a fák közé dobta. Kíváncsian bámult utána, hogy történik-e valami.

Mért történik inkább a semmi, mint a valami, kérdezte a férfi. Már órák óta álltak a metrómegállóban és vártak a szerelvényre. Az állomáson feltüntetett útvonal a lehető legjobb lett volna nekik. Padok nem voltak, kényelmetlen volt a várakozás. A férfi, mivel nem kapott választ, gondolt egyet, és óvatosan kibújt a hátihordóból. Lefektette a földre a testet.

Akkor valahonnan egy almacsutka repült feléjük, koppant egyet a műkö padlón és az áttetsző fej felé csúszott. Vigyázz, kiáltott rá a nő, de már késő volt.

A csutka a fejhez csapódott, mire az nagyot csendült, és mint egy leejtett üvegkancsó, ezer darabra tört. A test beomlott a rajta levő ruha és hátizsák súlya alatt.

A szilánkok sem voltak sehol.

Ekkor pillantották meg őket.

A fiuk, mintha vak lett volna, tapogatózva előrenyújtotta a kezét. Előtte ment a barátja, tenyerével a vállára nehezedett.

Ekkor elengedte vezetőjét, és hunyorogva visszafordult. Szólt valaki, kérdezte, de csak a fém borítású falat láthatta már. Nem lehet visszamenni, késő, mondta neki a barátja. A szüleiket még egyikük se vette észre.

Azok álltak megdöbbenet, mi olyan furcsa rajtuk, kérdezték egymástól. Valamit láttak, de még nem tudták, mi az. És az érkezők a túlvilágról kellemetlen hullaszagot is hoztak magukkal, ezt viszont rögtön meg kellett érezni. És nem voltak áttetszőek, nem lehetett tudni, hogy gondolkodnak-e.

Mintha egy műtét után térnék magamhoz, úgy eszméltem. Hiszen én lány vagyok, döbbsentem rá. És a barátom, akiről azt álmodtam, hogy lány, nos, ő férfi maradt. Ringtam a határtalanban, a nem és az igen, a van és a nincs hálójában, mint egy függőágyban. Vajon mi lehet a háló szemei között, gondoltam. Az egyik csomó fekete, a másik fehér, az egyik csomó létezik, a másik nem. Átdugom köztük az ujjam.

Visszapattantunk a tükörről, nem mi vagyunk ezek, hanem csak a tükörképünk, ő férfi, én nő vagyok, a nászunkból talán sárkány születik. Egyszer álmában majd kihúzkodjuk a fogát, meg se érzi, mert a sárkány álmában kevesebbet érez, mint egy fa, kihúzkodjuk a fogát és elvetjük. Reggelre millióan kelnek ki belőle, újra lesznek emberek, és a nyomukban fák nőnek, hatalmas lombos fák. A fogatlan sárkány meghúzódhat az ágaik között.

Ámuldoztak a szüleim és vonogatták a vállukat. Ti nem is a mi gyerekeink vagytok, mondták. Egy elhagyott metróállomáson álltunk.

Nagyon hasonlítotok, mondták, de nem ti vagytok.

Egymásra néztünk. Tudtuk, hogy nincs igazuk, de azt is tudtuk, hogy lehetetlen megcáfolni őket.

Nincs hasonlóság, csak azonosság van, mondtam.

A férfi, aki az apám is lehetne, fölnevetett.

A nő, aki az anyám is lehetne, kijelentette, nekem fiam van.

Tudom, feleltem.

A barátom hallgatott.

Asszony alakban lenn fekszem az éjben, a föld árnya mögött. Jóval túl a város határán, ide kő se hull, itt a fordított menny takar. Éjjel kimerészkedem a házból. Érzem, hogy a hold keze besiklik a hálórúhám alá, hideg ujjakkal fogja a mellemet. A házunk körül csendesen ring a rozstábla, amit a barátom, ha még

mondhatom így, vetett el. A házban bent alszik ő is, és nyugodtan lélegzik mellette a kisfiunk. Nézem a lábam alatt megroppanó csillagokat. Mintha egy befagyott tócsa tetején járnék, ugyanis fölléptem a menny boltozatára, hogy sétáljak egy kicsit fejjel lefelé. Reggel majd izgatottan ront a szobába férjem, már megint összejárkálta valaki az eget, a napfelkelte barna a sáros nyomoktól. Minek kelsz mindig ilyen korán, morgom félálomban. Az arcán gyanú árnyéka suhan át, de nem szól semmit.

Egymás íróasztalát is tiszteletben tartjuk, nem keresgélünk benne versekkel teleírt füzeteket. Hamarosan a fiunkat meg kell tanítani írni. Talán jobb lesz, ha én fogom.

Mit mondjak még? A házunk a világ végén áll. Az út csak idáig vezet, innen már sehová. Fölöttünk fás domboldal, lent a völgyben a szántóföld. Persze képzelhetnék azt, hogy ez a világnak épp a kezdete, de minek hazudni.

A férfi és a nő visszatértek a gyártelepre, ahogy az elbitangolt fémállat is visszatért. Azzal az elkésett visszanézéssel ott a metróállomáson a költő mindent elrontott, már nem volt út a túlvilágba, se neki, se a barátjának és eltorlaszolta a szülei számára is. Ilyen a halhatatlanság? Például ilyen.

A telepen egész nap fúj a szél, az idős pár egy teraszon ül, amit függönyökkel próbálnak védeni a huzattól meg az erős naptól. Az ég barna, a függönyök csatognak, mint valami világzászló. A fémállat néha lehajol, iszik a szélborzolta tócsák vizéből, legel a szerteszt heverő vasdarabokból. A telep faláról püffenne leválik a vakolat, a beton repedésében sárga virág nyílik.

MEGÚJULÁS, MEGÚJÍTHATÓSÁG

Mészöly Miklósnak

A művekben más művek rejtőznek, a könyvek könyveket olvasnak, a szövegek új szövegeket írnak. Ennek a természetes egymásrautaltságnak a nyomai kihívást jelentenek, figyelmet igényelnek, a kapcsolatok észlelésére szólítanak fel. A képzeleti, gondolati, művészi, elbeszélői világok más korokban is érintkeztek, átfedésbe kerültek egymással, megszólították egymást. Akkor is szoros összeszövődöttségről tanúskodtak, amikor az irodalom elméletei még nem beszéltek szövegköziségről. Kultúráközöttiek voltak, amikor a kulturális keretezettséggel nem foglalkozott a kutatás. Illetve nem hangsúlyozták sem a művek keletkezésének, sem az olvasással létesülő értelmezői viszonynak a történeti meghatározottságát. A hermeneutikai folyamat és az intertextualitás mindenkori időszerű szempontjainál is különösebb azonban az a kritikai tapasztalat, hogy egyazon mű mintha az idők során módosítaná tájékozódási pontjait és a látókörébe vont opusokat. Az észrevétel semmi rendkívülit, semmi paradoxálisat nem tartalmaz. A szerző nem írta át művét, csupán évek teltek el az első, a második és a sokadik olvasás között.

Mészöly Miklós műveinél gyakran észleltem ilyen elmozdulásokat az eltelt több mint három évtizedben. Mintha prózája időről időre más művek fölé hajolna, mint korábban. Ha a konkrét regény, elbeszélés, esszé új hangsúlyokat nyomatékosít, az életmű egy-egy vonulata más összefüggéseket rajzol ki, az több mozzanat összejátszásával magyarázható. Az olvasói tapasztalat, tudás, belátás és érzékenység módosulása önmagában nem lenne elegendő. A művekben meglevő affinitás, készség, nyitottság, többszólamúság, újraértelmezést ösztönző gondolati és művészi minőség híján nyilván nem érzékelnék a megújíthatóság kihívását sem a műveivel, sem a művek által megidézettekkel kapcsolatban.

A hatvanas évek végén és a hetvenes években Mészöly elbeszéléseinek reduktív eszközeire, az epikus hagyománytól eltávolodó módozataira, a cselekménybonyolítás modellszerű alakítására, a történetek időbeli kimerevítésére, egy bizonyos fokú atemporális vonásra figyeltünk. A *Pontos történetek útközben* (1970) dokumentáló, tanúságtevő, a poétikát mellőző, a köznapi nyelvi fikcióra alapozó beszédmódja kifejezetten idegenül hatott *Az atléta halála* (1966), a *Jelentés öt egérről* (1967) és a *Saulus* (1968) után. Sem a *Film* (1976), sem a nyolcvanas évek prózája nem az Alltagsfiktion körébe tartozó irányt követte, s nem a három hatvanas évekbeli kötetben előkészített utat folytatta. Az életmű belső folyamatai döntően befolyásolják az említett *átalakulást*, az életművel folytatott párbeszéd és a nem visszatekintő, hanem egyidejű olvasat transzformációit. Az új kötetek a korábbiak értelmezésére saját jelenlétükkel gyakoroltak befolyást.

Ma úgy tűnik, a *tágasság iskolája* (1977) esszéi olyan mozzanatokat is tartalmaztak, melyekre a kötet megjelenésekor éppen az előző évtized műveinek hatására nem figyeltünk kellőképpen. Az immár nem egyidejű, hanem retrospektív pillantásban olyan támpontokat észlelek, melyek a *Megbocsátás* (1984), *Merre a csillag jár* (1985), a *Sutting ezredes tiündöklése* (1987), a különös kötetkompozíciójú *Az én Pannóniám* (1991), illetve az utolsó regény, a *Családáradás* (1995) megértését is módosíthatják. A gazdag elbeszélői tapasztalatnak ebben a szokatlan szövésű alakzatában és összefoglalásában különös

formáló szerepe van a töredékesség, szaggatottság, elhagyás és egyidejűsítés műveleteinek. A kvázi-családtörténeti fikció az opus más szövegeiből átvett alakjaival, helyzeteivel, az önidézéssel, az alternatív elbeszélő szerkezettel, a 19. századi beszély-hagyomány ironikus kifordításával a posztmodern *opera aperta* egy lehetséges változata. Az elbizonytalanító megoldások a regényformára és az elbeszélői helyzetre is kiterjednek. A korábbi szövegek „krónikásai” tényekre összpontosítottak, a mostani narrátor „a tények képzeletéről és mágiájáról” beszél, mintha azoknak engedné át a megszólalás, mesemondás folyamatát.

A beszély tehát kétértelmű referencia eszköze, melyben közvetett módon jut kifejezésre a mű történetfilozófiai alapállása. A történelem a történetekben, eseményekben, helyzetekben válik jelenlevővé, ezek azonban áttekinthetetlen szövevényt alkotnak. A regény nem a kiteljesedő egész, hanem a szétesés, az ontológiai és a történeti folyamatok töredékességének, szaggatottságának gondolatát sugallja. A befejezetlenség és befejezhetetlenség, a nyílt szerkezet és a folyamatok célnélkülisége lehetővé teszi a laza elbeszélőforma létértelmezésként való interpretációját.

Ha a kései műveket a fiktív múlt elbeszéléseinek, az elbeszélés múlt idejét pedig időbeli látszatomúltnak tekintjük, a prózanyelvnek egy igen különös tulajdonságával vehetünk számot: „a fikciós elbeszélésben elmesélt események megtörtént dolgok az *elbeszélő hang* (*voix narrative*) számára, melyet itt azonosnak tarthatunk az implikált szerzővel, azaz a valóságos szerző fiktív álruhájával. Belépni az olvasásba, azt jelenti, hogy az olvasó és a szerző közti szerződésbe befogadjuk a hitet, mely szerint az események, melyekről az elbeszélő hang beszámol, e hang múltjához tartoznak.”¹ A Mészöly-próza hangjainak múltjába, a népzene kutatás terminusával, a régi réteg, a magyar irodalmi hagyomány és művelődéstörténet szövegei is beleszövődnek. E szövegek a két világháború közötti vidéki, polgári Magyarország, a Dél-Dunántúl patriarchális szókincsét, tréfáit, adomáit is átmentik. Mindezzel mértékkel bánik a nyelv, oly arányokban hallani csupán a régió és a társadalmi réteg tónusait, hogy korábbi olvasásukkor majdhogynem rejtve maradtak. Az archaikus elemet másutt is úgy működteti, hogy mellébeszélésnek, a patinás felidézéssel történő megtörésének, felhígításnak érezte volna a mai nyelvi szólam közbeavatkozását. A *Fakó foszlányok nagy esők évadján* fikcióként prezentálja Wesselényi István naplójának világát, a kisebb módosítások pedig a szerző észrevétlen beavatkozásai, „az ötcéltis képletmódosítások eszköztárához”² tartoznak. Hasonló vagy talán merészebb, játékosabb kombinációs játékokra készült azzal a szószedettel is, melyet a „Jókai-szövegek, kifejezések mikrotöredékeiből” kívánt „posztumusz apokrifként” összeszerkeszteni: „mindig bujkáló nosztalgia volt, de maradt is bennem az önkéntelen forgácsok rezzenés-finom árnyalatai és töménysége iránt; hogy még azok is mennyire árulkodók. A struktúrák, kompozíciók megöregedhetnek, de az igaziból lehámló, lepergő törmelékekből sok év múltán is kitetszik a nemesség. (...) Megejtően szerves törmelékek ezek; akár emlékeztető csillámok, gondolat, érzés, összefüggés-sűrítvények – nyelvi áramkörük téveszthetetlenül kapcsolódik a szélesebb kompozíciók narrációjához.”³

Az életműnek a nyolcvanas-kilencvenes években kibontakozó iránya, melyhez a *Családáradás* és a többi „Pannon próza” tartozik, olyan historikum felfogásról tanúskodik, amely tehát vissza- és előrelapozásra kész. Az életműben visszafelé a *Filmig*, a magyar prózatörténetben a 18. és 19. századi elbeszélőig, naplói-íróig, akiknek világa, nyelvi képzelete, és különösen a ténytudásuk rögzítésében, a tapasztalati anyag működtetése

¹ Paul Ricoeur: *A történelem és a fikció kereszteződése. Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*, Osiris, Budapest, 1999. 368–369. o.

² Mészöly Miklós: *Párbeszéd-kísérlet. A kérdező: Szigeti László*, Kalligram, Pozsony, 1999. 74. o.

³ Mészöly Miklós: „Jókai magyar szótárából”, in: *Jelenkor*, 1995/7–8. 583–595. o.

sében megnyilvánuló ereje megérintette Mészölyt. A régi kiadványokban, irattárban őrzött feljegyzések, önéletrajzok, öndokumentáló feljegyzések, levelezések iránt régi, tartós érdeklődést tanúsított. A Cs. Szabó László és Makkai László szerkesztésében *Erdély öröksége. Erdélyi emlékiratírók Erdélyről* (Budapest, 1942) címmel megjelent kiadvány is szeme előtt lebeghetett, amikor a *Magyar Tallózó* (1978) művelődéstörténeti sorozat tervezetét munkatársaival felvázolta.

Mészöly sosem vezetett hagyományos, szubjektív rendeltetésű naplót, nem írt vallo-másokat, emlékiratokat; idegenkedett a személyes dokumentálástól. S ha közelebből vizsgáljuk, mi az, ami a nagy naplóíró szellemeknél megragadja, az sosem az önmaguk iránti elfogultság, az Önmaga feltárása, a saját személy ajnározó önelemzése, hanem a dolgok, tárgyak, történesek pontos, tömény megnevezése, felmutatása. Maga is gondolatokat, ötleteket, műhelyforgácsokat jegyezgetett (*Naplójegyzetek*), esszéminiatűrjeit, reflexióit, töredékeit is szerény cikluscímmel (*Notesz*) publikálta. A *napló* című valamikori terve ezzel szemben egy műfaji konvencióktól elszakadó beszédmű és szövegszerkezet látomása volt, amely nem az imaginációval, inkább a történeti elbeszélésformákkal tartott volna kapcsolatot: sajátos *történetismeretnek* szánta. A szerző által eltervelt formában nem készült el, ugyanakkor körvonalak és nyomok alapján lényegében mégis rekonstruálható az életműből. Alkata, időélménye, történelmi tapasztalata és történelemértelmezése minden *freskó- vagy panorámakészítéstől* távol tartotta. Példáiban sem már a 19. században is a hiteltelennek tartott nagyepikai törekvést, hanem a kiterjedt tudást és a kivételes nyelvi erőt, Széchenyiben például „az emocionális szabadság és a szubjektív fegyelmelmezetség, mindig valamilyen racionalisra is támaszkodni akaró egységét” becsüli. *Naplójáról* írja: „Vallomását átjárják az apró, fragmentumszerű képzelgések, vágyak, emocionális felburjánzások és a könyörtelen pontosságú, szikár valóság körkörösén teljesedő vízrajza, amelyhez képest a korábban vagy az akkor élő írók még a legnagyobb hitt műveikkel is csupán szegmentumokat tudtak produkálni.”⁴

Mészöly kritikus és elfogadó, radikálisan válogató és alázatot tanúsító olvasója a magyar klasszikusoknak. Az újabb lapozgatások Vörösmarty, Madách, Kemény, Kölcsey, Arany, Széchenyi, Jósika, Jókai, Wesselényi István szövegeiben és a rájuk vonatkozó Mészöly-kommentárokból nemcsak az irodalmi, hanem a történeti szöveghagyományhoz való viszonyát is igen közelinek mutatják a mai szellemi tájékozódás jellegzetes irányaihoz. Az *új historizmus* beállítottsága következtében mind kiterjedtebb a történetírás számára is tanulságokat hordozó különféle, nem feltétlenül historikus jellegű szöveghagyományok és beszédformák iránti érdeklődés. A nemzeti kultúra régiók szerinti szerveződésének, többnyelvűségének, belső többhangúságának gondolata, továbbá az antropológiai szempontnak és a multikulturális szemléletmódnak a lassú előtérbe kerülése a kutatásokban, olyan jelenségek, melyeknek fontosságát Mészöly azokban az időkben is hangsúlyozta, amikor mindezt tájékozatlanság, rossz orientáció tette lehetetlenné, vagy éppen kényszerű és mély hallgatás övezte ezen a vidéken. Prózájában, esszéiben, jegyzeteiben tehát helyettünk is nemcsak vissza-, hanem előre is lapozott. Időről időre újra követni kellene mozdulatait, lassan, figyelmesen, elmélyülten, ennek a *káprázatosan sikertelen századnak* a végén s az újnak a kezdetén is.

⁴ Mészöly Miklós: *Párbeszédkiértel*, 178. o.

„SZERESSÜK A MÉRGEZŐ VIRÁGOKAT”

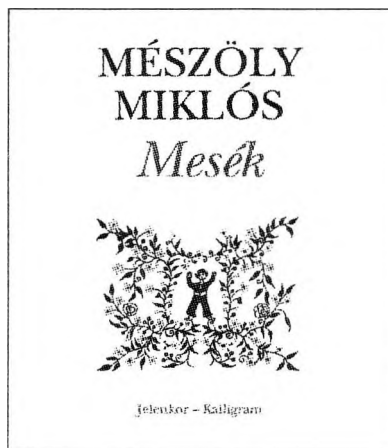
Mészöly Miklós: *Mesék*

Három lépés az itthon. *Böngésző itthon* cím alatt három ciklusba csoportosítva követik egymást a szövegek: *Reggel, Délután, Este*. A kerettörténet maga is mese: az elvarázsolt tűzoltózenekaré. Ők muzsikálják a kötetnyi történetet, olyan csudaformán, hogy nemcsak a levelesszín teteje kap szárnyra tőle, de a csengőszóra báránnyá szelődülnek a farkaskölykök és az énekszó megtöri a király zsarnokságát. Varázsos zene a tűzoltózenekare, hiszen szavakká formál egy olyan világot, amely maga is köztes létállapotokat teremt: mese és valóság határán lebegtet bennünket.

Könnyen megfogalmazható tanításokkal kezdődik a muzsika: az élet szeretetéhez barátok kellenek, csak a hasznosan eltöltött élet teljesértékű. Találunk mesét (meg)mosolyognivaló kis történetben a hiúságról, a hebehurgyaságról, a nagyravágyásról, a zsarnokságról, a butaságról. Az alaphangot a „kelekótya cintányéros, a tréfamester bombardonos, a dirr-durr kedvű dobos” adja. Csupa rím, bongás, zene még a délelőtt, együgyű kis tréfák, néhol tanmesék. A legkisebbeknek szóló szövegek alkotják ezt a ciklust: népi gyermekmondókákból kanyarított történetek és a mindennapok apró tapasztalataiból zenévé transzformált, életképszerű mesék. E hétköznapi, kis csodákkal teli és a riasztó dimenziójú varázslatoktól távoli birodalomban az anderseni mesevilág tárgyakban megbúvó fantasztikuma látszik újrateremtődni. Versenyt dagadnak itt a cipők, szomorkodnak az elhagyott játékok, kevélyen perel gazdájával a rocska, átalussza a szüretet a kis puttonyocska, a fazekas kezéből háznyi nagyra kerekíti magát a Cserép-Királykisaszszony. Kelekótya komák, bánatos medve, zsarnokoskodó harkályok, szeretetre vágó számár, oktalan kölyökkutya, veszekedés szomszédok – valamennyien egy reflektálatlan, mesei létmód megtestesítői. Talán csak *Hovámész* nyughatatlan és felelőtlen kíváncsiságának megálljt parancsoló, halálba induló szarvasa éreztetheti: ez már a megfontolt dél órája, kicsinykék vagyunk hozzá.

Már-már klasszikus értelemben vett mese szinte valamennyi délutáni szöveg: megfontoltak, álmodnivalók. Telített, sűrű szövésszerű muzsika, ráismerünk gyermekkorunk igaz mesevilágára. *Lencse magból lett legény, Hajnalfia, A rókaszemű menyecske, A csillagász, a lopó, a vadász meg a szabó, Az égig érő fa, A vaddisznó, aki hajnalcsillag volt* vala-

Mészöly Miklós művei
Jelenkor Kiadó– Kalligram Könyvkiadó
Pécs–Pozsony, 1998
360 oldal, 1200 Ft

mennyien ismerősek: ők képviselik a proppi tündérmeséket, ők a nemzetközileg is ismert mesetípusok példányai. E szövegek a hagyományos népmesei modelleket követik, hőseik is inkább egy-egy mesehőstípust jelenítenek meg, közel sem annyira egyediek, egyénítettek, mint a másik két ciklus szereplői.

A délelőtről ismert „ugorkás” ember meséjének át/továbbírása, *A csökönyös ember igaza* már a délutáni árnyak közeledtét jelzi. (A „Kiskertemben ugorka, / reákapott a róka. / Megállj, róka, megleslek, / Komáromba vitetlek.” gyermekmondóka elmesélt változata itt komorabb hangsúlyokat kap: az igazát csökönyösen bizonyítani akaró ember önmagát és családját is tönkreteszi.) További értelmezési lehetőségeket is felvet e szöveg-változat, azaz, hogyan lehet néhány sornyi szűzséből dajkamesét kanyarítani, majd annak továbbírásával hogyan alakul novellaszerű, komor példázattá ugyanaz a cselekmény. A történetmag egyaránt magában hordozza a mesei és a realista irányú megközelítés lehetőségét is, illetve a „boldogan éltek, míg meg nem haltak” (hipotetikus) záróformula továbbblendítésével már ki is léptünk a mese keretei közül, és a történet akár vaskos realista prózává is transzformálódhat.

Thomka Beáta a Mészöly-mesék egyik alapjellemzőjének tartja, hogy bár a mesék jelentős részében kibillennek a tradicionális szűzsémák, mégis nélkülözhetetlen bennük a szerencsés kimenetel. E megállapítás azonban csak a fentebb említett tündérmesékre érvényes feltétlenül – a többi leginkább azért nem „mese” a szó klasszikus értelmében, mert belőlük éppen az egyértelmű, minden szereplőnek megoldást jelentő, boldog befejezés hiányzik. (Természetesen mindez csak akkor érvényes, ha elfogadjuk a proppi strukturalista szempontú mesedefiníciót, ám érvényét veszti, ha a mesét elsősorban mint lehetséges világ-képet, szemlélet-módot vizsgáljuk.) A mindenkori hős – vagy az olvasó – szempontjából megnyugtatóan záródnak ugyan a történetek, de a hiányérzet szinte állandósulni látszik: mindig marad megoldatlan mozzanat. A mese-mivoltból adódó kötelező befejezés hiányzik, hiszen a mesék mindig (le)zártak – nemcsak a szó szövegszerkezeti értelmében, hanem morális értelemben is, a jó csak győzhet, a gonosz csak bűnhődhet. A Mészöly-mesék nyitottak, azaz a történet bármikor továbbírható – és láttuk, semmiképpen sem garantált a mesék szigorú értéketikája. Másrészt éppen a szövegek lezáratlansága hozza létre e jellegzetes Mészöly-mese műfajt, ugyanis ahol a történet véget ér, ott ér véget a mese is, továbbalakulva már sokkal inkább tragikus színezetű rövidprózai írások lennének, semmiképpen nem mesék (lásd a későbbiekben *A mindent próbáló szegényember* történetét). Éppen azért nem lehet reflektálatlan, naiv mese egyik Mészöly-szöveg sem, mert mindegyik magában hordozza az elkomorulás lehetőségét, és ez a nyomasztó potencialitás határozza meg a mese(világ) hangulatát és annak lehetséges (mesei) befogadását is. Ráadásul a *Délután* szövegei közül *A fiústben lakó vénasszony* hiedelemmeséje, *A kerti hangverseny* időtlenségbe merevedett csöndje és a *Jelentés egy sosevolt cirkuszról* groteszkje Don Quijote-i végrendeletszerű lajstromaival már egy meséken is túli szűrrealitást hordoznak, a mese varázsának helyét sokkal inkább a misztikum veszi át: „FEKETE BOR AZ ASZTALON, DE A CSILLAGOK FÉNYE ARANY! PERSZE, NONO! AZÉRT CSAK EL NE KIABÁLJUK! HA NEM VIGYÁZUNK, TORKUNKRA FORR A ZSÍRJA A VIHAROS BOLDOGSÁGNAK! ÖRÜLNI A KEVÉSNEK, SÍRNI A SOK FELETT – Ó, HÁT NEM ERRE TETTÜNK ESKÜT?” Azért szépek e mondatok, mert sosem hangzottak el.

Balladaszerűek az *Este* meséi. Kidőltek már az „apródesztendősök”, bizarr nótát húz a tűzoltózenekar. Színes, rikító forgatagban vagyunk mindannyian: a trombitás, a bombardonos, a dobos, a pikulás, a fuvalás, emberek, kutyák, gidák és farkasok. Fújja a zenekar, mi meg csak járjuk a szöveggel együtt végig a rettentő sok stációt, elvesztjük már fejünket, kezünket, lábunkat, végül – akár a mesterség nélküli királynak vagy a hét torony kedvencének – semmink sem marad.

A fiústben lakó vénasszonyban előjátszott babonás iszonyat ott rejtőzik minden szöveg

értelmezésében. Honti János elkerülendő veszélynek látta a mesevilág és a hiedelemvilág összemosását. Itt éppen erről van szó: a hétköznapi csodái nem mesei elemként, hanem babonás hiedelemként csapódnak le a szövegek által létrehozott lehetséges világokban. A rendkívülivel szembeni iszonyat (vö. a *misterium tremendum* fogalmával) néhol véres dionüszoszi kavargásban ölt testet: a *Farsang* farkassá, kutyává átvedlő szegénylegényei a Tamási-féle *Kivirágzott kecskeszarvak* naiv, idilli atavizmusát meghaladva szörnyűek (vö.: a farsang – karnevál – *carne vale* kapcsolatot); a mesterség nélküli bolondos király önmegsemmisítő Canossa járása szörnyű megváltót hoz az embereknek: a vad-disznó testű, ember fejű lény Láng Zsolt *Bestiárium Transylvaniae* című regényébe illően csudás, bálványozható szörnyeteg; Az *elvarázsolt tűzoltózenekar* önpusztítóan vak kavargása, melyben egyedül Vak Fördös marad „látó” és józan, Krasznahorkai László *Sátántangójához* hasonló dimenziókat nyit meg, de utalhatnánk a *Háború és háború*ban újraírt négy vándorra és ötödik, fekete társukra, aki Mészölynél akár a „táncot” vezető fekete Kukumus alakjában már megjelent. Íme a mészölyi alakulások újabb variációja: nemcsak adott szövegek kaphatnak más és más hangsúlyt, értelmezési lehetőséget az éppen aktuális kontextus függvényében, hanem fordítva is igaz: a mitikus, mesei, balladai motívumok más szövegkörnyezetben, más kulturális közegben szerepelnek, mégis azonos jelzésértékkel bírnak.

Mészöly meséi leginkább mégsem mesék. A(z el)mesélés aktusa, a narráció lehetősége, egyáltalán az elmesélhetőség kritériuma önmagában még nem elegendő a műfaji besoroláshoz – hacsak nem aposztrofálható mégis külön műfaji kategóriaként a mészölyi mesélés.

Érthető módon nincsenek pontos kritériumok arra, hogy egy mese milyen szerkezeti, tartalmi jegyekkel rendelkezzen – a meséről, egyrészt mint irodalmi műfajról, másrészt mint a szövegben/szöveg mögött létező mesevilágról intuitív tudásunk van. (Természetesen nem akarom ignorálni a már kanonizált meseelméleteket, csupán arra hívnám fel a figyelmet, hogy a mesének és a mesevilágnak minden aspektusára kiterjedő, átfogó értelmezés hiányában elméletileg lehetetlen pontosan megállapítani egy adott szövegről, hogy meseként értelmezendő-e vagy sem.) További behatárolási nehézséget okoz a népmesei, illetve műmesei ismérvek tisztázatlansága, bár a két szövegtípus csak genézisét tekintve különbözik lényegesen egymástól, hiszen a megnyíló mesevilág a „szerző halálával” önmagát legitimálja.

A jelenkori magyar irodalomban nem egyedülálló jelenség, hogy úgynevezett „felnőtt irodalmat művelők” meséket írnak. A különösség azonban csak a fent említett mesefogalom körüli tisztázatlanság hozadéka, ugyanis ha a mesét nem mint kizárólag/elsősorban gyerekeknek szánt szövegtípust definiálom, hanem a szöveg műfaji sajátosságainak mellőzésével kizárólag mesevilágnak tekintem, akkor megszűnik a mese pejoratív, infantilizáló megítélése. Így a mese nem kizárólag gyermekeknek szánt műfajként értékelendő, hanem egy olyan világlátás megformálásaként, amely messze esik az egyéb fikciós (ám mégiscsak imitatív értékű) prózától, azaz meseiként tételeződik minden olyan szöveg, amelyben a csodának világszervező, világkonstituáló szerepe van. A mesefogalom ilyen extenziója azt eredményezné/eredményezi, hogy meseként olvasandók mindazon művek, melyekben a csoda nemcsak appendix, hanem sors- és történetfordító szereppel is rendelkezik, illetve a csoda a megnyíló világ természetes, szerves velejárója (tárgyi konkrétságában értelmezett világunkban ugyanis a csoda mindig különleges eseményként tételeződik, a mesevilágban azonban csak egy a lehetséges élet- és helyzetmegoldási módozatok közül).

Avagy egy másik értelmezés szerint meseként olvashatók mindazon szövegek, ahol a saját, valós világunk éppen a csoda bekövetkeztével, annak eredményeképpen transzformálódik egy másfajta valósággá – történetesen egy mesei valósággá –, hiszen a csoda

megtörténésének lehetőségével olyan egzisztenciális és értelmezési dimenziókkal gazdagodik, amelyek már egy másik „világtípusba” való besorolást tesznek lehetővé.

További megkülönböztetést lehetne tenni a mesevilágot és a mesei világot illetően, ugyanis míg az előző a fentebb említett csoda irányából befogható, addig a mesei világ a mesét csupán attribútumként hordozó létmódjával jelenthetne akár a mesevilággal szemben egyfajta csökkentett értékű típust. Mesei világként értelmeződik az a világ, amely olyan varázssos, mágikus, csodálatos – itt ezek a jelzők nem a szó valódi (varázslat, mágia, csoda) értelmében értendők – *mintha* mese lenne. Mesei világ, mert egyes szereplők, motívumok, események esetleg annyira nem valóságosak, annyira szürreálisak, hogy már meseként is értelmezhetők lennének, illetve az egész világ rendelkezhet egy számunkra pontosan nem behatárolható, ám mégis jelenlévő sajátos hangulattal, ami a rendkívüliségre, a ki nem mondottan is jelenlévő titok(zatosság)ra utal. (Ugyanakkor zavaró is lehet a mesei jelző használata, hiszen egyrészt az „olyan, mint” szerkezet az imitáció feltételezésével eleve másodrangúságot jelenthet, másrészt a mesei jelző gyermekiként, infantilisként, édeskészként is olvasható.)

A mészölyi szövegek által megnyitott világok mesei világok. Nem a kifejezés pejoratív értelmében, hanem éppen ellenkezőleg: a pontos, aprólékos realizmusra épülő fantasztikum nem magát a mesét mint műfajt generálja ugyan, de egy olyan világlátás mutatkozik meg bennük, ami a maga rend-kívüliségével mesei dimenziókat nyit meg az olvasó számára. Mészölynél hétköznapi világunk alakul át mesei világrendbe illővé. Lehet mesébe illeszkedő, eddigi világtudásunktól groteszkül idegen a beteljesületlen, ám mégis boldog, és a beteljesült és mégis boldogtalan szerelem; az egyes létmódok, létszférák közötti kommunikáció; a saját dimenzióját meghaladó emberi létezés vagy az iszonyatos szépségű pusztulás.

A metafikció szintjén vagyunk: beléphetünk a (definíció nélkül is behatárolt) Mesébe. Kevésbé ismert, hogy van Mészölynek egy ilyen című írása. Ez az önreflexióként is olvasható szöveg a *Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról* (1991) című kötetben „Finita egy – finita kettő” fejezetcím alatt olvasható, lezárásként, kulcsként a szürrealista fantáziával megírt szövegekhez. A mese világa a dilemmák, a kétértelműségek, a csodák világa. Kificamodott szituációk és keserű színekkel festett sorsok sorjáznak az *Este* történeteiben: valamennyi tragikus, létrettenettel teli – vajon mitől mesei mégis mindez? Mészöly Miklós/Salgari Péter – a *Mese* főszereplője, – kálózza gyilkos a bitófa alatt a kelő napra nézett, és azt tudta mondani: ez gyönyörű. Talán ő adhatna választ a szövegekben mégiscsak jelenlevő csodára. „Talán mégis tud valamit, amit mi nem. Hisz képes volt *azt* mondani, mikor a nap küllőzött.”

Ahol felbukkan a kimondhatatlan létezésének lehetősége, ahol a titokba leshetnének bele, ott kezdődik a mese birodalma. A mészölyi szövegek olyan határegzisztenciát sejtetnek, amelyik földszagával ugyan túlságosan is emberi, ugyanakkor a titok megvillantásával egy másik dimenzió lehetősége is megteremtődik. Az elzenélt sorsok éppen olyan valóságosak és olyan valószerűtlenek mégis, mint amilyen határszituációt képviselnek a szövegek. Hiányoznak a tündérmesék klasszikus szereplői, funkciói – talán motívikus szinten felismerhető néhány megegyezés. Ez azonban éppen csak annyi, hogy mégis a mese mellé tegyük le voksunkat. És elsősorban hiányzik a mesékre jellemző derű, a *boldog* befejezés *biztos tudata*: sötét színekkel festett világ ez. (A külön kötetekben kiadott mesegyűjtemények illusztrációi is valamennyien feketék, komorak.) Talán csak a tűzoltózenekar szilvakék egyenruhája ad lehetőséget a játék felőli értelmezésre: az elmuzeizált történetek mind csak „mese”.

A mese műfaja által generált elvárásokkal szemben meghökken az olvasó: Mészöly meséi szűrőszak, csupa túske mindegyik. Nem véletlen, hogy az *Este* ciklusba sorolt mesék – az előző két ciklus gyerekmeséi után – a *Sötét jelek* (1957) című kötetben így, együtt

jelentek meg, és az *Alakulások* (1975) kötetben is megtalálhatók. (Ezen kívül *Az én Pannóniám* [1991] kötetben külön a *Gyógyimóka*.) Akár metaforikus értékűek is lehetnének a kötetcímek, ám a történetek a maguk komorságában is megmutatnak valamit Salgari Péter tudásából. A bizzar fantázia világában egyetlen elem, nevezetesen a világlátás kapcsolja össze a mesék összességét, ez teremti meg a legapróbbaknak szóló gyermekmondókák-ból kanyarított dünnögős és dúdolós mesék, a délutáni aranyba hajló szövegek és az esti történetek között a kapcsolatot: a balgák bölcs derűje. „Jó nap ez, mert keleten kelt fel a nap.”

Mészöly metaforikus nyelvéből adódóan létezhet allegorikus olvasata is e történeteknek. A tómondatokban megfogalmazható *fabula docet* azonban túlságosan egysíkúvá tenné a interpretációkat. A szövegek összességére adott általánosító érvényű következtetés pedig még sokkal inkább megkérdőjelezhető, mégis kulcsot adhat az egyes szövegek megértéséhez. Talán a *Jégvirág* hordozhatja valamennyi mese világlátását: mind hiábavaló az Éhes mohósága, a Bolondos ugrabugrálása vagy az Okos bölcselkedése, mert a Mutatványos szelíd csudálatossága bír csak akkora erővel, hogy megváltoztassa a világot. Hasonló érvénnyel lehetne a szövegek összességére érvényes tételszerű állítássá emelni *Kökény kisasszony* vagy a *Virágok beszélgetése* meséjét: a saját létdimenziók soha nem haladhatók meg, és ez nem is lehet cél: a boldog élet garanciája a megelégedettség. „Én mindent látok, amit akarok.”

A meseien groteszk lehetőségének ismeretében mindenképpen újragondolandó a *Mesék* kötetének kerettörténete: miféle zenét játszhat ez a tűzoltózenekar, amelyikben egyetlen „józan” ember a trombitás? Azaz a muzsikából előkacsaringózó mesék maguk is csak iszonyúak lehetnek. Mindegyik mese mélyén ott a félelem – nemcsak hogy kezdeti harmónia nincsen, de a világbavetettségből adódó nyomasztó szorongást a rendkívüli nem feledteti, hanem éppen hogy megerősíti. Olyan különös mesei világ a Mészölyé, ahol a bekövetkező csoda nem megoldást, megnyugvást hoz, hanem éppen ellenkezőleg: iszonyatot kelt nemcsak a történeteket olvasóban, hanem a szöveg által megnyitott lehetséges világ lakóiban is. Ennek legszélsőségesebb példája *A mindent próbáló szegényember*, aki végső kétségbeesésében a Halált gyűri le a torkán (vö.: Móricz Kis Jánosával) – története és a benne levő motívumok annyira nem meseiek, hogy ebbe a kötetbe csak csonkán kerülhetett a szöveg: a teljes változat a *Sötét jelek*ben olvasható.

És van egy írás mintegy zárszóként, a *Kéksötét hegyek, távol*. (Azaz nem egészen zárszóként, hiszen a *Böngésző itthon* után még található két másik mese is a kötetben, *Böngésző – a Nagyvilágban* fejezetcím alatt. Ezek a *Délután* hangulatait tükröző történetek így, a tűzoltózenekar kerettörténetén kívül, egymagukban mégsem elég erősek ahhoz, hogy külön világot nyissanak, s reprezentálni sem képesek azt az egzotikus mesevilágot, melyet – összehasonlításképp – egy korábbi mesegyűjtemény [*Az elvarázsolt tűzoltó-zenekar és más mesék*, Móra, 1980.] teljességében és kompaktságában mutatott be.) A *Kéksötét hegyek, távol* három pici hercegnőről szól, akik három pici nyári autóval száguldoznak a világban. Nem történik semmi különös, megállnak pihenni, megsimogatnak néhány szenvedélyes féknyomot. Mindenütt síkság és levegő – távolban a hegyek: lehetőség. A pici hercegnők minden mozdulatában, minden érintésében mégis egy súlyos, tobzódó, tarka világ: egy újabb kéksötét történet megnyitásának lehetősége bújik meg. „A vitrinekben ilyenkor pattannak meg a kristálypoharak.”

nem de így végzem magam is,

*én is elfordulok majd a világtól,
mire összegyűl bennem az élet aszúbora,
ahogy te is teszed,
nem szólsz, hogy maradjak, de kérdezzelek és beszéltesselek,
csak ülsz az egyre nagyobb csendben,*

*nem de még én vagyok az erősebb, és neked bealkonyul,
befed, rád borul az ég gömbje, amely koporsód lesz,
ahonnan többé nem látod hasztalan nyüzsgésünket
nem de sokat csináltál, éltél, helytálltál, szétoztottad magad,
nem de egyszer majd én is megkönnyebbülhetek, a semmibe lépve,
nem de nem fogom sajnálni itt hagyni a fényt,
mert addigra teleszívom magam vele
nem a másén, de a magam távozásán örvendhetek majd egyetlenegyszer
nem de fiatal melleden nőtem fel, és most egy fiattól búcsúzom
nem de bizony te is voltál erős, önző, kegyetlen és könyörtelen,
de nem tudtad, amíg fiatal és szép voltál, mint azok a nők is, akik
velem találkoztak az úton, uszodában, presszók rejtett karzatán
nem de ott fordult meg a kocka, amikor gyermekeim lettek akkorák,
mint amire emlékszem saját időmből,*

*nem de mondhatod: már meghaltam, beesett ajkam és szemem,
a víz és a táplálék nem fordul meg bennem, ahogy az unokáidban,
rólam nem is beszélve,
nem de nem siettetlek, látlak a határvonalon ugrókötelezni
nem de játszik veled a sors, de mintha te is játszanál és mi is játszunk,
csak éppen nehéz szívvel mondunk le szomorúságunkról,
nem de te vagy legközelebb a halálhoz, mi meg tehozzád,
nem de csak te választasz el minket a meghalástól, a magunkba tekeredéstől,
a befeléc-savarodástól, a vízzel, levegővel, tűzzel, földdel való találkozástól,
nem de a cseneddel választasz el minket magadtól,
a szemed csendjével és a hangod csendjével, és a csened
fogja összefűzni mindazokat, akiket ismertél és akik nem is hallottak
a te már nem érdemes szólni keserű ajkaidról,
sem a nem érdemes nézni tekintetedről, amit felnagyít a fél-szemüveg,
nem de most megnézem, nem a meghalást, de a búcsúd,
amellyel mintha engem jobban kitüntettél volna másoknál,
mintha mondani akarnál általa valamit, amit nem volt időnk*

*megbeszélni eddig
nem de engem hívsz ezzel a búcsúddal, engem szívós ezzel a nézéseddel,
az én szájamat nyitod ki ezzel a némaságoddal, hogy beszéljek,
én nézzek ezután a te szemeddel is, önzőn és erőszakosan hagyod rám
gyengédségedet, mintha lenne még valami, amit nem de adtál át
amikor még magzat voltam s aztán kisfiú,
nem de már nincs semmi, ami nálad maradt, beleköltöztél
mindenbe, nők viszik járásodat, mélysötét szemedet,
nem de úgy vagy te is, ahogy én leszek*

Az a semmi

*Az a semmi
az is hogy hiányzik
a nem szólunk
egymáshoz hazáig
sértődött mocorgás éjszaka
a ritka koitusz
rákkonzerv szaga
reggelre leülepszik iszapélet
ágyunkba spriccelő monitor
a bégető képzelet
az elégedetlen szervek zaja
gerjedés undorral egyidőben
munkából kelleni indulás haza
a szellemtelepi rokonság
a felváltva összebőgött fürdőszoba
Az a semmi
az is hogy hiányzik
(Elteszem a maradék tejet
rendben a gyerek ruháit.)*

Az enyém csak a munka volt

(részlet)

Az enyém csak a munka volt. Nem tudtam én, mi az, hogy moziba, színházba menni vagy könyvet a kezembe venni. Nem értem én erre rá. Pedig olvastam volna szívesen. És most hová jutottam. Inkább öljenek meg, mert az ilyen élet már nem élet. Nem ezt érdemlem én. Hányszor mondták már nekem, hogy ki-dobnak engem, engem, aki soha semmit sem dobott ki. És mondtak még rosszabbakat is, istenem. Azt mondták, hogy megölnék, és nekem, a saját házamban nincs többé maradásom. Megölünk, te vén kurva – mondták. Jaj, Anyám, édes Anyám, nézz le rám, mi lett a te egyetlen lányoddal. Jaj, Anyám, édes Anyám, vigyél el magadhoz, nem akarok én már élni így többet, vigyél föl magadhoz a mennybe, te már jó helyen vagy. Reggeltől estig dolgoztam, s amikor hazaértem a gyárból, csak ordítottam, mert úgy fájt a fejem, hogy csak ordítani tudtam, bezártam az ajtót és ordítottam, s nem kívántam senki társaságát sem, csak a sötétet és a csendet. Feküdtem az ágyon, ott éreztem magam biztonságban, amikor eljutottam odáig, lassan megbarátkoztam a takaróval, melyből még három felbontatlan volt a szekrényben, de valahogy ezt nagyon szerettem. Idővel megismertem annak mintázatát, az ágy rugózását, s már csak ez volt a cél; hazaérni, ágyba bújni, majd ahogy múlt a fejfájás, újra meghódítani a szobát, egyenként birtokba venni a tárgyakat, lassan átöltözni, kávét inni, ha már elmúlt az iszonyatos hányinger. Mert az alig akart elmúlni. Üvölteni tudtam volna. Kávé sok cukorral. Ez okozott örömet. Nem akartam, hogy szóljanak hozzám, hogy kérdezzenek, és nekem válaszolnom kelljen. Az ember legalább a saját házában legyen a maga ura.

Hát ezért ordítottam, nem úgy van az, ahogy a gonoszok mondják, ők, akik fölöttem laknak, és mindig lesik, mit csinálok, mikor jövök haza, és mit hozok magammal. Azt mondják, hogy nem is lehet velem beszélni, és hogy állandóan felcsöngetek, zavarom őket, és ordítok, azt mondják mindenkinek, pedig én csak a csöndet szeretem, és ők nem hagynak békén. De most már vége lesz ennek is. Nem kínoz engem többé senki sem, elég volt. Vége lesz ennek is. Nekem csak a fejem fájt, amikor hazajöttem a munkából, mert beleállt az átkozott vetélő a Goldberger Textilgyárban, ahol annyi ideig dolgoztam, beleállt a fejembe egyszer, csupa vér volt az arcom. Hogy nézel ki, mondták. Rosszabb volt, mint amikor a fát aprítottam édes Anyámnál, és levágtam a hüvelykujjam. Ott lógott a csonk, de én jól bekötöttem, és dolgoztam tovább, nem volt nekem időm orvoshoz menni. A baleset után azt mondták, hogy felépülök teljesen, de a fejem már mindig fájt, úgy, hogy csak ordítani tudtam, gyógyszert ritkán vettem be, mert az is árthat. Azért voltam ilyen, lettem volna én kedvesebb is. Siettem haza,

múlni nem akart a fájdalom, soha egy szót nem váltottam senkivel, egyenesen hazamentem, egy gyűlésen sem vettem részt, pedig nagyobb fizetést kaptam volna, de engem nem érdekelt sohasem a politika, én csak az otthonnak éltem. A lakást is kártérítésként kaptam, fogja már be a száját, mondták, amikor elküldtek a gyárból. Évekig pereskedtem érte, hát volt mit eltűrni, mit keres ez itt, kérdezte az igazgató, amikor meglátta, hogy nem tágitok, de én kibírtam, és megkaptam a lakást.

Ide jutottam én, öregkoromra, hogy ki akarnak lakoltatni, mert azt mondják, bűdös vagyok, és bűdös a lakás is. Azt mondják, förtelmes bűz árad belőle. Nem volt nekem pénzem kölni, nem foglalkoztam én ilyesmivel, és csak dolgoztam, akinek kellett, az foglalkozhatott vele, szagosították a kurvák eleget magukat, én csak siettem haza a munkából, s várt a főzés meg a lakás, nem is volt nekem időm ilyesmire. De nem voltam én mindig ilyen csúnya, szép kislány voltam, megvannak még a régi fényképeim. Amikor nyugdíjaztak, olyan kicsi volt a nyugdíjam, hogy elkezdtem járni a lomtalanításokat, és amit még jónak találtam, elhoztam. Néha még a kartondobozokat is, jól jönnek azok mindig, jól lehet pakolni beléjük, csak ki kell szárítani őket, és összelapítani. Gyűjt az öregasszony mindent; papírdobozt, ruhaneműt és kacatokat éppúgy, mint élelmiszer-maradékot, mondták rólam. Tudom, mert hallottam, amikor a kilakoltatóknak mondta a mellettem lakó szomszéd, lakásából elviselhetetlen bűz árad, az udvart telerakja lomokkal, ott szárítgatja az összerohadt kartondobozokat időnként, s reggel kiönti a húggyal telt vödörckéjét a körfolyosóról az udvarra, ez már elviselhetetlen – így mondta szóról szóra, meg hogy velem nem lehet beszélni, mert egész nap csak ordítok. Még a tévét sem kapcsolom be, mert nem tudok mit nézni rajta, néha van egy-két vidám műsor, hát azon nevetek egy kicsit.

Az egész azzal kezdődött, hogy az ómama minden pénzét a hadikölcsönbe fektette, (a haza mindenek előtt, mondta Ő, a Kedves) hogy azt utána csúfosan elveszítsük a háborúval együtt, és ezért édes Anyámnak rangon alul kellett férjhez mennie, rendes emberhez, mert az volt, de már volt felesége is, akit ott hagyott. Igen, volt felesége és gyermeke is, ezt az oltárnál tudta meg szegény édes Anyám, de örülhetett, hogy valaki elveszi, hisz nem volt hozománya, hát hozzáment. Szegény, hogy a szíve nem hasadt meg a szégyenben, de nem tehetett mást. A nehéz konyhaasztal, az viszont igen, az meghasadt, még a háború alatt, amikor már alig érkeztek a levelek a frontról. Az asztal igen, amikor unokaöccse, a Félix, jaj, édes Félixem, meghalt a fronton, félbe hasadt a nehéz konyhaasztal azon az éjszakán, vonyított egyet, amikor Félix odaveszett Galíciában. A többi testvér mind hazajött, mintha csak azért, hogy utána eléggések egyenruhájukat, és egy szót se szóljanak a háborúról. Az számukra örökre befejeződött, ha kérdezték őket, akkor sem beszéltek. Mintha csak azért jöttek volna vissza. A címert és a zászlót mind megcsókolták előtte, ezt szoktam csinálni azóta is, megcsókoltam mielőtt széttéptem a címet, amit lányom rajzolt, ne találja meg senki, elég bajunk van így is. Nem akartam én senkinek sem árítani. Elégették egyenruhájukat és katonaisgázolványaikat, mert amikor visszatértek hazájukba, már más nép csüggött istenein, s ha megtalálják őket, hát végük, biztos, hogy nem ilyen halálnak örvendtek volna. Utána édes Apám a cukorgyárban helyezkedett el üzemmérnökként, a nagy gépeket felügyelte, pará-

nyi bajszos ember a nagy gépek között, és azok mégis hallgattak rá, ha kellett, éjszaka is bement a gyárba. Onnan hozta a cukrot, amikor nem volt. Onnan hozta a cukrot a világháború alatt is, hozta nekünk és a szomszédasszonynak is. Édes Anyám össze is veszett vele, miért hozol neki is cukrot, mondta, miért hozol cukrot annak a kurvának, de édes Apám nem válaszolt. A két háború között átgyalogolt egyszer Temesvárra, hogy megszerezze a második szakmáját, édes Anyám pedig várt rá türelmesen, nem is mozdult ki a házból, a ház szolgát kíván, lányom, mondogatta, s egész nap csak mosott, takarított, olyan rendet tartott, amilyet senkinél sem láttam. Tanító volt, de nem dolgozhatott, sohasem ment ki az utcára, ahogy már engem is alig látnak. Élsz-e még, kérdezik tőlem, élsz-e még, hívnak fel a barátnőim.

Én csak megtartottam édes Anyám szavát, s most ezért büntetnek. Hát nem büntetett engem eleget az Isten? Ne gyűjtsetek kincseket a földön, inkább a mennyben, mert azok maradnak csak meg. Amikor ezt mondtam az én kedves, bölcs Anyámnak, csak nevetett. Nem kincsek ezek, lányom, válaszolta, milyen nyomorult kincsek ezek, egyszerű kacatok, kinőtt gyerekruhák szépen összehajtogatva és molyirtóval teletömve, hogy soha többé ki ne szellőzzenek. Iskolai tankönyvek osztályonként bedobozolva, ezzel párban a szétszakadt iskolatáskák, joghurtos poharak kiszárítva és egymásra tornyozva a mosogató fölött, nylonzacskók összehajtogatva és egymásba tömve, régi ágy, szekrény kabátokkal és játékokkal telve. Az én szobám már raktár, pedig milyen szép volt. De hol tartsam a dolgokat. Amikor megtudtuk, hogy cukor érkezett, lányommal elindultunk kerékpárral a boltba, s vettünk 10-10 kilót, s azt lassan hazatoltuk. Az is itt van az ágyam mellett, ki tudja, mikor jutunk megint cukorhoz. Itt vannak felhalmozva a dolgok, de már nem férnek máshova. A vécében kötélén lógnak a ruhák, még meg lehet foltozni őket, és itthon ki látja. Tönkrement az én egészségem is, a lábam is úgy fáj, hogy ordítani tudnék, alig járok már, éjszaka többször kell kimennem, hát itt van egy kis edény, ezt takarom le, mert a vécéig se tudnék kijutni. Vackok ezek, nem kincsek, édes lányom. Nem kell az összes törvényt ilyen szigorúan betartani, nem muszáj mindent elmondani az Úristennek, édes lányom, nem kell neki mindenről tudnia, hisz nem segít mindig, ne légy ennyire hiszékeny, van, ami csak a te dolgod. Jaj, milyen asszony volt az édes Anyám, a világháború alatt selymet szerzett, abból varrta a magyar zászlót, jó nagyot, a németet vászonból készítette, és kicsire, mert csak úgy lehetett kitenni a mi zászlónkat, ha kitettük a németet is.

Édes Anyám mondta, lányom, csak egyre vigyázz, el ne szegényedjél, mert akkor senki sem segít rajtad, még az Úristen sem. Ne dobjál ki semmit, ki tudja, milyen hasznát veszed még, mert senkitől se várj segítséget. Igaza volt neki, mert a rokonaim fúrtak ki, édes Anyám halála után mindenét eladták, én semmit sem kaptam, csak néhány képeslap maradt rám, azok is, melyeket Félix küldött, de mások is, hát én képeslapnak nevezem az összeset, de voltak köztük üdvözlőlapok is. Azután lassan eladtam őket is, a képeslapokat, tízesével, majd százasaival, hirdetést adtam fel az újságban, és többen is jelentkeztek. Volt olyan is, aki lopni akart, valami zsírosat ettem, mondta, nem kaphatnék egy pohár vizet? Lopni akart, de én figyeltem, s mondtam a lányomnak, maradjon mellette, amíg én vizet hozok. Engem nem érdekel a szövegük, mondta egy másik gyűjtő,

egy rendes bíró, engem csak a bélyeg és a pecsét érdekel, megmondta az kerekpereg. Az a jó, amelyen tábori pecsét van, fogoly vagy katonai, az a jó, mondta. Hát az a jó, kérdeztem, amikor valaki mind több nyomorúságon megy át, kérdeztem, hát az én életem, az nem elég jó? Megvette a bíró a képeslapok nagy részét, becsületes ember volt, rendesen fizetett értük. Aztán a babákat is megvették, a babákat is megvették, bár már nem volt hajuk, a jó porcelánbabákat, azokat vitték, mint a cukrot.

És most mehetek az új házba, mindenki látja szegyenemet, és majd ők megmondják, mit vihetek magammal. Ott pedig vasvillával várnak, ha odamegyek, azt mondták, megölnék, megüzenték előre nekem. Ezzel akarnak bosszút állni rajtam, hisz az csak ötszáz méterre van a textilgyártól, ahol történt a baleset, én oda nem megyek, inkább öljenek meg.

A Jelenkor szerkesztői
és a Jelenkor Kiadó munkatársai
mindig a hónap utolsó csütörtökén,
ezúttal tehát január 25-én, 15 és 18 óra között
várják a folyóirat és a kiadó munkája
iránt érdeklődő olvasókat, barátait,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrásy út 45.) teázójában.

Másik Pénelopé

*Rongyoltpapucs-szemű állat,
tejüveg tenger, sziklafog harapta*

*öböl lakója, te kőágyon kushadó,
hatlábnyi mélyen csúszkáló lábasfejű,*

*te légy választott szerelmem,
várlak, víz tetején lebegő uszadékfá,*

*hús-sajka vagyok, málló haleledel,
csigák telephelye és medúzafészek,*

*bűzlő Pénelopé, rothadó nászi kedves,
mennyezőre felékesített dögtutaj.*

*Éjjeli vendég, veled számolhatok csak,
pontos szerető, bíborköpenyes kérő,*

*ölem hívogat, fonnyadó tavirózsa,
sejt-kocsonyává poshadt szemérem.*

*Nem szeret senki úgy, ahogy te,
én neked nyílok, úszó hullavirág,*

*bőröm megfeszül, duzzadó vitorla,
tarts átölelve, karod árbockötél,*

*karod árbockötél, fedélzet vagyok,
nyálka-nyaldosta tetem, csontpalló,*

*útra indulva mocskos hajó-testünk,
csillag-tenyészet virul bordáimon.*

*Lennék már kőnehezék, csont-héj,
mélybe forduló, soha-visszatérő,*

*sirály-lékelte, tengerpadlón pihenő,
szikla-magányon veled osztzkodó,*

*térjen vissza bár Ithakába Odiüsszeusz,
sok szárazföldi patkány, kéj-kérő,*

*loboncos nimfákat gyakjanak inkább,
s disznó-társakkal rőfögjenek versenyt.*

*Csak te ne maradj el mellőlem, kérlek,
szemüreg-odú hív, légy szállóvendég,*

*lakozz be, és lakmározz belőlem,
szörny-szerető, puhatestű szépség.*

Alkibiadés halálára

*Athéni Alkibiadés, Kleinias fia,
legszebb minden hellének között,
hol van a nép s a jó születésűek kegye,
a társaság, mely derék embernek való:
matrózok, lovasok és hopliták?
És hol a szeretők; a fürdők, tornacsarnokok,
s a tivornyák – drámaírók és bölcselők oldalán?
Lecsúszott fejedről az ibolyakoszorú,
s a szerelmeknek szétoldódott lazuló kötése.
De értették-e valahol a kétfelé húzó természet
– a kék s a zöldesszürke szem – játékait,
az elcserélt szépség sugallatát,
a könnyed nagyság színeváltozását Athén,
Spárta, duhaj trákok s a perzsák értik-e?
Nézz csak a fríg partokról Attika felé:
van-e más otthonod, s van-e árulód,
mint az olajfa-termette város, mely kivetett,
megsiratott, s elűzött újra szobraitól?
Akarsz-e újabb negyven évet
borsajtó-ünnep nélkül, repkény-
és ibolyakoszorú nélkül, és tiszta
fogalmak nélkül a pontos hajnalokon?
Annyiszor győztél a nedves elem fölött,
most bátran lépj a tűzbe is
a hibátlan formával, mely a lélekkel egy!
Védd meg magadban Athént, otthonod
és árulód! A többi mindegy: fejünk
– legyen bár a legszebb –, így vagy úgy
a barbárok kezében végzi,
s majd betakarja torzónk
egy asszonyi lepel.*

Ahogy nem fogja össze...

Així com cell...
Ausiàs March

*Ahogy nem fogja össze más a hordó
kiszáradt dongáit, a lét abroncsa
úgy tart engem, hogy meg ne rontsa
testem a kinnak és a kéjnek bordó
leve; mert épp úgy hullna szét a lélek,
ahogyan fölszakított matracok
afrikja ittas reggelen vacog,
míg öntudatra és magányra ébred.*

Az elveszett kulcsok és a hazugság országa

Részlet egy készülő könyvből

Szeretem az elveszett kulcsokat. Most is velem van egy, s talán már örökre velem is marad. A játszótéren találtam, egy olyan ösvényen, ahol tapasztalataim szerint alig jár valaki. A gyermekek egészen más utakat koptatnak a földbe. Szeretem elnézni őket: ezek az apró lábak készítetik szenvedésre a földet meg a fűvet? S vajon hogyan születik egy út? Ó, mit nem adnék, ha egyszer megláthatnám azt a pillanatot, amikor egy út napvilágot lát! Azután csak hallgatnék és ámulnék majd, az út önfeledt teremtői pedig boldogan üvöltve hintáznának és játszanának, zsebeikben veszendő kulcsokkal.

Az én kulcsom olyan, mint egy test. Meglehetősen súlyos, mégis szokatlanul karcsú, szemrevaló darab. Régen tele volt a szobám mindenféle talált kulccsal; a falra szögeztem őket, és esténként gyönyörködtem bennük, mielőtt eloltottam volna a lámpát. És aztán úgy aludtam el mindig, hogy őket láttam utoljára. Mégsem álmodtam velük egyszer sem!

Az viszont gyakorta szórakoztatott, ha elgondolkodtam a sorsukon. Megfigyelték már, hogy a tárgyak, elhagyva az embert, önálló életre kelnek? Addig szépen, alázatosan meghúzódnak a kezünkben vagy a zsebünkben; annyira szeretem bennük ezt az alázatot! Aztán amikor elveszítjük őket, azonnal úgy tesznek, mintha a világon sem volnának, szelíden meglapulnak a fűben. Próbáltak már mezőn megtalálni elveszett kulcsot? Kegyelemnek tudható – legyen bármily kicsi a meggyanúsított tér –, ha megtalálják. S ha megleli is az ember, annál nagyobb a csodálkozása. Hogyan nem fedeztük fel eddig, ha ott volt a szemünk előtt; hisz ott csillogott a fűben! Hogyan siklottunk el fölötte százszor is? S miért találtuk meg százegyedszer? Vagy elejtett kulcsunk a láthatón túl időzött egy kicsit? Megfoghatatlan!

Egész délelőttöket töltöttem így, a kulcsok sorsán töprengve. Volt itt mindenféle! Az egyforma lakótelepi szabványkulcsok úgy sorakoztak szemem előtt, mint sakktáblán a gyalogság. Aztán volt közöttük egy tömzsi, gömbölyded, egyedüli példány, mely – úgy gyanítottam – egy özvegyasszonyé lehetett, mert mindig meghitt, magányos tenyérmeleget árasztott magából. Mellette egy megtermett, sárkányfogas függött, azt meg valószínűleg a plébános macskája játszhatta el. És voltak kifényesedett kulcsok, melyek egyre nehezebben és csikorgóbban nyitják a nagykaput, és együtt öregszenek a gazdájukkal. Csak arról a játszótéren talált karcsú, hórihorgasról nem sejtettem, hová vezethet. Úgy függött ott a falra szögezve, mint a megtestesült titok. Kulcsaim között ő volt a király.

Aztán egy idő után kezdett veszedelmessé válni a szenvedélyem, mert sokszor már magam sem tudtam, melyik az enyém. Órák hosszat álltam éjszaka lakásom ajtaja előtt, és suttogva káromkodtam, ahogy sorban megpróbáltam valamennyit. Bár általában csak az aznap meglelteket hordtam magamnál, mégis, sokszor a megszólalásig hasonlított több is a sajátomra, s ilyen alkalmakkor a lakáskulcsom – önmagára ismerve az idegenekben – egészen megbolondult, nem volt hajlandó beleilleni a zárba, nem nyitotta az ajtómat. És előfordult az is – higgyenek nekem! –, hogy soha többé nem tárta már fel az otthonomat – ám titkát nem vitte magával, hanem átadta egynek a jövevények közül. Tudom, szabványkulcsok esetén az ilyesmi könnyen előfordulhat. Arra azonban nem találok magyarázatot, hogy az én rovással megjelölt kulcsom hogyan mondhatta fel egyik napról a másikra a szolgálatot. Aztán olyan is megtörtént, hogy a talált kulcson a saját jeletem pillantottam meg. Először megijedtem: hát játszik velem a kulcsok istene, hogy saját nem létező kulcsaimat hullatja a lábam elé? De kisértetként megnyugodtam, és melegség öntötte el a szívemet, mert arra gondoltam, ez a bizonyíték arra, hogy nem vagyok egyedül.

De nemcsak kulcsaim titokcseréje jelentett veszedelmet. Kezdtém tartani ugyanis egy esetleges házkutatástól. Ugyan mit mondhatnék akkor a nyomozóknak? Hogyan mernék szemükbe nézni azoknak az embereknek, akiket mindenki felismer, és nemcsak a bűnözők, hanem az egyszerű emberek is, akik egész életükben nem követnek el semmit – a rendőrség embereit mégis tévedhetetlenül, első látásra felismerik! Hát miért nem a rendőrök kereséséről szólnak a bűnügyi történetek?

Tartottam tehát attól, hogy rám törhetnek. Félttem, egyszer arra érkezem majd haza, hogy lakásom ajtaja tárva-nyitva, szobámban pedig éhes nyomozók vacsoráznak a házmesterrel, egyikőjük, egy pecsenyeképzű fickó, oszlásnak induló zoknikban, már bele is bújta a papucsomba. Mit válaszolhatnék akkor körmonfont kérdéseikre, míg szemüket gyönyörködve legeltetnék kulcsaimon? Hisz az ő szemükben ezek a falra szögezett kulcsok mind-mind: álkulcsok! És előre hallottam már a nevetésüket, mely magyarázatom után robban majd ki belőlük. Mert ki hitte volna el nekem, hogy ezek itt városom elveszett kulcsai, egyzersmind talált kulcsok tehát, melyek ismeretlen emberek ajtóit tárhatják fel zajtalan. És arra már gondolni sem merek, miféle szemeket meresztenének rám hivatlan vendégeim, ha elmesélném nekik kedves esti időtöltésemet, amikor is embereket képzelek a kulcsok mögé, és rejtekajtókat (melyek titkos szobákba vezetnek) és belső tereket, melyekbe oly örömmel rekesztik el, zárják be magukat a kulcsok gazdái. Mert, uraim – mondanám a megszeppent nyomozóknak –, a kulcsok markában vagyunk mi mindnyájan, és nem fordítva, ahogy sokan – tévesen! – hiszik. És az én országomban nemcsak a kisiskolások hordanának kulcsot a nyakukban, hanem minden felnőtt magyar állampolgár is. És nem lenne két egyforma kulcs az emberek nyakán, és nem lenne ajtó sem, melyet kinyithatnának, mert vak-kulcsok volnának ezek, kereszt helyett viselt ragyogó és haszontalan ékszer-kulcsok – és lakásuk valódi kulcsa továbbra is ott lapulhatna a zsebükben.

S ha mindezt valóban elmondtam volna a házkutatóknak, akkor valószínűleg még aznap este elzárva találtam volna magamat egy rideg „átmeneti” szál-

láson, ahol az álmatlan, lúdbőrös lelkek rég meszelt falra vésik szerelmük nevét meg napjaik számát, mert mindenféleképpen nyomot akarnak hagyni, ők, akik máskülönben éppen nyomot nem akarnak hagyni maguk után sohasem. Szerettem a bűnelkövetőket ezért a diszkrécióért és ezért az alázatért, ellenben ki nem állhatom azon fennhéjázó személyeket, akiknek éppen ennek az ellenkezője áll mindig szándékában – mert én csak a kisgyermekektől vagyok hajlandó elfogadni, és tőlük is csak télen, hóesésben vagy nyáron, folyó- meg tengerpart homokjában, hogy nyomot akarnak hagyni mindenáron – hisz játékból teszik.

De nem jött hozzám házat kutatni senki sem. Én mégis annyira féltem attól, hogy a lakásomba toppanó idegenek számára félreérthető a szenvedélyem, hogy egy szép napon, egy kivételével, megszabadultam a kulcsaimtól; kihajítottam őket a szemétkébe. Csak attól az egyetlen hatalmastól nem tudtam megválni, amelyiket a játszótéri ösvényen találtam, attól a szótlan kulcstól, amelyik nem sokat árult el önmagáról, titokzatosan hallgatott, lehetett nyitja kámforrá vált, az utolsó szögig széthordott kastélynak, vagy egy régi toronynak, amelyről mindenki megfélemedezett; esetleg maga a város kulcsa volt, csak már senki nem tudott róla; sőt az is lehet, hogy gyönyörű kulcsom nem volt más, mint a katedrális kulcsa.

Mert szerelmes voltam én világéletemben. Elveszett kulcsaim mögé is többnyire nőket képzeltem, akik egyetlen mozdulattal sodorják a földre nyitjukat – pedig kulcsokat férfiak is elveszíthetnek. Csak emögött a hatalmas, hórihorgas utolsó mögött nem láttam sehogyan a női kezét; egyáltalán, semmilyen kezét nem láttam mögötte. Olyan kulcsról meg nem tudok, ami nem emberhez vezet. És arra gondoltam – ez a többi kulcs esetében nem állt egyértelműen szándékomban –, hogy mindenféleképpen meg kell találnom azt a kaput, melyet e hatalmas egyszer majd megnyithat.

Mondom, világéletemben szerelmes voltam, és mióta az eszemet tudom, hazudok. Mert szerelem és hazugság számomra elválaszthatatlanok a szépségben. És azt is elárulhatom, hogy soha nem tudtam időben ott lenni a randevúkon. Mindig elkésve voltam úton, mindig! Szerettem ezt az időnkívüliséget. Önfeledten haladtam valamely bizonytalanul derengő cél felé, ahol aztán mindig egy romokban heverő lány várt rám. S azután a sírástól gyönyörű lányarc előtt volt legfényesebb a hazugság. Mert hihetetlen történeteket találtam ki, melyeknek fő inspirálója a szerelmem vihar utáni arcából áradó szomorúság és kétségbeesés volt – s ezen alig hihető történetek másik mozgatója a világ összetörésének, valamint a szerelmem által rólam alkotott idealizált kép összevágásának örömteli szándéka volt, s e gyermekinek aligha nevezhető vétkek minden tekintetben elégedett elkövetője én voltam.

Nem tudom, miért volt rögeszmésen szükségem arra, hogy örökké, újra meg újra leromboljak mindent, hogy aztán kisírt szemekkel újrakezdhessük az egészet. És azt sem értem, hogy miért akartam mindig kizökkenteni magunkat a mérhető időből. Azt meg már végképp nem tudom, miért tekintettem játszótérnek minden szerelmet.

Mert tudják meg: minden bűn között legszebb a hazugság. És talán az sem lehet véletlen, hogy az ember a legelső hazugságára nem emlékszik. Az első hazugság titok. Úgy hiszem, egészen biztosan apámat vagy anyámat csaphattam

be legelőször; esetleg egy kiscsoportost az óvodában. Valami homályos érzés rémlik csak, amikor valaki (nyilván az egyik játszótársam) tágra nyílt szemmel mered rám a gyerekszobában, és ijedten azt suttogja: „te hazudsz!”, mire én teljesen őszintén és határozottan azt felelem: „nem, nem hazudok”, és közben jó, nagyon jó érzés tölt el, látva társam bizonytalanságát, először önt el annak a ki-mondhatatlanul bizsergető érzése, hogy valaki a kezemben van, valakit a kezemben tarthatok, hisz addig csak kicsiny, törékeny állatokat tarthattam a kezemben, embert soha – és ezt én a hazugságnak köszönhetem, vagyis annak a kristálytisztá tudásnak, hogy pontosan tudom: nem mondok igazat.

S most nehogy félreértsenek: nem a gyermekek kitalált, csodálatos és mesés történeteire gondolok; mert amikor a kisgyerek mesél, mindig igazat mond, még akkor is, ha a történetek nem felelnek meg a valóságnak, vagy legalábbis annak, amit mi, felnőttek valóságnak nevezünk, s ostobaságunk betetőzéseként a gyermek történetére azt mondjuk, hogy valótlan – holott a gyermek igazat mond, s kapkodva a levegőt, zihálva osztja meg velünk a saját fékezhetetlen valóságát, mely ott lakik játszótéri apró homokpalotáikban meg a nyelvük hegyén.

És akkor most elárulok egy nagy titkot. Elmondom, miért szeretem mégis a szüleimet.

Az egész ott kezdődik, hogy az én szüleim sohasem meséltek nekem. Fáradt, fiatal emberek voltak az én szüleim, minden este úgy estek haza a munkából, hogy sokszor már vacsora közben elnyomta őket az álom. Aztán valahogy mégis beletaláltak az ágyba. Én pedig odaültem az ágyuk szélére, és elmeséltem nekik a leáldozóban lévő napot. Ők pedig lepkeporos, ereszkedő szempillákkal néztek, és hallgattak. És sosem tudták kívánni a mesém végét.

És tudják meg: akkor, ott – nem volt hazugság! Szüleim félholtan feküdtek a takarók alatt, és úgy néztek rám, ahogy közeli hozzátartozók sohasem néznek a másakra, ahogyan családtagok sohasem láthatják meg egymást, talán csak a ravatalon vagy ködös időben, amikor az ember majdnem nekimegy a saját apjának és anyjának, s egy pillanatra nem ismerik fel a szembejövőt.

Eleinte figyeltek még arra, amit mondok, aztán szépen, lassan álomba ereszkedtek, valamelyik utolsó szavamba kapaszkodva csendesen süllyedtek. Először az értelem szűnt meg, és megmaradt a hanglejtés; aztán a hangok tánca is elmaradozott. De én mindig végigmondtam a mesét! És a mese mindig magától maradt abba. Aztán a kiságyamhoz tántorogtam. A többire nem emlékszem. Csak arra, hogy minden alkalommal égve maradt a villany.

És ült a kisgyerek minden áldott este az ágy szélén, és mesélt a szüleinek. És a szülők szótlánul hallgatták a kisgyereket, és ő pedig elmesélte nekik, mi történt aznap valójában. És hetet-havat összehordott a kisfiú, összevissza beszélt, és kapkodta a levegőt, mert abban a pillanatban találta ki a mesét, amikor ki-mondta. És a fiatal, megtört szülők a munkától és a mesétől lenyűgözve mozdulatlanul feküdtek, mert sohasem tudták, mi következik, szájon át nyilatkozott meg életük csöppnyi értelme, szemüknek fénye; ugyan mi lakozhat egy kisemberben? S egymásnak sem mondták el, úgy hiszik, a gyermek meséje tartja meg őket. S hogy egymásnak sem mondták el, ez éppen így volt jól.

Legkedvesebb mesém a hazugság országa volt.

A hazugság országa: mesebeli királyság. Reménytelen dolog a térképen keresni, mert ott más néven szerepel (hisz ez is hazugság). A hazugság országában mindenki hazudott! Hazudtak az ajtónállók és az örök, hazudtak a kukták és a konyhafőnökök, hazudtak a csendbiztosok és a foglárók, hazudtak a halottkémek, és hazudtak a törvényszéki bírók, hazudtak a földművesek, és hazudtak az éjszakás nővérek, és hazudtak a bűnelkövetők, és hazudtak a nyomozók, és hazudtak a térképek, és hazudtak a papírok, és az utazó egyáltalán nem lehetett biztos abban, hogy éppen ott van, ahol van, és egyedül igaz csak a délibáb volt a pusztában, és az idegenek fizettek azért, hogy megláthassák a káprázatot, de azt rebesgették, a délibáb is csak hamisítvány, mert a lovak és a lovasok megtanultak a föld felett járni, s így nem káprázat tehát, amit az idegen szem lát, hanem valóság – s ekképp szemfényvesztés és hazugság az egész, hisz a lovasok valóban égi lovasok.

Mert a hazugság országában mindenki súlytalan volt és mindenki a levegőben lógott, mert annyit hazudtak, és mindenki a levegőből élt, és voltak, akik egyszerűen eltűntek, egész ménesek váltak sokszor köddé, a hazugság országában semmi sem volt lehetetlen, mert a hazugság országa király nélküli királyság, ahol a tengerészek lovon jártak, a hajók pedig a pusztában álltak (s a lovasok, láthattuk, az ég tengerén hajóztak), mert tengertelen országoknak csak az ég marad, s ugyan mi más is lehetne az igazi ellentenger, ha nem a menny?

És soha nem lehetett tudni a hazugság országában, hogy mennyi a pontos idő, mert minden faluban más időt mutatott a templomtorony órája, és csak abban egyeztek a fehér számlapú időmérő alkotmányok, hogy mindegyikőjük állt. A hazugság országában – mint aranylő húsleves – állt az idő.

A hazugság országának lakói különben sem akartak felébredni soha, mert úgy éltek, akárha mindig álomban, és úgy jártak-keltek, mint az álmokórosok, és nyitott szemmel is tudtak aludni, mert a hazugság országának testvérkirálysága Csipkerózsika hatalmas birodalma volt.

Azt is beszéltek, hogy a hazugság országa nem is létezik, vagy ha létezik is, akkor sincsen, mert azt suttozták, hogy a hazugság országának alakja, ha lerajzolnánk, olyan állatot formázna, mely mintha a bárány és a kutya keresztezéséből jött volna létre, úgy, hogy nincsenek is lábai, s ez a báránykutya ráadásul baromfi-hátsóban végződik – ilyen állat pedig nincsen. Akkor pedig hogyan is létezhetne a hazugság országa?

És ennek a nem létező országnak a nem létező polgárai soha nem tűrhették, ha a kisgyerekek összevissza beszéltek vagy halandzsa nyelven énekeltek, mert ilyenkor mindig azt mondták, hogy sírás lesz a vége. És én éppen ezért szerettem nagyon a szüleimet, mert ők ragaszkodtak a történeteimhez, és minden este az én meséim kísérték őket álomba, s aztán továbbálmodták a hazugság országát, és a mese álommá vált, az álom pedig valósággá, mert titokban egész nap az álmukra gondoltak, és egy mesebeli királyságban, a hazugság országában éltek, és közben észre sem vették, hogy halálosan elfáradtak, és este hazajöttek, és alig várták, hogy folytassam a mesét, aztán újra elaludtak, és reggel, amikor anya megérintette a fekete-fehér, recsegő rádiót, hazugságra virradtunk azon nyomban, mert hazudtak a hírmondók és hazudtak az időjárás-jelentők, hisz bárányfelhőt ígértek, s helyette félelmetesen sötét farkasfelhők jöttek. És aztán

hazudtak egymásnak az emberek az utcán, és anya meg apa nagyon megörült a sok hazugságnak, mert azonnal ráismertek: hiszen ez csak a hazugság országa!, nem kell félni tehát, inkább örvendezni kell, mert ez csak mese, ez csak a gyermek meséje, s ugyan ki nem szeretett volna már mesében élni – és örült akkor apa és anya, és nem féltek – és aztán ebédre hamis halászlé volt meg hamis bécsi szelet, és a kenyér soha nem volt az „igazi”, mert hol vizes volt, hol meg száraz és kemény – és hazudtak aztán este a képernyőkön derengő mesterséges szellemek, és mindenki hazudott, mert mindenki tudta, hogy mindig hazudnak, és mégsem figyelmeztették egymást, vigyázatok, nagyon vigyázatok magatokra, nehogy egyszer – egyetlenegyszer! – aztán véletlenül kimondjátok az igazat, és akkor mihez kezdtek majd?

A hazugság országában a hazugság-ünnepek voltak a legszebbek, márciusban, áprilisban, augusztusban és novemberben, és a hazugság-ünnepeken sokszor „sírtunk”, mert szemünkbe sütött a nap; csak télen nem voltak hazugság-ünnepek, hiszen úgyis meglestük már százszor, hogy apánk és anyánk a Mikulás meg a Jézuska.

Mert a hazugság országában semmi sem az volt, aminek mutatta magát, és semmi sem annak mutatta magát, amit jelentett. A hazugság országában a gyermekek kedvelt csemegéje a téli fagy volt, és a hazugság országában a nők titkoknit viseltek, és a hazugság országában „az úttörő mindig igazat mond”, és mi úttörők maradunk egész életünkben, és úttörőként bóklászunk végig az életünkön, és nem is tudunk róla, hogy úttörők vagyunk mi mindörökké, titkos úttörők, az Isten irgalmazzon nekünk, mindig igazat mondunk, és nem is tudunk róla.

Mert a hazugság országában hazudtak az iskolában a tanítóink, és hazudtak a sápadt pásztorok a székeken, mert azt hazudták, hogy lássuk be, mindez jó. És én nagyon szerettem az egyik barátomat, mert bérházas előtt, amikor szentgyónást tettünk, és az öreg, rosszul halló tisztelendőnek a bűneit üvöltözte az üres templomban, és mi többiek a gyóntatószék előtt rázkódtunk a néma nevetéstől, akkor öreg papunknak arra a kérdésére, hogy: „Mikor hazudtál utoljára?”, az én barátom azt felelte: „Most, atyám, ebben a szent pillanatban.”

És amikor az esti misén a mákonyos hangú káptalan belefogott semmitmondó szentbeszédébe, máris kezdtek elkalandozni a gondolataim, csodálatos történeteket találtam ki a magam örömeire, s ezekben a csodálatos történetekben mindig én voltam a főhős, és mindig gyönyörű – felnőtt! – nőket ragadtam el, a templom légtérében harangkötélen úszva, mint valami templomi Tarzan – vagy elképzeltem, hogy hirtelen sötétbe borul a székesegyház, a nők sikítoznak az öröknek tűnő éjszakában, és akkor megjelenek én, cirkuszi fénykör világítaná meg arcomat, mindenki engem nézne, és aztán a kupoláról leereszkedve megszabadítanám a híveket.

Mert a hazugság országában az emberek a sorok között olvastak, és összekacsintottak a semmivel, és közben boldogok és büszkéek voltak, mert úgy hitték, hogy ők az egyetlen igazság tetteistái és cinkosai. (Vajon milyen lehet a sorok között bujkálni?) A hazugság országában minden látható szó mögött egy láthatatlan lappangott, és ha valaki beszélt, mindig azt kutattuk, beszédével milyen kimondatlan szót takargathat, mert minden kimondott szó mögött ott lapult

egy kimondatlan (vagy maga a titok, mert a hazugság országában titokban élünk), a hazugság országának nyelve nem is volt más, mint ruha, mely mindig eltakart minket, akár egy szóból varrott szemfedő. És voltak kimondhatatlan dolgok, és az emberek elhallgatták az igazságot, és lassan teljesen elfeledkeztek róla, a kimondhatatlan pedig bennük rejtezett.

Én szerettem a hazugság országát, mert titokkal volt terhes. A hazugság országában lehetett titkot tartani! Minden áldott ember úgy ment az utcán, mint akinek titkolnivalója van. És ebben az egy dologban valóban nem hazudtak. Mert mindenki leplezett valamit; még a legközönségesebb arcú ember is rejtegetett valamit, még aki ártott nekünk, az is azt jelezte, neki titka van, amit majd egyszer valamikor talán megoszthat velünk; mert a hazugság országában két álarca volt mindenkinek; az elsőt reggel öltötte magára az ember, amikor össetalálkozott az első hozzátartozójával a fürdőszobában; ezt az álarcot otthon, a családja előtt viselte. A másodikat pedig akkor öltötte fel, amikor kilépett az örökké szemetes és szürke utcára, és ezt hordta aztán a munkahelyén, amíg haza nem ért. És igazi arcát csak a sötétben viselte, amikor eloltotta a lámpát. (És ezért a két álarcért javasolnám én a kulcsok viseletét a nyakban a felnőtt lakosság részére. Mindenki egy kulcsot viselne, a „saját képére és hasonlatosságára”, olyan formájút, amilyen a testalkata. És akkor az elhagyott kulcsokról pontos személyleírást lehetne adni! És akkor mindenkit meg lehetne találni.)

S mert éjjel-nappal hazugságban élünk, a hazugság lassan a vérünkbe vált. De nem a hazugság volt az anyanyelvünk. Nem. A hazugság inkább „atya-nyelv” volt. Mert nem anyánk tanította meg minket hazudni, hanem apánk, a térdére ültetett minket, és belénk sulykolta, mit szabad elmondani az iskolában, mit nem, és aztán felmondatta velünk – később már erre sem volt szükség, hazudtunk mi magunktól, mint a vízfolyás.

Amikor első osztályos koromban megtanultam írni és olvasni, akkor hagytam abba a mesélést a szüleimnek. És azt is megtiltottam nekik akkor, hogy búcsúzáskor többé megcsókoljanak.

Az iskolában aztán sokszor előfordult, hogy dolgozatírás közben elcsúszott a szöveg az írásvetítőn. Ilyenkor a gyereknép visítással vagy morgással jelezte a hibát. Én mindig kedvemet leltem az efféle látványban! Szemem mohón itta az eltérés okozta gyönyört. Mert van a betűnek is árnyéka! Szemünk előtt egy szépséges árnyéknyelv mutatta meg magát egyetlen pillanatra, s én gyönyörködtem a szavak és mondatok szellemképében, és nem féltem.

A hazugság országában ez volt a beszédünk. Szavaink mögött mindig valami más rejtőzött. Úgy éltünk mindnyájan, mintha költők lettünk volna. A hazugság országában szellemnyelven szóltunk.

S hangozzék bármilyen furcsán is: én szeretem a hazugság országát. Mert a hazugság országát nem lehet kitalálni, a hazugság országa eljön, mint aki mindig volt és mindig lesz, és egyszerre az ölünkbe hullik. A hazugság országa el nem hagy minket. Velünk marad mindig, amíg csak élünk, láthatatlanul, akár egy igazi szellemország.

Amikor nagyobb lettem, ellenállhatatlan vágyat éreztem arra, hogy írjak egy olyan könyvet, amelynek minden egyes mondata hazugság. Hosszú időbe telt, amíg letettem róla. Rájöttem, nem tudom megcsinálni. Nem tudnék megírni egy

könyvet, hogy ne lenne benne néhány igaz mondat. Egyszerűen nem megy. Nem tudnám elkerülni, bármennyire is szeretném, hogy – akár egyetlen mondat erejéig is, de – ki ne mondjam az igazságot. Egy ilyen könyvet megírni csak kegyelemből lehet. Könyvet írni, amelyben minden mondat – az elsőtől az utolsóig – hazug; ez kegyelem kérdése. Sokat kellett volna imádkoznom ahhoz, hogy megszülethessen. A hazugság könyve kegyelmi könyv. S ami végképp elkeserített: azt sem tudtam, hogy mi legyen a címe.

Gang, hintaló, teázás

*Elmenni valahova és ott maradni.
Az ismeretlenbe, netán a láthatatlanba,
a kibírhatóba? Túrni, ami történik,
boldogulni is meg nem is,
együtt is valakivel, közben azért külön,
bele a magányba, azután ki.
Ha az akarat patron volna,
cserélni lehetne gyengébből erősebbre,
ha a jövő évi naptár kilátna a fiókból,
és berántana engem is, hogy lássam,
hiába, az idő nem old meg dolgokat,
ahogy a pénz sem meg a szex sem,
abszolút téveszme bármi elvárás,
csak a beszéd marad, a magyarázat íze,
ami keserű.*

*Akkor sem lenne Kánaán az ittlét, ha többet értenénk ebből,
csak jobban fájna, hogy hagyni kell, elengedni,
amit szeretnénk, ha örökre megmaradna,
gyerekeket, házat, kertet, gangot,
ahol még mindig ott billeg Bianka hintalova
meg a rollere, amiből kiáll egy vasrugó,
az esték, a teázgatás, a könyvek,
ha úgy vesszük, persze minden, minden jó,
csak élet, élet legyen.*

Vedd föl

*Vedd föl a halott
ember cipőjét,
amikor a szomszéd
néni áthozza,
mert halott a papa,
már két hete,
és megürült
a cipő.*

*Vedd föl és járj,
amikor a néni
jön a boltból,
nézi a lábat,
fölötte nem lát.
Milyen – mondja –
jól megy?
Mondom, jól,
és hová. Kérdez,
én megint: igen.*

Vegyél

*Vegyél a szájadba,
darabonként
forgass a nyálban.
Vegyél ki onnan,
ahol vagyok.
Emelj ki abból,
hogy vagyok.
Legyek anyag
a sárban és a vérben.
Ments ki a testemből,
ments el a testedben.*

Minden megy

*Minden megy.
Szarrá.
A lány is,
de nem mutatom,
és a testeni,
részben és egészben.
Akár meg is,
akár nem.
Mellesleg jelzi:
minden független,
mondjuk, szabad
tőlem.*

*Hogy telik el
– kérdem háromkor,
aztán öt lesz –
az életem – nyögöm,
mert fáj
a fejem.
Nevetnek, félek.*

HIBÁT HIBÁRA^{*}*Petri György kései költészete és a hiba poétikája*

„hány rossz szabály a jó szabálytalan”
(Parti Nagy Lajos)¹

1.

Hogy egy irodalmi alkotás keretein belül mi minősül hibának, arra természetesen szám-talan, javarészt egymással vitatkozó választ lehetne adni. A hiba egymástól gyakran el-váló tartományait (1) számos, egymástól térben és időben elkülönülő vagy nemritkán egymás mellett létező poétika, illetve (2) különböző befogadói csoportok közmeg-egyezésen alapuló ítélete jelöli ki: a hiba fogalma kikezdhető, megszeghető, megkérdője-lezhető poétikai (1) *szabályokat* (esetleg szabályrendszereket) vagy (2) *normákat* is feltéte-lez. Mivel az előadás során líráról, közelebbről Petri György költészetéről fogok beszélni, nem árt előrebocsátanom, hogy *szabályokon* ezúttal kifejezetten a versbeszéd technéjével kapcsolatos, formai, ha úgy tetszik, verstani (metrikai és prozódiai) megkötéseket, illetve elvárásokat értek, míg a *norma* kifejezést a költői beszédmód(ok)ra vonatkozó közmeg-egyezés tematikai és stilisztikai elvárásrendszerére fogom alkalmazni.

Az előadás vezérfonalául választott fogalom, a *hiba poétikája* szerencsére nemcsak a hiba szinte parttalan témáját kínálja fel, hanem a szabályok, illetve normák megszegésé-nek gesztusán túl azt is feltételezi, hogy mindez kifejezetten poétikai céllal történik. Ak-kor van értelme a hiba *poétikájáról* beszélni, ha számítani lehet rá, hogy a destruktív gesz-tusokat az olvasó szándékosan elkövetett, reflektált költői eljárásokként dekódolja. „Úgy tűnik, a modern verscsinálás egyik nagy vonulata a rombolástörténet” – írja Szigeti Csa-ba *A himfarkas bőre* című 1993-as, alapvető fontosságú kötetében. Majd néhány oldallal később így folytatja: „Belátható, hogy a destrukció a metrikában viszonyfogalom, azaz nem valamilyen tárgyra, szövegkarakterre, hanem legalább két tárgy közti viszonyra vo-natkozik. Maga a fogalom feltételez legalább két tárgyat, mert mindig egy már meglévőt rombolhatok le vagy robbanthatok fel.”²

Úgy vélem, ez a feltétel a metrikán túl bátran kiterjeszthető a poétikai destrukció, a hiba poétikájának egészére is. A szabály- vagy normaszegés értelmében elkövetett hiba mindig korábban már létező, működő és valamilyen szempontból *rombolásra érdemesnek tartott* hagyományra reflektál, azt bontja le vagy írja át. A rombolás mint modern poéti-

^{*} Keresztesi József, Szilágyi Zsófia és Farkas Zsolt itt olvasható írásai szerkesztett változatai a VIII. JAK Tanulmányi Napokon „A hiba poétikája” témakörében 2000. október 6-án elhangzott előadá-soknak. A konferencia másnapján tartott referátumokat a következő számunkban adjuk közre. (A szerk.)

¹ Parti Nagy Lajos: „milyen szabadság szükségeltetik?”, in: uő.: *Esti kréta*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995. 264. o.

² Szigeti Csaba: „»A rombolás az én Beatricém«”, in: uő.: *A himfarkas bőre*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1993. 93. o., 99. o.

kai hagyomány abban az értelemben, ahogy Szigeti Csaba használja a fogalmat, természetesen (vers)formarombolás, és mint ilyen a szabályszegés eljárására vonatkozik. Szigeti meglátása szerint a rombolás tipikusan válságválasz, a tizenkilencedik század második felében megkezdődött általános versválságra adott egyik lehetséges reakció. Könnyen belátható, hogy a destruktív formai reflexió kihívó oka nem formai, hanem költészeti elméleti vagy legalábbis költészetszemléleti ok: bizonyos formai hagyományok tudatos leépítése vagy átírása nem pusztán technikai probléma, mint ahogy maga a vers *technéje* a legkevésbé sem pusztán technikai ügy. A techné efféle megkérdőjelezése a techné mögött működő tradíciót, költészeti felfogást, szerephagyományt szólítja meg.³

Úgy tűnik, ezen a ponton a *normaszegés gyakorlata bekebelezi a szabályszegés gesztusát*. A poétikailag reflektált hiba két típusa más területen működik ugyan, de ugyanarra a célra: a költői beszéd és a költői tradíció adott terepének átrajzolására irányul.

A költői beszéd mikéntjével, normáival kapcsolatos elvárásrendszer működésmódja némileg különbözik a formai tradíciók működésétől. A költő szerepével, a költői beszéd legitím területével, érvényességi körével kapcsolatos (olykor előírt, olykor kimondatlan) elvárások jelölik ki ezt a terepet. Kulturálisan meghatározott, képlekeny határok rajzolják körül ezt a területet. Témák, hangnemek, beszédmódok váltják (és leváltják) egymást, és a poétikai normák e váltakozása, az újítás kényszere a modern költészet egyik legszembetűnőbb jellegzetessége. A modernitás korában a mai költő nem engedheti meg magának, hogy arról és úgy írjon, mint a tegnap klasszikusa. „E *fősodorban*, a befogadás által standardizált költői köznyelv árjában úszás azt a hamis feltételezést tartalmazza, hogy a formakoncepciók adottak, megismételhetők (...). S ha valaki kéti e köznyelv felhasználhatóságát új költői alkotásra, ez nem szükségképp a forma eredetének bírálata, de jogos kétely *bármely* nagy modern költői forma *típusá* alakíthatóságával kapcsolatban” – írja Radnóti Sándor 1974-es Petri-tanulmányában (mellesleg a Petri-irodalom egyik legnagyobb hatású szövegében).⁴

„De miért ne lehetne más típusú lírát csinálni? – teszi fel a kérdést egy 1971-es interjúban a fiatal Petri György. – Sőt, nekem úgy tűnik, hogy ma éppen József Attila-típusút nem lehet csinálni.”⁵

³ Jó példa erre Parti Nagy Lajos „hogy én magába kurzív élet” kezdetű kisciklusa (*Esti kréta*, 306–310. o.; a ciklus eredetileg az 1990-es *Szódalovaglás* kötetben jelent meg). A négy szabályos szonettből álló szerelmi ciklus kifejezetten szonettkoszorúnak indul, a zárósorok ugyanis a következő szonett nyitósoraival azonosak. Ám a negyedik darab zárósora megismétli saját első (és értelem-szerűen az előző vers utolsó) sorát, félbeszakítva vagy inkább rövidere zárva a szonettkoszorú hagyományos építkezését. A szerelmi költészet egyik legklasszikusabb (modern) európai fomájának jellemzője itt a befejezhetetlenség, a mesterszonett megvalósíthatatlansága lesz. Szonettet lehet írni, de a szonettkoszorúig nem jutunk el, félbeszakad a történet. Mesterszonett helyett a következő négysorosot kapjuk: „hogy én magába kurzív élet / a puturluk fölött az égen / magánvalóságom kivégzem / ön is a nagy októberé lett”. Parti Nagy itt nem a vers szövetét, hanem a ciklus építkezését rombolja: nem a szerelem önértékét vagy költői tematizálhatóságát, hanem beteljesíthetőségét kérdőjelezi meg, ebből vonva le a poétikai konzekvenciát. A beteljesületlen szerelem története nem nyerhet befejezett (nagy)formát. Így válik a techné leépítése a szöveget működtető alapfeltevéssel legmesszemenőbben adekvát gesztussá – és az efféle megközelítés bizonyos keretek között talán *tartalom és forma* sokat megélt párfogalmát (ellenfogalmát?) is használhatóvá teszi.

⁴ Radnóti Sándor: „El nem fordult tekintet”, in: uő.: *Mi az, hogy beszélgetés?*, Magvető, Budapest, 1988. 129. o. Ha jól értem, itt a „formakoncepció” fogalma nem korlátozódik a versformáéra, hanem inkább a normák fentebb vázolt felfogásához kapcsolható.

⁵ „Játék nincs, élmények viszont vannak”, in: *Beszélgetések Petri Györggyel*, Pesti Szalon, Budapest, 1994. 8. o. (Beszélgetőtárs: Alföldy Jenő)

Meglátásom szerint Petri számára mégsem a József Attila-i hagyomány volt az egyetlen elrugaskodási pont. Petri költészetének autonómiája „ugyanis (...) olyan költői magatartással, attitűddel azonos, melynek gyökerei a pálya minden periódusában a hagyományos versfelfogás közmegegyezései területén kívül eredeztethetők. (...) Költői magatartásának mozgásiránya a folyamatos visszavonulás, a pályáé a folyamatos megújulás.” Keresztury Tibor monográfiájának a költői szerep és személyiség problémáit taglaló fejezetében a hagyományos költői szerep és hagyományfelfogás *korlátozásában* látja e visszavonulás legfőbb jellemzőjét: „Nem a magyar lírai hagyománnyal, hanem a költészet kultikus felfogásával szakít: a költői beszédet demitizálja és racionalizálja, uralt és ellenőrzött műveletté teszi.”⁶

Petri költészetében a hiba fentebb bevezetett fogalma ennek a racionalizációnak lesz az alapvető eszköze. A költőre jellemző negatív alapállás éthosza, az „el nem fordult tekintet” kíméletlen reflexivitása a szabály- és normaszegés poétikájában nyer megfelelő kifejezőeszközt. A Petri-líra morális alapvetése a hagyományos értelemben vett vers szövetét sem hagyhatja érintetlenül: a klasszikus formát a rontott – és e rontás által hangsúlyozottan reflexív – versbeszéd írja fölül. A hiba poétikájának alkalmazása ilyenformán nagy tétellel bír, komoly és kőkemény *poétikai* munka marad. „A költemények úgy tesznek, mintha roppant eszköztelenek lennének, költőtlenek, nem-metaforikus beszédre épülők, holott épp ellenkezőleg, aprólékos gonddal megépítettek” – írja Szigeti Csaba Petri szerelmi költészetét elemző tanulmányában.⁷

Forgách András elemzése szerint „Petri idegenkedése a metaforáktól nem csupán egy lejáratos, kiürült metafora-világgal szembeni idegenkedés, nem csupán egy korábbi költői pozíció (mondjuk a József Attila-i) inadekvátságának érzete, nemcsak az »apák« értelmezésével szembeni lázadás, hanem a metaforának mint látens »lírai magyarázó-aspektusnak« a tudatos kiiktatására tett kísérlet is.”⁸ A metaforika visszaszorítása a költemények (Szigeti által is kiemelt) élőbeszéd-karakterét erősíti. Az ezt erősítő poétikai destrukció, az „anyaghiba” beépítése műhelyprogramként jelentkezik az életműben:

*Ha verseim kelyhek (miért ne épp?);
parányi repedést – anyaghiba – mindeniken találsz.
Lelked tehát ne töltsd beléjük. A lélek
ragadós nyomot hágy a terítőn.
De levélnehezéknek megteszik. S öblükben tarthatsz
hegedűgyantát, tértivevényt, tejfogat.*

(Egy versküldemény mellé)⁹

Az anyaghibát magukba építő, élőbeszéd-karakterrel rendelkező költemények azonban nemritkán szigorú formai hagyományokkal is összjátékba kerülnek. A szabályszerű eljárásának rafinált technikáit leginkább talán Petri szonettköltészetén lehet demonstrálni, ahol a költő a klasszikus forma *elrontásának* legkülönbébb, változatos formáit teremti

⁶ Keresztury Tibor: *Petri György*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 1998. 11. o., 25. o., 21. o.

⁷ Szigeti Csaba: „De dignitate amoris. Petri György »szerelmi költészetéről«, in: *Jelenkor*, 1992/6. 563. o.

⁸ Forgách András: „Petri György, a szemlélődő költő”, in: *Jelenkor*, 1989/10. 930. o.

⁹ *Petri György versei*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996. 139. o. (Eredetileg a *Körülírt zuhanás* című kötetben.)

meg. Kétrímű, sőt egyrímű szonettet ír (*Már csak; Három Sárkány Ódler I.-II.*), tizenhárom vagy tizenöt soros kvázi-szonetteket (*Rozzanett*), reflexív közbeékelésekkel dolgozik (*Ne lankadjunk, próbáljunk meg egy szépet*), rímtelen szonett vált át rímesre a – hétsorosra növelt – szextettben (*Szent a béke*), és még a rontások szelídebb fajtái közé tartozik, amikor a cezúrát elcsúsztatja, és a zárójelzett szójátékokkal látványosan megtöri a szonett zeneiségét (*Szonettjel*), vagy amikor a szótagszámot bizonyos sorokban tüntetően megnöveli vagy csökkenti (*Hommage à Baudelaire*, ám ez valóban csak egy példa a sok közül: a Petri-féle „szonetttron-tásnak” ez a leggyakrabban alkalmazott módszere). Az életmű egyetlen klasszikusan szabályos szonettje, az 1990-es *Valami ismeretlen* kötet hosszú szonettsorozatának *Jövőkép* című darabja; legalábbis az eddig nyilvánosságra került korpuszban nincs más példa erre.

Nyilvánvaló, hogy a formarombolás igen változatos és kifinomult technikái a költői program tudatos, végig gondolt részét alkotják.¹⁰ E ritmikus, de nem metrikus sorokból, „a strofikus tagolás helyén (...) azaz a sorok ’fölött’ és a versegész ’alatt’ álló, tömbszerkezetű tagolással építkező, a vers benyomását keltő eljárás módjára eredményeit Szigeti Csaba – igen találó kifejezéssel – „versárnyékoknak” nevezte el.¹¹ Miközben a „versárnyékok” az ideális, egységes formamoddell problémátlan alkalmazhatóságának tagadását hordozzák, a vers megírásának, megcsinálásának folyamata ugyanúgy a kétely és a reflexió tárgyává lesz, mint egyébként a Petri-líra számos tartalmi momentuma.

A Petri-irodalom több helyen is hangsúlyozott tétele ugyanis élet- és formaprobléma egybeesése: „ha egy vers megírása ugyanolyan minőségű döntések sorozata, mint egy életprobléma megoldása, akkor a forma érvényessége (hitelessége vagy életszerűsége) válik feladattá: a formának a formaproblémát is meg kell jelenítenie.”¹² Az anyaghiba, a döccenések, kitérők előbeszédyszerű szerkesztésmódja itt kapcsolódik a hagyományt megszólító nagy formák destrukciójának programjához. Azok az életproblémák pedig, amelyekkel e szándékosan elkövetett poétikai „hibák” oly gyakran egybeesnek, Petri esetében jól artikuláltak és bizonyos esetekben az életmű egészen nyomon követhetők, mivel Petri költészete kifejezetten épít az életproblémákkal, sőt az élettörténet egyes eseményeivel kapcsolatos olvasói tudásra. Ebből a szempontból elmondható, hogy az életmű radikálisan referenciális és személyes jellegű.¹³

Bizonyos értelemben már ez a gesztus is normasértésnek tekinthető, annál is inkább, mivel e személyesség azon három tabutéma, a politika, a testiség és a halál köré szerveződik, melyeket Fodor Géza joggal tekintett e költészet kristályosodási pontjainak.¹⁴ Ezek azok a terek, ahol Petri György a költői beszéddel kapcsolatos elvárásokat a legprovokatívabb módon kezdte ki. Nemcsak politikai vagy ízlésbeli, de poétikai tabukat is sértett ez a mindenféle cenzurális vagy öncenzurális kompromisszumot elutasító költői attitűd. A lefokozó költőietlenséggel párosuló nyílt szókimondást, a közösségi képviselőt elvető személyes állásfoglalás minden konfrontációt vállaló szuverenitását olyan fokú normaszegések árán valósítja meg, amelyre aligha találunk példát a magyar líra addigi történetében.

Összegezve az eddig elmondottakat: Petri György költészetében a szabály- és normaszegések központi jelentőséggel bírnak, ugyanis a költői szerep- és hagyományfelfogás korlátozásán alapuló defenzív költői program logikus konzekvenciái. Ez a program egy ér-

¹⁰ És ebből a szempontból figyelemreméltó kivételt képez a *Magyarázatok M. számára* kötet *Barokk elegia* című, minden szempontból keményen szabályozott, izostrofikus verse.

¹¹ Szigeti: i. m., 567. o.

¹² Forgách: i. m., 920–921. o.; ld. még: Radnóti: i. m., 140. o., Keresztury: i. m., 11. o.

¹³ A Petri-líra nem eleve adott, hanem újra és újra feladott személyességeről ld.: Radnóti Sándor: „Menthetetlenül személyes”, in: *Recrudescunt vulnera*, Cserépfalvi, Budapest, 1991. 331. o.

¹⁴ Fodor Géza: *Petri György költészete*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1991. 118. o.

vénytelennek és folytathatatlanak tekintett költői beszédmód alternatívájaként valósult meg: „kezdetől a megszólalás hangsúlyozott méltóságának, megemeltségének, retorikusságának, az elhivatottság öntudatának felszámolását célozza meg, de a lefokozás, a lefelé stilizálás tartalmába magát a költészetet, a költői tevékenységet nem foglalja bele.”¹⁵ Fontos eszköze ugyanakkor „az élmények redukciója”, mivel „a minden gesztusom én vagyok büszke közvetlenségének nincs helye a költői tervben.”¹⁶ Petri a költő szerepét érvényességének és értelmes mivoltának fenntartása mellett opponálja a költő szerepét felfelé stilizáló vagy mitizáló költészetfelfogásokat. Ez az oppozíciós és normaszegő stratégia azonban szembetűnő változásokon megy át az 1999-es *Amíg lehet* kötet, illetve az ezt követő, folyóiratban megjelent versek anyagában.

3.

Az 1993-as *Sár* kötetet, illetve az önálló kötetben meg nem jelent *Vagyok, mit érdekelne* című ciklust¹⁷ követő versekben – mint egyébiránt Petri pályájának minden szakaszában – életprobléma és formaprobléma egymást feltételező azonossága továbbra is fennáll, csak éppen a halálos betegség, az elmúlás bizonyossága felülírja az addig centrális életproblémákat. Az utolsó korszak „hibapoétikájának” tehát ugyanolyan immanens indítékai vannak, mint azt megelőzően, ám Petri György ezúttal új típusú, az eddigieknél radikálisabb normaszegésekkel is dolgozik.

Petri „szemérmes, de elszánt törekvése a lírai pátosz visszaszerzésére”, melyet Fodor Géza e költészet egyik alapvető motívumának tekintett,¹⁸ itt megszűnik törekvésnek lenni, és nyíltan, kendőzetlenül vállalt, nosztalgiaiával keveredő, „szemérmetlen” pátosz lép a helyébe:

*Ötvenöt évesen
megfáradt, beteg férfi,
szeretnék a gyerek-
koromba visszatérni.*

*Sohase hittem volna,
szánalmas állapot,
hogy így kapaszkodom,
hogy élni akarok.*

(Megjött a tél)¹⁹

Ez a „sohase hittem volna” természetesen nem csupán az életpályára, hanem a költői pályára is vonatkozik: a Petri-vers nemcsak a kontextus ismeretét, hanem a Petri-költészetet működtető attitűd ismeretét is feltételezi olvasójáról. Az utolsó korszak szándékos klasszicizálódása épp ezt az attitűdöt ellenpontoszza, ennél fogva ugyanolyan provokatív gesztus, mint a pálya összes fordulata. Petri, mondja Forgách András az utolsó kötetről

¹⁵ Keresztury: i. m., 15. o.

¹⁶ Radnóti: „El nem fordult tekintet”, in: i. m., 133. o.

¹⁷ *Petri György versei*, id. kiad., 465–505. o.

¹⁸ Fodor: i. m., 37. o.

¹⁹ Ez és a további idézetek, amennyiben külön nem jelölöm, az *Amíg lehet* (Magvető, Budapest, 1999.) kötetből származnak. Az ezt követő versek esetében, mivel kötetben jelen pillanatban nem hozzáférhetők, a folyóiratközlés adataira hivatkozom.

írt recenziójában, „[r]áérez arra, hogy hol folytatható, amit korábban elhagyott, hogy melyek azok az elemek a tárból, amelyek mintegy újra kilőhetők, és mi az, ami váratlan, kiszámíthatatlan, és ezáltal *rálátást* biztosít a korábban létezett versvilágra.”²⁰

Az undor mint a költemények „felhajtóereje” már a Sár-korszakban háttérbe szorult, és ennek a folyamatnak az iránya az utolsó korszakban sem változott. A racionális mítoszellenesség megmarad ugyan, de az emocionális távolságtartás és kétely mindaddig jelenlévő mozzanata eltűnik, és valamiféle csöndes, elégikus megbékélés veszi át a helyét. A „történő semmivel” való kiábrándult és keserű számvetést az élet nyújtotta örömeket igenlő, megemelt beszédmód váltja fel:

*de így se rossz, békén megyek
alkotni szelíd elegyet
vízzel, lösszel, agyaggal, avarral,
hólével, nyári zivatarral,
a törkölyszagú őszi lombbal,
vár reám a békés domboldal*

(Milyen kár)²¹

*De a temető szép lesz.
A pázsitfödte sír a napsütésben.
Burjánzik a papsajt, a laboda.
(...)
...néha neveltünk,
és néha összeért a föld az éggel.*

(Síríg tartó szerelem)²²

Ugyanennek az életigenlésnek speciális megfogalmazási módját jelentik azok a költemények, ahol a szöveg egy ponton gasztronómiai „mellékvágányra” fut, hogy onnan aztán vissza se találjon. A Tandori Dezsőnek címzett költemény nyílt megfogalmazásában:

*Már ha egyetértesz abban, hogy a levés
még csak-csak tűrhető formája az evés.*

(T. D.-höz)²³

„El ne felejtjük, hogy Petri eleve öreg költőnek indul”, írja Forgách András,²⁴ és valóban, mintha az életmű túlnyomó részében öregkori költészetet művelne, sőt már az első kötet, a *Magyarázatok M. számára* is valamiféle rezignált, illúzióvesztett és szkeptikus alaptapasztalatot rögzít. A Sár-korszak a Petri-líra alanyának alkati kiábrándultságát, „túlnaniságát” a végpontig viszi. Az utolsó korszak radikális fordulata ennek a szemlé-

²⁰ Forgách András: „Örökpetri”, in: *Jelenkor*, 2000/3. 305. o. (A Forgách-szöveg speciális tördelésétől most eltekintek – K. J.)

²¹ In: *Holmi*, 2000/3. 253. o.

²² In: *Jelenkor*, 2000/3. 225. o.

²³ In: *Holmi*, 2000/6. 637. o. Ld. még: *Az szakácsnak Marseillaise-e (Amíg lehet, 78–81. o.); Aki nem érzi (Holmi, 2000/6. 638.o.); Mari marasztal (Holmi, 2000/8. 899. o.)*

²⁴ Forgách, i. m., 320. o. Vö. Márton László: „A líra állaga”, in: uő.: *Az áhítatos embergép*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1999. 192–193. o.

letnek a negligálásában rejlik. A halál konkrét közelsége olyan szituációt teremt, amelyben nem tartható tovább a halálról szóló beszéd addig kidolgozott és valószínűleg fokozhatatlanul keserű hangneme.

A tabusértés eszközeit mindazonáltal az utolsó korszakban sem veti el Petri. Nem is annyira a halálról, mint inkább a betegségről való beszéd normaszegései szaporodnak el a versekben. A rákkal kapcsolatos frivol hang nemhogy a magaskultúrában számít tabunak, de mindeddig tudtommal csak a vicckultúra legizléstelenebb rétegeiben kapott helyet. Nem lényegtelen különbség persze, hogy Petri versei a *saját* betegségéről szólnak. A normasértést ismét csak a személyes tét teszi súlyossá, indokolttá és hitelessé:

*Jó lenne, ha meg bírnád
enni ezt a kis lazacot,
hogy be bírjad
venni a rák elleni gyógyszeredet,
persze, jobb volna, ha nem volna rákod,
de hát nem lehet az embernek
mindene egyszerre nem.*

(Jó lenne)²⁵

A pátosz „szemérmes” visszacsempészését Petri költészetében a verstani-versnyelvi szabályszegések, döccenők, anyaghibák ellensúlyozták. Ugyenezek az eszközök a „nagy” vers megírhatatlanságának, befejezhetetlenségének jelzéseként is szerepelnek. Az utolsó korszakban ugyanezt az ellensúlyozó és eltávolító funkciót töltik be, ám a megemelt beszédmódot nem semlegesítik. Az *Egy Balassi-strófa* című költemény utolsó, némileg rontott ríme megtöri a forma klasszikus lekerekítettségét, ám nem érvényteleníti magát a verset átható pátoszt:

*Nem kellek ördögnek, itt tengődöm dögnék, szánnalmasan, megtörtén.
Fölöttem borult ég, beh már elnyugodnék az jó fekete földben,
ahol akarát, vágy, gondolat mind elhagy már örökkön-örökre.²⁶*

A fenti idézetekkel illusztrált elemek – a pátosz és a megemelt beszédmód egyfelől, a kíméletlen fekete humor és az elidegenítő hatású verstani döccenők másfelől – eddig is párhuzamosan működtek Petrinél. Az utolsó korszakban viszont mintha nem egymás hatásának ellensúlyozását szolgálnák, hanem ugyanannak az életproblémának a leírására irányulnának. Ezzel párhuzamosan – főként az *Amíg lehet* kötetet követő versekben – eltűnik a versírás folyamatához kapcsolódó ironikus-eltávolító reflexió: a versírás probléma helyett ismét programmá lesz.

Radnóti Sándor megfigyelése szerint Petri költészetébe mindig is bele volt kódolva az önfelszámolás lehetősége.²⁷ Ha az elhallgatásig nem is jutott el (bár több interjúbán utalt rá, hogy a létrehozott művek semmilyen garanciát nem nyújtanak a pálya jövőjére nézve),²⁸ a saját maga által felállított poétikai normák megszegése vagy túllépése nem

²⁵ In: *Holmi*, 2000/5. 524. o.

²⁶ In: *Holmi*, 2000/5. 523. o.

²⁷ Radnóti: i. m., 325. o.

²⁸ „Nézd, bennem mindig volt egy rettenetes szorongás, hogy a vers, amit épp írtam, az az utolsó, és többet egyáltalán nem fogok tudni írni. S hogy az, amit megcsináltam, az semmit nem old meg az aktuális szorongásaimból, hogy költő vagyok-e még, vagy csak voltam.” „Szállóigévé lenni, az a legjobb dolog”, in: *Beszélgetések Petri Györggyel*, 144. o. (Beszélgetőtárs: Parti Nagy Lajos)

példa nélküli a költészetében. A *Magyarázatok M. számára* kifinomult, artisztikus beszédmódja és a *Körülírt zuhanás*, illetve az azt követő kötetek helyenként tüntetően alulstilizált hangneme között szintén hasonló feszültség tapasztalható. Az utolsó korszak hangnemváltásának radikalitását az adja, hogy Petri többek között épp azokat a költői megszólalásmódokat juttatja érvényre, melyek ellenében egykor létrehozta költői programját, és amelyeket e program ön maga keretein belül korábban hibának minősített. Petri utolsó korszakában jóval merészebben és messzemenőbben szegi meg saját költői beszédének normáit, mint korábban bármikor. A pályának az a mozgása, amelyet Keresztury Tibor a folyamatos visszavonulásban történő megújulásként írt le, itt némileg váratlan fordulatot vesz. Érvényre juttatja a világot bekebelező kultikus versfelfogás nyelvi topozait, noha – a dolgozat elején idézett Radnóti-hely megfogalmazásához kapcsolódva – a „megismételhetőnek tételezett formakoncepciók”, a hagyományosan megemelt költői beszédmódok nem reflektálatlanul épülnek a költői beszédbe. Petri utolsó korszaka nem veti el a „jogos kételyt *bármely* nagy modern költői forma *típus* alakíthatóságával kapcsolatban”, csak éppen túllép a megszólalásmód tipikusságának és egyediségének nagy modern antinómiáján. Az elkerülhetetlen és közeli halál tudata elméletileg tipikus, gyakorlatilag azonban végtelenen individuális élettapasztalatának költői feldolgozásához Petri a megszólalásmód radikálisan (és helyenként egyszerre ironikusan) tipikussá tételében talált megfelelő eszközhöz.

Fodor Géza figyelemreméltó meglátása szerint Petri halállal kapcsolatos, tabusértő versbeszéde „súlytalanná teszi a kimondhatatlanság modern rutintapasztalatát”.²⁹ Véleményem szerint mindez az utolsó korszakra is áll, csak éppen a költői beszéd itt kiterjed a költészet- és stílustörténetileg újramondhatatlanra is. A szituáció tétjét és komolyságát az eddigi normák félretolása, elégtelennek nyilvánítása nyomatékosítja (ne feledjük: a Petri-költészet alapvetően feltételezi a korábbi pálya mint viszonyítási alap ismeretét, ahhoz képest változtat, újít mindig). A bátor költő elsősorban poétikailag bátor. Petri poétikai bátorsága indokolt esetben a korábban saját maga által felállított normák megszegésétől sem riadt vissza, és az utolsó költői korszak ennek a radikális attitűdnek ha nem is az egyetlen, de minden bizonnyal a legnagyobb egzisztenciális téttel bíró, megrendítő példáját nyújtja.

²⁹ Fodor: i. m., 140. o.

A FÉLLÁBÚ ÓLOMKATONA, AVAGY A HIBA POÉTIKÁJA

Ha kortárs magyar irodalmi művek kapcsán a *hiba* jelenségének kérdését vetjük fel, a recepcióban könnyen beleütközhetünk a *nyelvrontásnak*, a *műfaji kánonok lebontásának*, a *nyelvtileg is leléptült narrátornak* kissé közhelyszerűen felmerülő fogalmaiba. Ha azonban a *hiba* kérdését a posztmodern irodalmi paradigmához tartozó (vagy a később példaként említendő alkotók miatt szükséges, pontosabb megfogalmazásban: a posztmodernként meghatározott irodalmi korszak idején működő) szerzők esetében ezen fogalmak mentén kívánnánk elgondolni, akkor szükségszerűen valamiféle *lebontás*, *elrontás*, *lelépítés* szinonimájaként kezelnénk. Holott amikor azt állítjuk, hogy a hiba értelmezhetőségének kérdése releváns a mai magyar irodalom megközelítésekor, egyúttal azt is mondjuk, hogy a hiba jelenléte egyben egy adott irodalmi paradigmához tartozás jeleként fogható fel, tehát már ezért is valaminek (egy irodalmi beszédmódnak) a *létrejöttéhez*, *felépüléséhez*, *megteremtéséhez* járul hozzá.

A hibát a kortárs irodalmi művek konstitutív elemének tekintve *nem* a „tökéletes műbe” vetett, a klasszikus és a klasszikus modern irodalom diktálta illúziókkal kell leszámolnunk, hiszen nem a „hibátlan” – „hibás” oppozíció felállításával juthatunk közelebb a napjainkban születő alkotásokhoz: a hibát csak akkor tekinthetjük a műegész szerves részének, ha funkcióját próbáljuk megkeresni. Éppen ezért a tökéletes műbe vetett bizalmunk feladásánál sokkal összetettebb feladat áll előttünk: a „hibás” műben kell a „tökéletességet” meglátnunk, vagyis a hibát hangsúlyosan ön maga részeként felmutató alkotásban az adott hiba értelemképző szerepét megkeresnünk.

Természetesen a hiba észlelésének, azonosításának aktusa egyúttal már értelmezést jelent, elvárások érvényesítésével is együtt jár – a következő két, a kortárs irodalom kapcsán talán különösnek ható eset felidézésével arra mutathatunk rá, hogyan lesz elvárási, illetve értelmezési stratégiák összeütközésének példája az, amikor egy irodalomtudós a műfordítónak a szerző vélt stilisztikai hibáit kijavító buzgalmát alapvetően elhibázottnak minősíti. Kovács Árpád Gogol *Köpnögyét* elemezve már a mű első mondata kapcsán szükségesnek érzi, hogy a szöveget Makai Imre jól ismert fordítása helyett saját verziójában közölje, hiszen ahogy fogalmaz, a fordító vélhetőleg „szépírói »stilisztikai« megfontolások alapján” olyan változtatásokat hajtott végre, amelyekkel „megszüntette a poétikai és retorikai célzatú gogoli jelhasználatot”.¹ A mondat Makai-féle változata („Egy ügyosztályon történt, jobb, ha nem is nevezem meg, melyiken.”)² és a Kovács Árpád által javasolt, a gogoli szöveget hűen követő verziója („Egy departamentumban... de jobb, ha nem nevezem meg, melyik departamentumban.”) között az a két döntő különbség van, hogy egyrészt Makai műfordításában eltűnt a „departamentum” szónak az egész bekezdésen végigvonuló, már itt megjelenő ismétlődése, másrészt bekerült a mondatba egy, az eredetiből hiányzó állítmány („történt”), s ennek köszönhetően nem érzékelhető a gogoli szövegkezdetnek az a vonása, hogy benne „a tárgy helyett a név tematizálása kerül szóba. Vagyis: a referáló helyett az autore-

¹ Kovács Árpád: „Ακακῆτα. A szkázról és Gogol szövegvilágáról”, in: *Szép literatúrai ajándék*, 1995/3–1996/1. 93. o.

² XIX. századi orosz elbeszélők, I., Budapest, 1984. 149. o.

ferens szövegalkotás.”³ Az autoreferencialitás elvén alapuló szövegszerveződést állítja szembe a látszólagos stilisztikai hanyagsággal egyik elméleti alapmunkájában Jerzy Faryno is, Bulgakov *A Mester és Margarita* című regényének egyik epizódját elemezve példaként: a mű 25. fejezetének első bekezdése kapcsán arra mutat rá, hogy ez a „Mester regényéből” származó részlet stilisztikai szempontból rendkívül redundáns, hiszen benne a sötétség, a város, a tenger és a nap jelentésegységei igen sűrűn ismétlődnek. Ezek az ismétlődések azonban úgy épülnek fel, hogy első előfordulásuk még a referenciális jelentést hozza a szövegbe, a második azonban már a *jelentést magát közli*: ez a mechanizmus explicálódik is az előző fejezet utolsó soraiban, ahol arról olvashatunk, hogyan kezdi el olvasni Margarita a Mester regényének újra sértetlenné vált lapjait: „A Földközi-tenger felől érkező sötétség eltakarta a helytartó szeme elől a gyűlölt várost... Igen, a sötétség...” Faryno nyomán azt mondhatjuk, hogy ez az utolsó félmondat Margarita alakjában egy megszemélyesült olvasási stratégiát állít elénk: „a lényeg nem az ábrázolt világban (történetben), nem a referenciális jelentésekben van, hanem az ábrázolt konnotatív rend jelentéseiben. Az »Igen, a sötétség...« szavak nem atmoszférát teremtenek, hanem a »sötétség« jelentésében való elmélyülést fejeznek ki.”⁴ A Faryno által vizsgált, az autoreferencialitás elvének érvényesülésében kulcsszerepet játszó félmondat azonban *nem* orientálhatja a vizsgált szövegrészlettel már egyébként is stilisztikailag „javított” változatban szembesülő magyar olvasót, mivel a regény magyar változatából ez az „Igen, a sötétség” mondat – akár véletlen hiba, akár tudatos „hibajavítás” eredményeképpen – egyszerűen hiányzik.⁵

Ez a két eset is arra hívja fel a figyelmünket, mennyire összetett jelenséggé kell a „hibát” értékelnünk – a hanyagsággal, „szépírói” hiányosságokkal magyarozott, hibának vélt jelenség megszüntetésének gesztusa önmaga ellentétébe fordítja a látszólagos „tökéletesítést”, vagyis a „hibajavítás” a szöveg szemantikai egységét bontja meg, amikor a referens olvashatóság mögül eltünteti az autoreferens szövegszerveződést. A „hibajavítás” utólagos aktusát elkerülendő Dosztojevszkij saját művének „értelmezőjeként” indokolni kívánja látszólagos „figyelmetlenségét”, amikor *A szelíd teremtés* című kisregényét bevezető, a „szerző megjegyzéseként” meghatározott szövegében megmagyarázza, miért nevezte ezt a történetet „fantasztikusnak”. A „fantasztikum” eszerint a mű elbeszélői szituációjában rejlik, hiszen a holttest mellett visszaemlékező férj csak arra a feltételezésre építve mondhatta volna el ilyen formában közvetlenül felesége öngyilkossága után házasságuk történetét, hogy egy gyorsíró ül a „fejében”. A „hibás” – azaz fantasztikus – tehát ebben az elbeszélői szituációban az, hogy Dosztojevszkij a helyzet lehetetlenségének tudatában, Victor Hugo *Egy halálraítélt utolsó napja* című művéhez közelítve saját alkotásának narratív kiindulását, arra a feltételezésre építi a kisregény narrációját, hogy a történetalkotás mégis végbement ilyen módon a feleség holtteste mellett.⁶ Ez a példa a

³ Kovács: i. m., 93. o.

⁴ Jerzy Faryno: „A szöveg szerepe az irodalmi műalkotásban”, Szilágyi Zsófia (ford.), in: *Helikon*, 1999/1–2. 157. o.

⁵ A hiány ellenőrizhető pl. a következő kiadás alapján: M. Bulgakov: *A Mester és Margarita*, Szöllősy Klára (ford.), Budapest, 1981. 405. o.

⁶ „Ilyen eszközhöz folyamodott például Victor Hugo is *Egy halálraítélt utolsó napja* című művében. Gyorsírót ugyan nem szerepeltetett, de ennél nagyobb valószínűtlenséget követett el: hogy ugyanis egy halálra ítélt ember képes (és van ideje) feljegyezni a gondolatait – nemcsak élete utolsó napján, hanem utolsó órájában, sőt utolsó percében is.” In: F. M. Dosztojevszkij: *A szelíd teremtés. Kisregények*, Budapest, 1975. 58. o. Ennek kapcsán nem lehet elhallgatni a szerkesztőknek, szöveggondozóknak azt *A szelíd teremtés* ellen elkövetett, egyáltalán nem menthető hibáját, hogy a hivatkozott Dosztojevszkij-kiadásban valami megmagyarázhatatlan okból *A feljegyzések az egérlyukból* elején olvasható *A szelíd teremtést* bevezető *A szerző megjegyzése*, s ez a szöveg *A szelíd teremtés* elől a későbbi kiadásokból (amelyek vélhetőleg erre az Európa Kiadónál megjelent kötetre támaszkodtak) is hiányzik.

kortárs magyar irodalmi művek egyes jelenségeinek bemutatásakor egyrészt azért lesz fontos, mert modellként szolgálhat annak a gesztusnak a megértéséhez, amikor a szerző a művébe írt olvasási stratégiaként mutatja fel a hiba értelmezésének szükségességét, másrészt rávilágít arra, hogy az értelemképző „hibát” a mű narratív rendjében is megtalálhatjuk.

A Dosztojevszkij-mű kapcsán levonható tanulságok a továbbiakban előkerülő három alkotó közül leginkább Tar Sándor esetében lesznek megvilágító erejűek, hiszen a Tar novellisztikájában új fejleményként felbukkanó, *A szelíd teremtetéséhez* hasonlóan hibaorientált vagy „fantasztikus” elbeszélői szituáció a novelláknak a beszédmód, a narráció szerint történő felosztásának lehetőségére és értelmére világíthat rá. A Tar-recepció az író novelláit döntően két típusba tartja besorolhatónak: az egyiket a zárt, egyes szám harmadik személyű narráció és az ehhez rendelődő „állapotszerű világ” jellemzi, a másikat pedig az egyes szám első személyben elbeszélő, a „néprajzi-szociografikus életútinterjú” változataként felfogható művek alkotják.⁷ Ez utóbbi típus megy keresztül egy sajátos, a legutóbbi, válogatott és új novellákat tartalmazó *Nóra jön* című kötetben jól követhető átalakuláson. A korai, s ebbe a kötetbe is bekerült novellák között találunk olyanokat, amelyek egészen nyíltan kapcsolódnak a néprajzi-szociografikus életútinterjúhoz, hiszen bennük jegyzetek, kommentárok, kiegészítések formájában szöveggént is artikulálódik a dialogikus elbeszélői szituáció „másik” résztvevője, a monológot lejegyző (és elmondását ösztönző) személy. Vélhetőleg ezekből a szövegekből lépett tovább Tar azokhoz a novellákhoz, ahol a monológyszerű, összegző szándékú, önértelmező narráció megmaradt ugyan, de az elbeszélői szituáció külsődleges eszközökkel már nincs reflektálva, ennek ellenére mintegy odaérthető továbbra is az elbeszélést hallgató és rögzítő másik személy. A legújabb Tar-novellák között azonban két olyat is találunk, ahol a monológot hallgató „másik” személyt az elbeszélőn kívülre helyezni már lehetetlen. A *Még csak* esetében a novella zárlatából válik nyilvánvalóvá, hogy a történetmondás olyan szituációban történik, amikor külső hallgató nem lehet jelen: „már tiszta nyirkos a párnám, Gabi horkol, a gyerekek szuszognak, még aludnék egy kicsit, mindjárt fél négy.”⁸ Az *Egy régi hangra várva* című novellában legalább ennyire nyilvánvaló, hogy a történetmondás csak az én-elbeszélő belső világában történhet meg, hasonlóan „fantasztikus” módon, mint a Dosztojevszkij-kisregényben: a halál előtt álló, pontosabban az élet és a halál mezsgyéjére helyezhető, „infernális, ember alatti létfeltételekkel”⁹ jellemezhető elbeszélő belső világában az egyetlen emlékként megőrzött első szerelemnek az ismételt, minden este végbe-menő felidézése helyettesíti az egész leélt életet úgy, hogy a hajdani élmény történeté alakítása már el is fedi a megtörtént eseményeket. A Tar-novellák esetében tehát ez a narratív rendet érintő „hiba” az értelmezés során olyan *jellé válhat*, ami felhívhatja a figyelmet a látszólag elkülönülő novellatípusok fokozatos közeledésére, s ennek legfőbb okát abban jelölhetjük meg, hogy a novellákat mind a cselekvés, mind a kommunikáció szintjén jellemző defektus miatt csak az *álomban*, a *látomásban*, a *belső világban* mehet végbe a személyes történet megalkotása. Mindez megerősíti azokat az értelmezőket,¹⁰ akik Tar Sándor tagadhatatlan „realisztikusságát” és ugyancsak vitathatatlan különbözőségét az úgymond realista prózától a *látomásszerűség* kategóriájának bevezetésével kísérelték meg

⁷ Részletesebben ld. Kálai Sándor: „Az apa és a gyár. Tar Sándor prózájáról”, in: *Alföld*, 2000/3. 46–54. o., Szilágyi Márton: „De profundis...”, in: uő.: *Kritikai berek*, Budapest, 1995. 95–105. o., Szilágyi Zsófia, „Úgy halsz meg, nevetve, boldogan» (Tar Sándor: *Nóra jön*)”, in: *Alföld*, 2000/10. 95–102. o.

⁸ Tar Sándor: *Nóra jön*, Budapest, 2000. 362. o.

⁹ Szilágyi Márton: i. m., 104. o.

¹⁰ Szilágyi Márton: i. m., 97. o., Márton László: „Tanuság, rövid u-val (Tar Sándor: Ennyi volt)”, in: uő.: *Az álhíttatos emberkép*, Pécs, 1999. 278–282. o.

áthidalni. A hibaorientált megnyilatkozást tehát akkor tekinthetjük funkcionálisnak, ha a nyelvi vagy stilisztikai anomália megismétlődve saját jelévé alakul át. Ekkor ugyanis már jelentésképző szerepet tölt be, és a szöveg egészének megidézését írja elő az értelmező számára.

Németh Gábor *A huron tó* című könyvében a *hiba* még differenciáltabban válik a mű értelmezését irányító tényezővé,¹¹ mint Tar Sándor újabb novelláiban. *A huron tó* egy szövegrészlete alapján a hiba úgy szemantizálható mint az értelem, a jelentés létrejöttének helye, mint az a rés, amely megmutatja, hogy felbomlott a szavak egymásutánjának a kommunikatív szituáltságából is következő üressége, és amelyen keresztül „átláthatunk” a referencialitásból az autoreferencialitásba: „Szavak vannak. Ezek a szavaink. Kezdünk velük ezt-azt. Iszonyúan unalmas, tényleg mindent megírtak már, visszája és színe, egy simán, egy meg ordított. Abba lehet fejezni. / De hát *néh*a meg marad a könyvben valami érthetetlen arany hiba, repedés, ha nagyon közel mész, *mint*ha belátnál azon valahová.”¹² A hiba nemcsak az olvasás irányítását is célzó, retorikus szövegrészekben jelenik meg a műben ilyen módon, de központi tényezőként szervesen épül be a szövegbe: a narratíva az elbeszélő megkettőződésére épül, s a narrátor mellett a *hibák felkutatásával* foglalatosskódó, cenzorként, szerkesztőként működő második beszélőnek köszönhetően a könyvnek a „lírai naplóhoz” köthető műfaja kérdőjeleződik meg folyamatosan, hiszen több ízben artikulálódnak az emlékezet hibái: „Hirtelen tűnt el, talán már annak is vagy három <9> éve.”¹³ S a hibajavítás nemcsak a szövegbe írt „fiktív szerkesztő”,¹⁴ de a szövegbeli fiktív szerző alakjához is szorosan kötődik, hiszen egyrészt megtudjuk róla, hogy valaha *korrektor* volt, másrészt többször beleütközünk a saját szövegét korrigáló, illetve a saját hibáit jelentéssel felruházó gesztusaiba: „A lapostányért először úgy írtam, hogy lapostényár. Inautentikus lét, mondaná Heidegger, Krasznahorkai meg bologatna.”¹⁵

A hiba műbeli konstitutív jelentőségét erősíti meg annak a (*griff*) című szövegében megjelenő *féllábú ólomkatonának* a szimbolikus értelmezhetősége is, amely a hiba tudatos létrehozásának és megsokszorozásának szemantikai ekvivalense lesz: „Legyártani orvul a jogtiszta hibát. Nyilván drágább is. A többi most már ehhez képest el van rontva, túl hosszú a bal láb.”¹⁶ Az *ólom* azonban mindjárt kétféle jelentésben szerepel a szövegben – a játékkatona anyagaként és betűólmoként: „Amikor Andersen leadta a kéziratot, még betűnként öntötték az ólmot. [...] Vajon hány jönne ki a Rendíthetetlenből?” A szöveg tehát első közelítésben az *ólom anyagának* kétféle felhasználását kapcsolja pusztán össze, ez a töprengés azonban (amelynek játékosságát az is megerősíti, hogy a szövegben itt az Andersen-meséből származó idézet szerepel, betűnként, vastagon szedve, mintegy megmutatva azt, hány betűre is futja egy betűólmommá változtatott rendíthetetlen ólomkato-

¹¹ A hiba jelentőségét, elméleti megközelíthetőségét éppen *A huron tó* egyik szövege kapcsán vizsgálja Szilasi László, az elsősorban a jelen tanulmányban kevésbé hangsúlyozott hermeneutikai megfontolások miatt érdekes írásában: „Arany hiba. Kommentárok Németh Gábor (különös megkönnyebbülés) című szövegéhez”, in: uő.: *A Kopereczky-effektus*, Pécs, 2000. 189–210. o.

¹² Németh Gábor: *A huron tó*, Budapest, 1998. 41. o.

¹³ I. m., 17. o. Szilasi ezt a kijelentést szavanként kísérli „lefordítani”, s elsősorban az *érthetetlen* jelzőből kiindulva magyarázza tőlünk eltérő módon: „*Érthetetlen*: nem lehet megérteni, értelemmel felruházni – és/vagy azt nem lehet megérteni, hogy egyáltalán miért van ott.” Szilasi: i. m., 206. o.

¹⁴ A második beszélő tevékenységének eredményeképpen a szövegbe beépülő hegyes zárójelek Szilasi megállapítása szerint tipográfiailag is felidéznek a hiba ekvivalenseként funkcionáló sérülés, repedés képzetét. I. m., 195. o.

¹⁵ Németh: i. m., 39. o. Ezt a szöveghelyet Szilasi a szöveg által Krasznahorkainak tulajdonított Heidegger-értelmezés szempontjából részletesen vizsgálja. Ld. Szilasi: i. m., 203–204. o.

¹⁶ Németh: i. m., 114. o.

nából) metatextuális funkciót kap, az írásról, az irodalomról magáról szóló textussá változik. A féllábú, vagyis „hibás” rendíthetetlen ólomkatona azt a szimbolikus értelmet kapja, hogy (amint ezt a kötet elején olvasható két mottó megerősíti),¹⁷ a meséből nő ki az irodalom, két értelemben is: ez jelenti a kötetbeli fiktív szerző első irodalmi élményét, s az irodalom kezdetét egyszerre.¹⁸ S így a féllábú ólomkatona központi attribútuma, a *hiba* az egyéni alkotás szinonimájaként fogható fel, hiszen a (griff) egyik mondata („Ha elkészült a forma, újraolvasztották a betűket, ezerszer is, csak az a kicsi veszett el mindig, ami estére összegyűlt a munkások tüdejében.”) metaforikusan a Bernhard-mottót fogalmazza újra: az irodalomban szüntelen ugyanaz alakul újjá, s ez a valami voltaképpen a nyelv, még pontosabban a betű és a hang, s az eltérés, a „hiba”, a „rés” az, ahol az egyéni, új jelentés megszületik.

A *huron tó* a bevezetésképpen idézett két irodalomtudóshoz hasonlóan elkülöníti az eddigiekben tárgyalt értelemképző hibát a stilisztikaitól: a (*mondatok pénzért*)-ben arról olvashatunk, hogy a hajléktalanok újságában szándékosan bennhagyott sajtóhibák mindegyike „stilémává züllik”: „ha tudja, hogyan volna helyes, de úgyhagyja, az ripacszkodás. Ő egy szerkesztő, ezek szövegek, mindennek ellenére.”¹⁹ Éppen a hiba jelentőségének szövegbeli artikulálása, a hibaorientált szövegeképítés, és a hiba kétféle értelmének szembeállítása követeli meg, hogy az olvasás során fokozottan figyeljünk a szöveg lát-szólagos sajtóhibáira vagy tudatos „elírásaira”. Az egyik ilyen példát a (*zsidó vagy?*) című írásból hozhatjuk fel, ahol egy szövegrészben²⁰ a *büntetem* szó, amely már önmagában is tartalmazná a *tetem* szót, *büntetetem* alakban szerepel, s így a „nem élnek már” közbeszúrt mondattal alkot egy szemantikai egységet, különösen felhíva az olvasó figyelmét a szóban rejtőző szóra, a *tetemre*. Az (*angyaltej*) című írásban a következő helyen ütközünk bele a „helyesírási hiba” szemantizálódásának kérdésébe: „És ez a nő el fogja nézni a barátomnak, hogy hajnali háromkor kisompolyog egy kis dermedt káposztára. Kékes *falú*, pocakos üveg, beledugva a hóba. A dugót úgy faragták a nyakához. Szatmári szilva, sodort cigaretta.”²¹ A *falú* szó, ha az őt magába foglaló szintagmát és mondatot vesszük csak figyelembe, hibásan szerepel itt, azonban ha azt a hosszabb szövegegységet tekintjük a kontextusának, amely nem bekezdésként határolódik el, hanem a folyamatos szöveggé áttagolt lírai szövegekhez hasonlóan két döntött vonal (/) közé kerül, akkor egyszerre kell a helyesírási normához visszaalakított formában, az üveg jelzőjeként (*falú*), és abban az alakban olvasnunk, ahogyan találkozunk vele, vagyis *falú* főnévként – ez utóbbi lehetőséget annak is köszönhetjük, hogy mind a „dermedt káposzta”, mind a „szatmári szilva” képezhet egy szemantikai egységet a *falú* szóval. (S egyazon szó két jelentésének együttes szemantizálódására nemcsak ezt a példát találhatjuk ebben a részletben: az *üveg* szó *pocakos* jelzője sem pusztán a vele szintagmatikus kapcsolatban álló jelzett főnévre, de a szövegrészletben felbukkanó hízásnak indult barátra is vonatkoztatható.)

A *hiba* nem kevésbé összetett módon válik konstruktív tényezővé Parti Nagy Lajosnak az először 1990-ben a *Jelenkor* folyóiratban Sárbogárdi Jolán neve alatt megjelent kisregényében, A *test angyalában*. A dilettáns szerző bőrébe bújó Parti Nagy egy interjúban elhangzott állítása szerint azt kísérelte meg, hogy az egyszeri fogyasztásra alkalmas sze-

¹⁷ „– A Mese! – nevetett teli torokból az őrség. – Nézd csak, a Mese! És miféle öltözékben! Mondd csak, hogyan jutottál ehhez a tarka ruhához?” (Wilhelm Hauff); „Soha senki nem talált ki semmit, és soha nem is fog.” (Thomas Bernhard)

¹⁸ Erről részletesebben ld.: Szilágyi Zsófia: „Tájkép indiánokkal (Németh Gábor: A huron tó)”, in: *Alföld*, 1999/7. 82–88. o.

¹⁹ Németh: i. m., 47. o.

²⁰ „És most ezért büntetetem *Nem élnek már. Egyikük sem él. Hogyan is büntetné?*” I. m., 70. o.

²¹ I. m., 99. o. (A szövegben az egész részlet kurziválva szerepel, a vastag betűs kiemelés tőlem származik – Sz. Zs.)

relmesregény alkotójaként voltaképpen gondolkodás és a leírtak újraolvasása nélkül írjon – ez azonban vélhetőleg csak az imitált hanyagság és a teljesen ki nem kapcsolható tudatosság kölcsönhatásaként valósulhatott meg, hiszen aligha hihető, hogy Parti Nagy (még ha Jolán bőrében volt is) „elfelejtette” hősei nevét, Edinát egyszer Emesének, más-szor Enikőnek, Dénest pedig egy ízben Miklósnak nevezve, hacsak nem törekedett tudatosan, az imitáció érdekében a felejtésre és a hibázásra.

A szerelmes regény áthághatatlan szűzség előírásai, az én-elbeszélés, valamint a Sár-bogárdi Jolánt valamilyen külső nézőpontból is leírni képes narrátor hiánya miatt egye-dül a nyelv feladata lesz a dilettáns tudat létrehozása.²² Parti Nagy éppen a nyelvi norma folyamatos megszegésével, az irodalmi tradíció sajátját tételével és ironikus újraírásával teremti meg önnön alkotói szubjektumát. Az alkotói tudatot romboló műfajhoz a műben olyan *nyelv* társul, amely az irodalomban megvalósuló „folyamatos teremtő aktust” a kommunikatív funkció elé helyezi, hiszen *A test angyalában* is azt tapasztalhatjuk, mint általában Parti Nagy prózájában és lírájában: „minden nyelvi elemet (azaz szót, szintag-mát, alakzatot, jelentést, stílusárnyalatot stb.) eloldoz a (mindennapi, történeti és irodal-mi) konvenció kötöttségeitől”.²³ Egyetlen példával világítjuk ezt meg – a következő rész-let, amely mind a helyesírás, mind a szintaxis, mind a stílus szempontjából sokszorosan hibásként határozható meg, egy új értelmi kapcsolatot is létrehoz, amikor az „elővette a rubint” és „előveszi a Rubikont” ismétlődésnek köszönhetően, egy rontott szólás segítsé-gével a *rubin* és a *Rubicon* szavakat egymásra vonatkoztatja: „Ekkor remegő kezekkel, mert már a másik is egész szépen meggyógyult, háziköntöse zsebéből kis, *Rubin*- s Bár-sonydobozkát vett elő, majd megragadta Edina kezét annak bal gyűrűsujjánál [...] S most a lábadozó szerelmes egyszercsak előveszi a *Rubikont*!!!”²⁴

S annak igazolására, hogy Parti Nagynak a helyesírási normától való eltérésre nem pusztán egy dilettáns szerző alakjának megteremtéséhez volt szüksége, de az effajta funkcionális hibapoétika az új szemantika létrejöttében játszik nála központi szerepet, *Pannorám* című versét emeljük ki példaként.²⁵ A vers címeként szereplő szó a *panoráma* kétszeresen is „hibás” változatának tekinthető, ugyanakkor éppen ezeknek a változtatá-soknak köszönhetően tesz szert egyéni jelentésre olyan módon, hogy közben megőrzi a versben is aktivizálódó 'tájkép' jelentését. („Tájkép tájképpel, tejsavas ködök / marak-szanak s gyönyörködök”) A *pano*- → *panno*- változtatás eredményeképpen a görög ere-detű szó 'minden' jelentésű előtagja helyett a *pannon* szó rövidített változataként felfog-ható előtagot olvasunk: ezt az olvasatot megerősíti egyfelől az, hogy a vers szövegében mindössze egyszer előforduló, a jelentésképződés szempontjából különösen intenzív he-lyen, sorvégen szereplő *pannorám* szó a szintén a sorvégen álló *honos* szóval nemcsak a pozíció miatt, de egy anagramma segítségével is összekapcsolódik („Tajték, madárhad, ring a *pannorám*. / Hová visz, annyi. Oldalán / csak így vagyok *honos*.”), így alakítva át az idegen valamiként bámulható „tájképet”, sajátta, otthonná, *panno(n)rámmá*. A *panno*- → *pannon* kapcsolatot másfelől a vers intertextuális utalásai is alátámasztják, hiszen a „ring a pannorám” a kompország-szimbólumhoz, míg a *pannorám* *panno*- eleme és a verskezdetben felbukkanó *mandula* („Cethal, virághab, félfény, mandula”) Janus Panno-niusnak Weöres Sándor fordításában nemcsak magyar, de magyar nyelvű alkotássá is vált *Egy dunántúli mandulafához* című verséhez téríti vissza az olvasót. S a *panno*- előtag-

²² A dilettáns szerzői tudat megteremtéséről, a varázsmese funkcionak és a szerelmesregény sza-bályainak, valamint a mesemondónak és Jolika alakjának az egymásravezetőkötözhetőségéről részletesebben ld.: Szilágyi Zsófia: „Nagybetű, élet, irodalom (Parti Nagy Lajos: Sárbogárdi Jolán: *A test angyala*)”, in: *Új Dunatáj*, 1997. dec., 66–69. o.

²³ Margócsy István: *Nagyon komoly játékok*, Budapest, 1996. 143. o.

²⁴ Parti Nagy Lajos: *Sárbogárdi Jolán: A test angyala*, Pécs, 1997. 62. o. (Kiem. tőlem – Sz. Zs.)

²⁵ A következő helyről idézzük: Parti Nagy Lajos: *Esti kréta*, Pécs, 1995. 94–95. o.

nak a minden jelentésű *pano*- előtagra vonatkoztathatósága miatt éppen az eltérésben artikulálódó 'saját' jelentését erősíti meg a szóban végrehajtott másik változtatás is, amelynek köszönhetően a *ráma* ('[kép]keret') utótagból az ént jelölő *rám* lett. Így vált a Parti Nagy-versben, ahogy ezt már Németh Gábornál is láthattuk, a hiba, az eltérés a posztmodern nyelvrontás gesztusának bizonyítéka helyett az egyéni jelentés létrejöttének egyik tényezőjévé.

A kortárs magyar irodalomból megidézett szövegek tehát olyan módon vezették el olvasójukat a hibához, s tették azt önmaguk konstitutív elemévé, hogy ezzel egyidejűleg valamennyi, akár szándékos, akár szándéktalan hibájukat az értelmezői tevékenység mozgósítására irányítják, hiszen ha éppen az „arany hibán” keresztül láthatunk be „valahová”, akkor valamennyi, általunk hibaként azonosított jelenség esetében gyanakodnunk kell – értelem van, csak meg kell találnunk.

„HIBÁZNI LEHET...”

„Kinyitotta az ablakot.”

Stendhal

A hiba azt jelenti, hogy jobb megoldás is lett volna. Sőt: kifejezetten rossz megoldást választottunk, ha hibáztunk. Ha a hiba a Mennyország, mi a Pokol. A jobb, sőt a jó megoldás. Na, ezt úgy kezdtük, ahogy Derrida Heideggertől tanulta. De Ágoston Zoli – nevezük így azt a fiktív személyt, aki, feltéve, de meg nem engedve, egy tanácskozás témáját megjelölendő „A hiba poétikája” címet javasolja a felkért előadóknek – tehát ő, ez a fiktív személy nyilván nem így képzei a téma feldolgozását, hanem sokkal konkrétabb dolgokra gondol. Eleve a definíció mibenlétéről teljesen mást gondol, és az is sokkal konkrétabb. Inkább így képzelne egy definíciós nekifutást: például hiba Dosztojevszkijnél, Uszenszkij persze nem veszi észre (hiba!), hogy a Dosztojevszkij *Ördögök*-jében narráló Anton Lavrentjevics G-v úr pontosan beszámol arról, hogyan szerzett be információkat az ördögökről és összeesküvésükről, viszont egy csomó olyan információt közöl, aminek ezek alapján nem kerülhetett birtokába, vagy a *Budapesti skizó* narrátoránál, aki ugyanabban a szeretkezési jelenetben kétszer veteti le Krisztinával a harisnyáját, bár, mint egy „jóindulatú” értelmező megjegyezte, „lehet, hogy különösen hideg volt aznap”. Vagy például mitévők legyünk a szándékos hibák legelvetemültebbjével, az úgynevezett eyerhyme-mal, amikor úgy kell egyszercsak rímelni, hogy nem kell; hogy el kell szűrni, hogy a nagy csengés-bongás közepette egyszercsak direkt egy fals hangot kell megütni. Vagy ki is hibázik, hányszor, mennyiben és miben, amikor József Attila átírja a poéta doktus laureátusz, humánnak humánával humánusz, Babits Mihály, a Baumgarten-alapítvány kurátora versét. Hogy ne legyen már olyan kis nyamvadt, olyan gyengusz. Kijavítja, áthúzza, gyorsan elmagyarázza, mit miért, és miért ne, kipofogtatja egy kicsit, és a végén azt mondja, látod, így már valamivel pofásabb a dolog. Hogy ezt máig erkölcsileg kezelik, és nem az abnormális, hanem a normális József Attilának tulajdonítják a *Magad emésztőt*, és azt gondolják, ezzel helyreáll az erkölcsi világrend, ezzel menekül meg József Attila, mert különben elkárhozna, egy mocskos kommunista lenne, aki ugyan kétségkívül tehetséges volt, de aki nem látja meg Babitsban a mélységet és a magasságot, az mégiscsak aránytévésztés valahol. Ez nem bűn, ez hiba, mondja a szállóige. Vagy hogy Kukorelly hibázik-e, amikor a hibásnak gondolt régi verssorait kijavítja és újra megjelenteti, vagy csak akkor hibázik, ha ilyenkor hibázik, vagyis ha történetesen nem javít, hanem ront a verssoron. Ő persze sose hibázik, amikor javít. Csak azt nem értem, hogy akkor meg miért javítgat folyton. Nyilván mert állandóan hibázik. Csak akkor éppen nem javít, hanem mást csinál – történetesen hibázik. Vagy hogy Tandori mennyit hibázik direkt a *Talált tárgyban*. Szinte ott már az a hiba, ha egyszer jó. Hogy az a disszonáns, ha a hangzavarból egy pillanatra kihallasz valami harmonikusot. Hogy József Attila miért nem hibázik, amikor kijavítja az esztelen szerelmet szesztelen szerelemre, amikor ez iszonyúan nem ugyanaz. Hogy akkor tudja-e a költő egyáltalán, hogy mit akar mondani, vagy csak azért, mert a szesztelen illeszkedik a versszak kocsma-részeg-metaforájához és mert alliterál, elfelejti, hogy mit is akart mondani, és bármit bevállal? Eladja a lelkét, az anyját, a mondanivalót, a jelentés jelentőségének léte lehetőségét egy alliterációért? De

hát erkölcsi hiba nem létezik, ezt a következtetést már levonhattuk volna az előbb, és hogy nem tettük, még nem jelenti, hogy nem is bizonyítottuk. Bizony hogy bizonyítottuk. Bizony, bizony. Vagy hibáztunk volna a bizonyítás során? De mielőtt e kérdést tényleg megválaszolnánk, térjünk át a másik kulcsszóra, a poétikára. Pontosabban – milyen érdekes, hogy genitívusban tők más jelent a szó, mint nominatívusban – arra van ráirányítva itt most a fénycsóva, hogy a hiba lehet szép. De ezt Ágoston Zoli nagy valószínűséggel már mind tudja, mi csak megpróbáljuk kitalálni, hogy hogy tudja. Nem azt, hogy: hogyhogy tudja, hanem hogy: hogy hogy tudja.

Ez valami olyasféle világképet előfeltételezhet, amelyet Nietzsche *A tragédia születése* késői előszavában úgy fogalmazott meg, hogy megpróbálta a tudományt az élet szemszögéből nézni, az életet viszont a művészetéből. (De nem, megnéztem, fordítva van, mármint az élet meg a művészet.) A másik előfeltevést szintén köthetjük Nietzschehez, noha leginkább a strukturalizmus Saussure, Lévi-Strauss és Lacan neveivel fémjelvezhető változata tette igazán általánossá. Eszerint a jelentést nem a materiális jelölőfolyamaton kívül kell keresnünk, bárhogya is állítják be a dolgot a jelölőfolyamat énoncéi, hanem az magának a jelölőlánc operációinak az effektusa. Eszerint a morál is implicit kódok és explicit szabályok nyelvszerűen felépülő rendszere. Tehát amikor az *Ördögökben* a város úri kaszinójában az az öregúr ezredszerre is elsüti, hogy „Engem nem fognak az orromnál fogva vezetni”, és Sztavrogin váratlanul odalép hozzá, megragadja az orrát és elkezd az orránál fogva vezetni, de *szó szerint*, ahogy mondják, amikor azt akarják mondani, hogy nem csak a szavak hamis játéka szerint – akkor ez a jelölőlánc előállít egy úgynevezett morális problémát is.

„És ha ki csúfoltatván nem támaszt háborúságot, de azt mondja, »Sticks and stones will break my bones but words will never hurt me«, és vala ki ezt mondaná és önkénytelenül is hazudna az. Mert írva van: »In the beginning was the Word, and the Word was with God, and the Word was God. The same was in the beginning with God.« Sehonnai bitang embernek neveztessek az, és gyáva cenknek, ki az Igéért, a Legszentebbért éltét adni, ahhoz hú maradni nem képes.” (Zsolt. 6.65)

Elméleti bevezetőnk után most térjünk rá voltaképpeni példánkra, a jó és szép és hatékony elmélet ugyanis voltaképpen példák sora, melyek minden más elméletnek ellenállnak, az egy ellenállhatatlan elméletet kivéve. Itt természetesen nem fejthetem ki az egész elméletemet, vagyis most nincs idő példák hosszú során alaposan elgondolkodni, és én boldog lennék, ha csak egy példába, ha mégoly felszínesen is, csupán a problémáérzékeltetés szintjén, belefognánk.

Ez egy rendes narratíva lenne, én Fábry Zoltán *Az ötödik pecsét* című filmjéből ismerem. Négy férfi rendszeresen összejár beszélgetni egy kocsmába. Egy beszélgetésük során egyikük felvet egy amolyan morális példabeszédet, pontosabban tesztet: egy szigeten él egy törzs, amelynek vezetője roppant kegyetlen ember. Van egy rabszolgája, egy fiatal férfi, akit állandóan ver, embertelenül dolgoztat, megaláz, imádott nővérét megérőszakolja stb. A rabszolga, Gyugyu ráadásul annyira tiszta és jó ember, hogy ő minden pokoli szenvedése ellenére sem cserélne a gonosz törzsfőnökkel. Mármint, kérdi a példabeszéd mesélője, ha választanotok kellene, hogy melyik sorsot választátok, a rossz, gonosz és kegyetlen, de boldog törzsfőnökét vagy pedig a jó, kedves, emberséges, de boldogtalan rabszolgáét, akkor melyiket választanátok. A kérdésre mindegyikük nagyon érzékenyen reagál, kézzel-lábbal kapálóznak a döntéskényszer ellen, de végül is, ha nem is azonnal, csak napok múltán, de mindegyik kényszerítve érzi magát a döntésre. És végül is mindegyik beismeri, ami ellen tiltakozott: nem a boldogtalan sorsú, morálisan jó embert választanák, hanem a boldog gonoszt. Csak az órásmester – aki felvetette a példázatot – nem válaszol saját problémájára. Egyik alkalommal egy ötödik is csatlakozik hozzájuk, egy fényképész, ahogy ő mondja, „művész”, aki viszont azt ál-

lítja, ő Gyugyu lenne, a rabszolga. Természetesen rövidesen kiderül, hogy a fényképész a legsunyibb hipokrita, aki besúgta őket a nyilasoknak valami rendszerellenes kiszólásukért, őket pedig börtönbe vetik, és természetesen élesben is tanúságot tesznek. Mégpedig nem másról – micsoda ironia van abban, hogy éppen ez volt a kötelező humanista mondanivaló –, mint arról, hogy nagy-nagy őszinteségükben valójában alábecsülték morális erejüket. A fogdában ütik-verik, megalázzák őket. Egy idősebb, tapasztaltabb, okosabb, ördögi pszichológiájú fasiszta azonban lehordja a fiatal nyilas tisztet, hogy nem igazán célravezető eljárásokat alkalmaz, amennyiben e brutális erőszak és megaláztatás révén csak felszínesen tudja őket megtörni: idővel látszólag meghunyászkodnak, hogy elkerüljék a gumibot ütéseket és vesén rúgásokat, de belül büszkéek magukra, hogy igazából nem törték meg őket, hogy csupán ártatlan áldozatok. Az igazi feladat, mondja az ördögi pszichológus, hogy belülről törjék meg őket, hogy ne érezhessék ártatlan áldozatoknak, morálisan tisztának, különbnek magukat. Demonstrációként kihívhatja a négy megkínzott, elcsigázott és szinte megtört embert, odaállítja egy (krisztusi pózban) kikötözött, félholtra vert ember elé, akiről azt mondja, ez a homunculus azt állítja, hogy a mi rendszerünk a világtörténelem legsötétebb, legocsmányabb stb. szégyenfoltja, és tekintve, hogy igazi kommunista, semmilyen módszerrel nem sikerült jobb belátásra bírunk. Önökről pedig kiderült, hogy valószínűleg tévedésből hozattuk be önöket, és ezért szíves elnézésüket kérjük, de azért egy egyszerű kis tettel tanúsítsák rendszerünk iránti hűségüket, magyarán, hogy valójában rendes emberek. Ennek módja, hogy odamennek ehhez a homunculushoz, és két pofont elhelyeznek az arcán, aztán máris mehetnek haza, szabadok. Ha mégsem tennék ezt, akkor sajnos meghalnak. Az egyik „Te Sátán!” kiáltással nekirohan az ajánlattevőnek, lelövik. A másik elájul. A harmadik megpróbálja visszafogni a negyediket, az órásmestert, aki hosszas hezitálás után végül úgy dönt, hogy megteszi. Erről kiderül, hogy három gyermeke, plusz három további (bújtatott zsidó) gyermek várja otthon.

A bevezető után aligha kérdéses, kérdésünk az, hogy mitől is olyan nehéz megtennie a hősöknek ezt „az egyszerű kis tettet”. Mitől akkora dolog, hogy egy embernek adunk két – mondjuk: *kicsi*, a fasiszta nem kér nagy – pofont, hogy bizonyítsunk valamit, amit nem szívesen bizonyítanánk, nyilván nem lojalitásunkat, „csupán” gyávaságunkat, azaz az ultimátummal, hogy különben azonnal lelőnek bennünket ezek az irracionális terroristák, tipikusan az, amit *jelképes gesztus*nak szoktunk hívni. A jelképes gesztus az, amikor valamit egy idealitásra vonatkozóan teszünk, amikor például kétszáz egyenruhás katona idióta járással (a Ministry of Silly Walks díszszázada lehetne, de a poén az, hogy te biztos vagy benne, hogy ők ezt a járást így neveznék: „méltóságteljes” – ez azért már egy durva világképet előlegez meg, nem?) bevonul egy nagy térre, a főnökük, aki a többi kétszáz előtt balettozik, azt üvölti egy töpörödött öregembernek, hogy kér engedélyt felhúzni a köztársaság zászlaját, amire az öreg engedélyt ad, mire azok tényleg felhúznak egy zászlót. Van hozzá zene. Ja, egy kicsit hosszúra sikerült ez a Himnusz. Egy másik jelképes gesztus, amikor elrendelik, hogy minden rendőr sapkáján ott legyen a horvát címer. Egy harmadik jelképes gesztus, hogy a krajnai szerb nemzetiségű rendőr megtagadja hivatali sapkája felvételét, mondván, az ő apja partizánként esett el, nehogy már ugyanaz a jelkép legyen az én sapkámon, mint ami azokén az usztasákén, akik lelőtték. És ezzel kezdetét veszi a balkáni háború. Ahol ilyen jelképek vannak, meg jelképes gesztusok, ott kezdődik a háború. Vagyis semmilyen materiális értelemben nem segít ezzel az órásmester (a négy közül az egyetlen, aki megtette) a fasiszta rezsimen, annak ebből, (a főgonosz által állított szimbolikus kelepcebe esés) esetleges pszichológiai következményein túl, semmilyen kézzelfogható haszna nem származik (ha *üres a gesztus*, üres a kelepce is). Akkor hát miért e nagy összeomlás e problémátlan aktus előtt (és közben, és után)? Ha egy nagyot ugrunk, akkor azt is kérdezhetném: miben áll itt a jelölőfolya-

mat materialitása, illetőleg a szubjektum nyelvi megelőzöttsége, amikor a jelentés uralásáért folyik a harc, életre-halálra? És ez a háború fogja eldönteni az emberiség sorsát, hogy a győztesek miféle jelentéseket juttatnak érvényre.

Fussunk neki még egyszer. Én vagyok az órásmester. Azt gondolom: itt állok a Cserhalmi előtt, nevezzük így a kommunistát, akit rövidesen kivégeznek. (Most ezzel az utolsó tagmondatnál egy kicsit rontottam a helyzetemen.) Adok neki két kicsi taslit az orcájára, ami szinte már barátságosan kötelező is. Ez az ára annak, hogy megmenekülök, három lányom nem kerül lelencházba vagy hal éhen, a három bűjtatott zsidó gyereket ne találják meg. Ezzel szemben ez a szinte Krisztusban Egyesültként adott két paskolás *önmagunknak, de csak hogy éberek maradjunk, egyáltalán nem nyom a latban*. Emellett nagyképű, nevetséges, buffószerűen dagályos a „jelképes” jelentés. A mérlegnek e jelképpel átellenes serpenyőjében levő súly annyival nehezebb, hogy amikor pakolsz rá, kicsúszik a kezedből, annyira súlyos, rá a mérleg túlsó serpenyőjére, és annak hirtelen alászállása egyszerűen kiröpíti a „jelképes” oldalon levő, könnyű, átlátszó kis performanscia-ajánlatot. Nehogy már ezek miatt érezzem rosszul magam, gyerekek! – kiáltom magamban, én, az órásmester, nevezzünk engem Őze Lajosnak. – Nehogy már leuralják itt nekem a jelentést. Nehogy már csak egyetlen jelentés legyen, és azt ők mondják meg. Nehogy már ezért a *jelképes* összegért eladjak hét életet. Én tudom, hogy nem tudom legitimálni ezt a döntésemet a kényszerneurotikus morálfilozófusok számára, de ezt a kockázatot bevállalom, hogy finoman fejezzem ki magam.

A tudomány száraz nyelvén ez úgy hangzanék: a jelképes gesztus mint a legárukkodóbb elrejtettsége a túlságosan is nyilvánvaló, tehát a szó szoros értelmében felfedhetetlen titoknak, hogy mit tesz a lényegileg ironikusként olvasott szimbolikus a buta, imaginárius, férfi vággyal (désir) (és a buta, reális, női élvezéssel [jouissance] – és mi sem jellemzőbb példázatunkra nézve, hogy ez a világ nem létezik számára, csak mint apró örömcsepp az ürmóceánban). A „bűn” hiba a szimbolikus axiómatikájában, önmegsemmisülésre törő szerelembe esés a kód double bindjával.

A morálfilozófiák legitimációs kríziséen túl azonban ott van az a probléma is, hogy a Másik, morális cselekvéseim szubjektuma mit gondol arról, hogy én mit gondolok, és én mit gondolok arról, hogy ő mit gondol, ugyanis mindkettő elengedhetetlen ahhoz, hogy egyáltalán morális problémáról beszélhessünk, illetve ahhoz, hogy közelebbről miféle morális problémáról is „voltaképp”. Tegyük fel, hogy a kommunista krisztus, a Cserhalmi azt mondja magában, látván az órásmestert feléje tántorogni: na gyere csak, te gyáva kispolgár, tőled nem is vártam többet, félted a kis pesti bérlakásodat, az unalmas családi idilljeidet, az állam és a tőke kifosztottjaiból élő rohadó kis rezsimes biztosította nyugalmadat, te gyáva, aki számára önmaga kis bezárt világán kívül semmi se szent, nyilván még kereszténynek is vallja magát ez az ördögfatty, de senki távolabb nem volt tőle, attól, hogy az egyetemes önzés szellemében nevelkedett pereputtyán kívül más embertársaira is gondoljon, a kizsákmányoltakra, a megalázottakra, az éhenhaltakra, a deportáltakra, hogy boldogtalan utódairól már ne is beszéljünk, na gyere csak, te kis rohadék, üss meg, tudom, hogy megteszed te ezt könnyedén, annyira beszartál most, hogy egy Értelmes Emberi Esemény mellett ki kéne állnod, tanúságot kéne tenned (az Ötödik Pecset, tudod), és nincsenek illúzióim afelől, hogy mint mindig, ezúttal is felmented magad, hogy iszonyatos tetted meg fogod tudni magyarázni magadnak a kis sunyi opportunistaszofisztikáddal.

Ha én (mármint Őze Lajos) ezt gondolom a másikról, hogy az ezt gondolja rólam, akkor az egy kicsit nehezebb helyzet. Odamegyek, a végképp elgyengültet játszva ütök: uramatyám, édes fiam, hát te is majdnem olyan hülye vagy, mint ezek, itt?

Nem, látod, ez is sima ügy. A sztori itt lesz egy kicsit nagyképű. Mert ez, bárhogy számolod, 7:0, meg valami állítólagos szimbolikus jelentés – ami vagy van, vagy nincs,

az mindenesetre gyanús, hogy a jelképes gesztus világméretűvé és abszolút érvényűvé eszkalálásában a Latinovits és a Cserhalmi, a főfasiszta és a kommunista egy húron pendülnek. Egy szerényebb változat az lenne, ha Latinovits (nevezzük így a fasiszta főördögöt) kivezetetné őket tíz ember elé, és azt mondaná, kedves uraim, attól tartok, önök egy roppant sajnálatos tévedés folytán kerültek ide, amiért is fogadják elnézésünket, önök szabadok, búcsúzóul csak azt kívánom önöktől, hogy, itt ez a géppisztoly, lőjék le szépen ezt a tíz embert. Erre egyfelől azért van szükség, mert, tudják, az ország e szorult gazdasági helyzetében egyenesen pénzpocsékolásnak nevezhetjük, hogy (a tíz kivégzendőre mutat) e söpredék eltakarítására hóhérmunkáért fizessen az ezer sebből vérző nemzet, amikor akadnak önkéntesek is. Másfelől azért szükséges e csekély szívesség, mert, tudják, az én kedves barátom (Nagy Gábor, a fiatal, durva fasiszta tiszt) kételkedett az önök megbízhatóságában – kérem, bocsássák meg neki, de, tudják, fiatal még, és az emberismeret a jelek szerint még nem a legerősebb oldala –, de ezzel a jelképes kis gesztussal alighanem meg tudnák őt győzni. Ha pedig, amit a magam részéről kizártnak tartok, mégiscsak neki lenne igaza, akkor a világ olyan alacsony morális szintre került, amit az önök nemes lelke képtelen lenne elviselni, ez esetben pedig, megígérhetem önöknek, hogy ő szíves örömet elvállalja önök helyett amaz utolsó, ám roppant kínos feladatot, hogy egyszer s mindenkorra megszabadítsa önöket e morális gyötrelmekről.

Itt 10:7 az arány, ez még gölből is sok, még idegenben is, hát még gyilkosságból – ez már morális probléma. Vagy nem? Hú. Látod, hogy hagytad magad rászedni? Miért 10:7 az arány? Miért nem 0:17? A helyzet ugyanis az, hogy itt mi senkit nem szeretnénk meggyilkolni, mi itt 0 embert szeretnénk meggyilkolni, ezzel szemben a 17 közül csak 1 is – nem egyenlő 17-tel? Jó reggelt kívánok, kedves hallgatónk, ez itt a Humanizmus Hangja. Az Emberölés Abszolút Tabuját hallhatták, mely alól, mint szakértőnk viccesen megjegyezte, egyetlen kivétel van, ha különben a lányát megölik, noha hozzátette, hogy neki természetesen nincs annyi ideje, hogy az efféle történetekbe igazán belegondoljon, mondván, túl sok fáradság, és nem éri meg, mert, mint mondotta, attól tartok, bármit tudnék is meg arról, „Miként kellene cselekednem egy ilyen helyzetben”, az haszontalan tudás. Majd akkor szóljatok, ha a „Hogyan lehetne az ilyen helyzetek létrejöttét elkerülni” című programot tűzitek műsorra. In summa: ilyen helyzetben, vagy tíz, vagy hét embert megölni, nincs különbség. A probléma többé nem morális. Az ugyanis többé nem morális, amik ezután még a mérleg serpenyőjébe kerülnek. Azok az én lányaim. Ezek meg ismeretlenek. Sose tudja meg senki, hogy nekem bármi dolgom is lett volna ezekkel az emberekkel. Akik ráadásul rosszarcúak, bűdösek, idősebbek. Lehet, hogy kommunisták? Vagy csak szerencsétlen flótások, akiket e (történetesen) fasiszta hatalom vak hisztériája idevetett, akiket – micsoda? Aha: akiket így is, úgy is: *úgyis kivégeznek*? Aha. Hogyhogy erre ilyen lassan jöttem rá? Hát nem rejtélyes ez? 10 gól mindenképp van, és ezt mi kapjuk, teljesen függetlenül attól, ők rúgják-e a gólokat, vagy mi az öngólokat, és hogy pontosan, név szerint, kicsoda is közülünk. Szóval az eredmény mindenképpen 7:10 kell hogy legyen. Azt nem tudom, kinek a javára. Mert ha nem lövöm le ezeket, akkor engem megölnék, meghalnak a lányok meg a bűjtatott gyerekek, ezeket meg majd kivégzi más helyettem. Az 0:17. Nekem ebben a helyzetben morális kötelességem, hogy feljavítsam ezt az arányt 7:10-re. Így hetet legalább én rúgok nekik, és ezért bevállalom még az áruló szerepét is, mert, mondanom sem kell, a csapattársak rögtön találgatásokba bocsátkoznak afelől, miféle fatális oka lehet annak, ha valaki tíz öngólt rúg. Mert az emberek hamar véleményt alkotnak a másikról: *tudod, aki kivégezte azt a tíz szerencsétlent* – így emlegetnek majd. Erre a roppant szégyenre azonban a serpenyő meg se rezdül. Úgy látszik, a szégyen nagyon könnyű fajsúlyú anyag.

Hát igen. Ez a sztorikorrekció is kevés még. Az alaposabb vizsgálat megmutatta, őriz meg valamit az eredeti sztori szerénytelenségéből. Egy még erősebb feladvány az lenne,

hogy a Latinovits a fenti beszédéhez hozzáfűzi még: de Önnel kivételt teszek, uram (és itt rám, Őze Lajos órásmasterre mutat), Önben annyira megbízom, hogy ítéletét hajlandó vagyok tiszteletben tartani, amennyiben Ön úgy dönt, vétek lenne ezeket az embereket kivégezni, nos, akkor ők, mind a tizen, azonnal szabadok. Önt azonban kénytelen lennék (az Ön előtt sorakozó tíz emberből álló kivégzőosztag által – nem, nem, ez is nagyképű lenne) azonnal lepuffantani, egyfelől mert tévedett, másfelől pedig azért, mert oly keserű csalódással töltene el önnön tévedésem Önnel kapcsolatban, harmadrészt pedig azért, mert e két túrhetetlen dolognak Ön a jelölője, materializálódott szimbóluma, jelképe, projektív tárgya, bűnbakja, vudubabája, mi több: elkövetője. Na, ennél a sztoriverziónál mondj egy eredményt. Na, és itt lép életbe az a morálon túli érvelés, amit az előbb kifürkészhetetlen okokból idejekorán vetettünk be, miszerint: azok az én lányaim, ezek meg kik nekem? Hogy ők 3-mal többen vannak, ezért haljunk meg mi heten?

Kedves hallgatóink, ne feledjék, élő adásban vagyunk, és a Humanizmus Hangja nem vállal felelősséget riportalanyai véleményéért, a szerkesztőség nem feltétlenül ért egyet a műsoraiban elhangzottakkal, sőt olykor kifejezetten elítéli azokat, miként a reklámokat is, melyekkel mindazonáltal most kénytelen megszakítani adását, hogy tovább szolgálhassa Önöket.

De vajon kik azok, akik kételkednek abban, hogy ezzel az órásmaster megnyerte a két pofon jelentéseért vívott háborút? S miért hiszik, hogy ők a győztesek? Csak hogy legyen egy olyan mondat is, amelyik tiszta jambikus pentameter? Az, hogy e szöveg minden narrátora szabad függőben beszél, önmagában prejudíció, mondják, öngyilkos léhaság, mondják, hiszen ha tud a bűnről, akkor miért lehetetleníti el, hogy a bűnüldözés lokalizálja a bűnelkövetőket, hogy a büntetésvégrehajtás kezére adhassa őket, az igazságszolgáltatásról meg már nem is beszélve. Én csak azt akartam, hogy tudják, hogy amit Őze Lajos nagyképűségnek nevezett, azt a tudomány szenvtelen nyelvén narratopoétikai hibának nevezik. A humanisták szótárában a hadüzenet címszó alatt keresd. (Miért ne lehetne szótárban is efféle hiba.) (És a címszó alatt biztos, hogy nem ez a szöveg szerepel: „A szimbolikus Platón szerint rontó varázs, Freud szerint gyógyító erő. És mi lett volna, ha Nietzsche olvasta volna *A csábító naplóját*?”)

„Aki nincs velünk, az ellenünk van.” – „Aki nincs ellenünk, az velünk van.” – „Ha Isten velünk, ki ellenünk?” Mindig így fogyik az ellenség tábora, és jut győzelemre fokozatosan az Igazság és Élet. Ami iránt nem lehetsz közönyös. Ezt mondja a példabeszéd. „A szeretet ellentéte nem a gyűlölet, hanem a közöny. A művészet ellentéte nem a rútság, hanem a közöny. A hit ellentéte nem az eretnokség, hanem a közöny. És az élet ellentéte nem a halál, hanem a közöny.” Ezt mondja Elie Wiesel. A tudomány hűvös nyelvén: „Rendszerint a legmelodramatikusabb pontokon revelálódik a neurotiko-paranoid kód gyengéje, amikor ilyen pőrén szembesülünk az univerzális, hierarchizált bináris oppozíció impozíciójával. A közöny, az indifferencia veszélyessége abban áll, hogy kifejezetten tagadni látszik az oppozíciót alkotó differencia abszolút voltát, azaz egyeduralmi igényeit, amennyiben – egyfelől – tagadja az oppozíció egyetemességét önnön (az oppozíción kívüli) pozíciójának pusztá lehetségeségével, s ennek révén – másfelől – semlegesítő hatást gyakorol az oppozícióra, vagyis bizonyos értelemben tagadja, hogy különösebb differencia lenne az oppozíció pólusai között. »Esetlegesség, ironia, szolidaritás« – mondta Bokonon. A bátorság csak tüneti kezelése a gyávaságnak.”

BESZÉLŐ BÁBUK

Háy János: *Valami nehezék; Istenek*

A nagy sikert aratott, 1996-os „történelmi” regényt, a *Dzsigerdilent* követően Háy János két vékony verseskötetet jelentetett meg 1998-ban, melyek fogadtatása elismerőnek mondható. A két kötet, bár például kompozíciós elveiket tekintve szorosan összetartoznak, olyan sajátos, tematikus-motivikus értelemben vett zárt versvilágot valósít meg, hogy érdemesebb először külön-külön szemügyre venni őket.

A *Valami nehezék* fülszövege egy sajátos formális kötetszervezési elvre hívja fel a figyelmet, a versek „tornasorára”, vagyis a versek kötetbe sorolásának szabálya a hosszúságuk szerinti növekedés volt, aminek – Háy szerint – az a fő teljesítménye, hogy kizárja „azt a lehetőséget, hogy a versek sorrendjével egy verseken túli jelentésre” utaljon. Ez a lehetőség valóban eléggé korlátozott, amennyiben a kötet – minden tematikus sokfélesége ellenére – szigorú belső logikát követ, amely felismerhető mind a beszédmód, mind a képalkotás szintjén. A *Valami nehezék* verseinek beszélői, bár gyakran már a címben megnevezett vagy utalt szerepekben szituálhatók, mégsem illeszkednek egyértelműen a „szerepvers” költészeti hagyománya által kínált sémába, amit az is elárul, hogy gyanúsan hasonlóan szólalnak meg. A ritmikáját, sajátos, sokszor naiv hatást keltő (olykor a gyermeki képzelet logikájára, történetileg néha távolról Kosztolányira emlékeztető) dikcióját tekintve nagyon is egységes kötet sokkal inkább a megszólaló hangok, a versbeli beszélők „működését” is saját specifikus logikájának valamiféle funkciójaként teszi érzékelhetővé. Aligha ismerhető félre az, hogy a szövegek gyakran díszletszerű, megrendezett s így egy közelebről meg nem határozott elv által irányított (ám mégis privát-) „világokat” jelenítenek meg, s ily módon maguk is ezek „kellékeiként” működnek. A kötet egyik jellegzetes – némiképp Szabó Lőrinc poétikája felől belátható hagyományokra utaló – verstípusa, amely egy-egy jelenet elmesélésére épül, sokszor valamiféle képként értelmezhető vagy éppen értelmezi önmagát (*Akvarell*).

A versvilágok díszletszerűsége közvetlenül a szavak szintjén is megmutatkozik, így a *Valami nehezék* képalkotásának azon sajátosságában, hogy a természeti képeket, de főként elvont fogalmakat, mint például az idő, olyan metaforikus összefüggésekbe helyezi, melyekben ezek passzív tárgyként, mintegy önmaguk allegorikus képeként jelennek meg a megértés számára („hallgatni a gázon / kopogó fedőt, / amint ritmusra söpri / mögénk az időt.” – *Nappal és este*; „minden megállt, / csak a napokat / lökdelte valaki tovább.” – *Hosszú idő, rövid vers*). Ez az elsősorban a szó szerinti, fogalmi és metaforikus kontex-

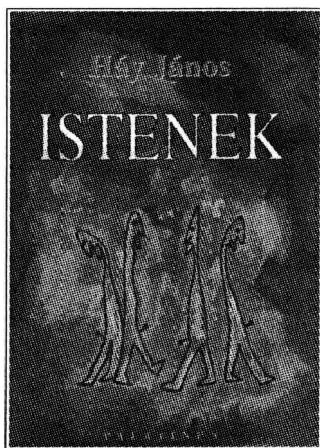
Élő Irodalom sorozat
Jelenkor Kiadó
Pécs, 1998
76 oldal, 580 Ft

tusok összjátékát kihasználó eljárás tehát azt sugallhatja, hogy a nyelv retorikai potenciáljának felszabadulása (ami itt gyakran a képzelet naivként prezentált működéseként mutatkozik meg) olyan ironikus színezetű távlatot kínál fel, amely mintegy szükségszerűen vezet a látvány képpé, díszletté változásához, illetve minden tapasztalat ilyenként való megértéséhez. Talán ez, pontosabban az ezáltal keltett illúzió lehet az oka annak, hogy a kötet egy csodódott kritikusa, Kálmán C. György lényegében „súlytalannak”, komolytalannak ítélte Háý verseit, ami nem feltétlenül adekvát leírása ennek a poétikának, hiszen a fentiek értelmében a szövegek beszélői sem annyira valós „élményekkel” rendelkező lírai individuumokként, sokkal inkább a sajátos (elég heterogén, idézetekkel, illúziókkal is élő) versnyelv által működtetett beszélő bábuaként léphetnek elő. Így a kötet egyik legfontosabb motivikus szerkezeti elve, meglét és hiány ellentéte sem annyira valamiféle közvetlen nosztalgia szignáljaként, hanem a képzelet működésének funkciójaként ragadható meg.

A másik gyűjtemény, az *Istenek* már csak a – címben kijelölt – tematika miatt is még inkább egységes, megtervezett kompozícióra utal, s bár e kompozíció talán kevésbé fesszes, mint a *Valami nehezék* szerkezete, talán még jobban láthatóvá teheti az imént felismert poétikai eljárásokat. Az *Istenek* címe pontos „ténamegjelölés”: a kötet olvasható úgy, mint egyfajta – sematikus mitológiai mintákra épülő – isteni „családtörténet”, amelyet azonban profán, a privátvilágra visszamutató nyelvi elemek járnak át, így a – leginkább a görög – mitológia narratívájának történetalakítási logikája kereszteződik egy mindennapos családi élet nyelvi patternjeivel, és az – itt is – elsősorban a képalkotásban a gyermeki képzeletre emlékeztető fikcionalitás szignáljaival. A versek beszélője, az „istengyermek” (akinek „isteni” karakterét egyébként a keresztény szimbolika is alakítja [„kenyér a húsom, / a vérem bor” – *Istengyermek*]) tehát egy elképzelt szerep (jobban mondva egy képzelt játék szereplőjének) attribútumaival rendelkezik, a versek beszédhelyzete viszont azt sugallja, hogy ennek nincs feltétlenül tudatában. Vagyis a beszélő itt is mint egy valamilyen logika által irányított, „játszatott” bábu képzelhető el, amely a köré rendezett, képzelt világ és annak „valós” nyelvi eredete között létesít valamilyen kapcsolatot.

Ezt teszi teljesen nyilvánvalóvá az, ahogyan a „teremtés”, a kötet egyik leggyakrabban visszatérő kifejezése többértelművé válik ebben a heterogén nyelvi mezőben, hiszen „teológiai” jelentése mellett állandóan szembesülnie kell lehetséges profán referenciáival: ez olykor egyszerűen az „isteni” teremtés ironizálásához vezet („Mama – / kiabált a papaisten – / csinálj krumplit! / Mindjárt – szolt – / teremtek, / s a gázra lö-

kött / egy fazék vizet” – *Nevelőszülők*), sokkal inkább azonban a képzelet működését jelöli. A profán kontextus teljesítménye tehát itt is hasonló, mint a *Valami nehezék* verseiben: Háý pusztá szóként vagy névként kezeli az olyan, jelentéssel „túlterhelt” kifejezéseket, mint az „isten” (vagy éppen a „szeretni” [*Ki-beszeretél*]), s ezzel egy furcsa „jelentéstelenítési” folyamatot indít be, aminek a legérdekesebb tétje az lehet a befogadói oldalon, hogy mi történik ezekkel a szavakkal ezután. Az *Istenek* versei rendkívül gyakran, szinte mechanikusan ismétlik, illetve helyettesítik be őket szinte bármilyen jelen-

Palatinus Kiadó
Budapest, 1998
72 oldal, 660 Ft

tésösszefüggésbe, amivel az új, alkalmi jelentések létrejöttek véletlenszerűségét teszik láthatóvá, s ezzel a „teremtés” véletlenszerűségét is. Ez a „teremtés” ugyanis – miután a jelentés szintjén nem mehet végbe – a nyelvnek, vagyis a versnyelvnek, rímnek, ritmusnak szolgálatodik ki, amivel az „istenek” tulajdonképpen a nyelv színházának bábuiként egy olyan világot „népesítenek be”, amely – elszakadva a mitológiai vagy éppen a privátvilágbeli környezeteitől, de azokat el nem törölve – a képzelet játékaiknak potencialításában lokalizálható.

Ahogy a *Valami nehezékben* meglét és hiány, az *Istenekben* „kint” és „bent” sematikus ellentéte határozza meg a versek motivikáját, valamint az „érintkezés” legkülönbözőbb képzetei, ami arra utal, hogy a referenciaként adott világok átjárhatósága éppen a „teremtés” véletlenszerűségének tudható be. Ez nem hagyhatja érintetlenül a versek beszélőjét sem, így a „teremtő képzeletet” sem a szubjektum képességeként, hanem inkább vele rendelkezőként prezentálja a vers önértelmezése. Ezzel Háty két kötete mintegy észrevétlenül egy olyan poétika lehetőségeinek kérdéseit veti fel, amely az én privát tapasztalatát és nyelvi világát egy kiüresített, mechanikussá tett szubjektivitás formájával szembeesíti.

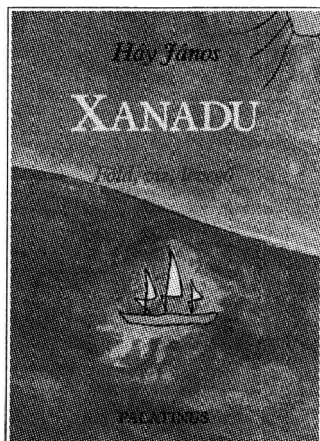
XANADU: A BOLDOGTALAN SZERELMESEK TALÁLKAHELYE

avagy Kubla kán és A velencei kalmár esete az aranyalmával

Háy János: *Xanadu. Föld, víz, levegő*

A *Xanadu* egy különféle elvárásokkal terhelt befogadói közegbe érkezett, mely közeg főleg az előző regény (egyebek között) poétikai, nyelvi leleménye és a körötte kialakult kritikai reflexiók rezonanciái által határozható meg. Az 1996-ban megjelent *Dzsigerdilen*. A szív gyönyörűsége című regény messze kiemelkedett az addigi Háy-kötetek sűrűjéből, ugyanakkor a méltató hangok emelkedettségéhez hozzájárult egy paradigmaticusnak érzékelt „visszacsatolás”, mely a regényt a 90-es évek magyar prózairodalmában (újra) tapasztalható „történeti érzékenység” felől (is) olvasta. Mindez méltán népszerűvé tette a török korban játszódó történetet, mely (történet)írásmódjában, történetmesélésében a mágikus realista prózával is felmutatott némi oldalági rokonságot (Bényei Tamás, *Kritika*, 1997/9.). Az új Háy-műre való várakozást nem enyhítette az egymás után megjelentetett két verseskötet, a közönség prózára vágyott. A *Xanadut* olvasva azonban furcsa ítéletalkotási kényszer állhat elő, melynek megvilágítására a vele egy időben megjelent Bodor Ádám regény, *Az érsek látogatása* megítélésével való összevetés szolgálhat. Semmi esetre sem írói kvalitások mérlegeléséről van szó, inkább (személyes) olvasási tapasztalatok összegzéséről, az ebből adódó „eredménnyel” vethetünk számot. A *Sinistra körzet* utáni *Az érsek látogatása* az alkotói módszer, nyelv- és világszemlélet, a poétikai megformáltság tekintetében legalább annyira tűnik ismétlésnek, mint a *Dzsigerdilen* utáni *Xanadu*, mely látszólag szintén bejáratott, a *Dzsigerdilen*ben megtapasztalt történetkezelési írásmódot írja újra anélkül, hogy felülvizsgálná vagy módosítaná alkotói kérdéseit. Mindezt a szerzői hang finomodásaként, kierielttségeként is modulálhatnánk, amennyi-

ben olvasási stratégiánkban nem volna meghatározó az újdonság iránti befogadói vágy. Miért hat mégis jobban *Az érsek látogatása* (szemben például Mészáros Sándor ez irányú hiányérzetével [Jelenkor, 2000/4])? Ugyanakkor miért marasztalható el a *Xanadu*? Valószínűleg az imént említett olvasási stratégiánk természetes rugalmasságában kell az okokat keresnünk. Talán a *Sinistra körzet* által megkonstruált olvasói aktusok máig előnyben vannak velünk, olvasókkal szemben – ma is hatnak; *Az érsek látogatása* olvasásakor ugyanúgy képes a szöveg – meglepe-

Palatinus Kiadó
Budapest, 1999
296 oldal, 900 Ft

téseket szerezzve – reagensként kapcsolatba lépni befogadói tudatunkkal, mint ahogy annak idején a *Sinistra körzet*; úgy tekintünk rá, mint „rég látott kedves ismerősre”. A *Dzsigerdilen* szövegkonstrukciója kisebb hatótávval bírhat, olvasóként kevésbé vagyunk képesek megbocsátani a *Dzsigerdilen* re-produkciójaként a *Xanadut*, a „már-ismerős”-t.

Korántsem tekintem a *Xanadut* sikerületlen vagy mellőzendő műnek, mindazonáltal a tematikai eltérésen kívül túl sok különbséget nem érzékelek a *Dzsigerdilen*hez képest. (Emellett megfontolásra érdemesnek találok Szilágyi Márton észrevételeit, melyek ennek ellenkezőjét állítják. [Szilágyi Márton: „Kristálypalota”, in: *Bárka*, 2000/2.] A továbbiakban ezen eltérések kiemelésével, jelzésével szeretném bemutatni a regényt.

A Háy-szövegeket tekintve, bár szerzői tiltakozástól kísérve, kirajzolódni látszik valamiféle kvázi-mitológiai sor, mely a Marlonok és Marionok történetét mutatná be fragmentumok sorozataként. Mintha a *Marlon és Marion* kötet végén található *Kronológiai és topológiai útmutató* nemcsak az adott könyvre, hanem az azóta íródó szövegekre is érvényes, megvalósítandó „program” lenne. (A *Dzsigerdilen* teljesítette be a „16. század” [idő] „Budavár” és „Kanizsai vilajet” [hely] környéki „szerelem, hősiesség, küzdelem, cselvetés, halál, nagy szomorúság, skizofrénia” címszavait. E fenti sejtés szerint a *Xanaduban* a „15. század”, „Itália”, „A déli férfi”, „túlélésmánia, menekülés, nemi erők, művészet, halál” fogalmai lépnek működésbe.)

És valóban, a *Xanadu* szövegterének történeti ideje ezúttal a 15. század vége, közelebbről az 1490-es évek. A helyszínek (föld, víz, levegő): Velence, Pirano, Alexandria, Bizánc és kereskedelmi útvonalai egészen a krími tatárságig, az Adriai-tenger, a Földközi-tenger, az Égei-tenger, a Boszporusz, a Fekete-tenger, valamint a Háy-művekből már jól ismert, ide is átszüremkedő *Parasztbiblia* isten- és angyalvilágának (köztük az ismét kulcspozícióban lévő Marlon és Marion) éteri, felhőkön túli, de mégis földközeli légtere. A mű korántsem a történelmi regény műfaji igényével íródott, inkább a *romance* (lásd: Umberto Eco: *Széljegyzetek A rózsá nevéhez*) kategóriájával jellemezhető. A történeti háttér nem sokban tér el a *Dzsigerdilen* „progresszív”, „mozgósítható” (Szilágyi Márton) képzettségétől, pusztán néhány történelmi tény kap a történetformálás szempontjából meghatározó, korlátozó jelentőségű szerepet. (Például, mivel a törökök 1453-ban elfoglalják Konstantinápolyt, ezért ellenőrzésük alá esett az egész földközi-tengeri kereskedelem; gyarmatosítás.)

A (mese)regény központi szereplője Marco, gazdag velencei kereskedő (vö.: *A velencei kalmár* és Marco Polo; „A déli férfi”!). Pirano kikötőjében szeretőjének palotát emel, amit kereskedőútjairól megtérve szerelmi fészekként használ. („A tér domb felőli házioránának legszebb díszé az első pillanatban szembetűnő bifóriás, a velencei gótika stílusában épített, oroszlán-konzolos erkélyű ház, a *Benečanka*, a Velencei-ház.” [Bács Gyula, *A jugoszláv tengerpart*, 1987. 93. o.]) Hogy a szóbeszédnek véget vessen, feliratot helyez a házra: „A Benečanka népszerű neve még – a házban található felirat alapján – a »Lassa pur dir«” (Bács, 1987. 93. o.). Az idézett sorok alapján újabb történelmi tényekkel számolhatunk mint a *Xanadu* fikcionalizált világának alkotórészeivel.

A szöveg-történet és -szerveződés szempontjából azonban nem ez a fősodornak nevezhető történet-szál a meghatározó, hanem a különféle történetek, elbeszélések, mesék, anekdoták, motívumok, jelölőláncok, tropologikus rendek összjátéka, metaforikus azonosítások összhangba állítása. Az elbeszélői hangok többrétegűsége és reflektáltsági fokainak explikálása, a textuális utalásrendszer mellett átfogóbb kérdéskörként a szöveg és ezen keresztül a Háy-művekből kiolvasható szerelemfelfogás kerül még előtérbe (a boldogság/szerelem elérhetetlensége vagy hiánya; – transzformálva: a vágy expanziója [vö.: Bényei Tamás: „Xanadu”, in: *Kritika*, 2000/6.]). Mindezek előtt azonban vessünk egy pillantást a szerzői intencióként is felfogható fülszöveg-idézetekre.

A nem-titkolt intertextuális utalással Shakespeare *A velencei kalmár* című művéből

mintha Porcia három ládikáját kínálná fel Háy az olvasási stratégiák kiválasztására. A szerzői „előszó” mintha az alkotás elemeinek kompozícióvá multiplikálódását hangsúlyozná, miszerint néhány alkotórészből és azok variációjából számtalan egység létrejöhet. („Bárki megcsinálhatja.”) A két idézet (egy jugoszláviai útikönyvből és József Attila *Indiában, hol éjjel a vadak...* harmadik strófája) mintha más-más (ellentétes?) irányba nyitná meg a szerzői intencióként vett olvasói megközelítést. Az útikönyv, mely műfajánál/stílusánál fogva leíró jellegű, a referencialitáshoz köti a szöveget, míg a vers, egy mítosz irodalmi interpretálása inkább fikcionalizálja, ugyanakkor az elmondhatóság többféle lehetőségét is felveti.

A cím – az előző regényéhez hasonlóan – idegen hangzása ellenére rögtön textuális támpontot kínál az olvasónak. A nevében azonos, de földrajzilag Dél-Amerikában és Indiában is megtalálható város az irodalom szövegtérképén Samuel Taylor Coleridge neve alatt keresendő, nevezetesen a *Kubla kán* című versben. Ennek már megírása köré is legenda szövődik, nem kevésbé megjelenített világa köré, mely a fantasztikum és a mesék birodalmába helyezi Xanadut (ráadásul mindezt az angol romantika korában). A cím és az alcím viszonya, egymást értelmezése akkor lesz világos, ha figyelembe vesszük a velencei állam jelmondatának szövegét (*Alleger ecce leo terras mare sidera carpo*), mely Velencének a föld, a tengerek és a csillagok feletti hatalmát hirdeti. Ezzel Xanadu és Velence mintegy egymás behelyettesítőjévé válnak, mint ahogy a regény szövege erre számtalan motívum (tropológiai sor) révén utal is.

„Unom már, és unjátok ti is – mondta a tél, s egy éjszaka zsákba hányta fegyvereit, és úgy elkotródott, mintha sosem járt volna itt” – ahogy a *Dzsigerdilen* kezdőmondata az *Anna Kareninát* idézte meg, addig a *Xanadu* kezdősora Shakespeare *A velencei kalmár* (Vas István fordítása) című színművéből való („Antonio: Nem is tudom, mért vagyok szomorú – / Unom már ezt és unjátok ti is”). Ahogy a velencei kalmár, Antonio szomorú, úgy Marco élete is csupa szomorúság, nyomorúság, és már a regény elején utalás történik a végzetre, sorsa jobbra fordulásának reménytelenségére (6. o.). Ez a reménytelenség fordul konkrét jóslatba, átokba egy alexandriai görög kereskedő szájából, mely szerint közvetve „szívbját” okozza halálát: „saját kardoddal metszed ketté az életbe lökö szívet” (8. o.). S bár a regény végén a velencei végül is szerelmének, Anna/Marionnak a szívét fogja törrel átszúrni, ezzel mintegy saját magából lép ki, ugyanakkor a befejeződő szövegből is (293–294. o.).

Rendkívül sok szövegek közötti utalás van a regényben: Shakespeare, görög mítoszok (Nárcisz és Ekho [154. o.], Héro és Leandrosz [170. o.], Oidipusz [187. o.] Hésziodosz története [133–134. o.]), regények (Jókai: *Az arany ember* [Modern Midasz – a német fordításban]), ismerős történetek (rabbitörténet [11. o.], angyaltörténetek [12., 56. o.], evangéliumi történetek [130. o.], apokrifek [120. o.], *Lúdas Matyi* [68. o.], stb.), mesék szövik át az egyes elbeszélők (Isten, kereskedők, matrózok, stb.) szájába adott mesefonatot. Mindazonáltal egy központi elbeszélő, egy majdnem-mindentudó narrátor alakjával kell számolnunk, ami a *Dzsigerdilen* egyes szám első személyű beszélőjéhez, az emlékező Rák Mórichoz képest némileg egyszerűsödést – illetve kevesebb kihívást – jelent. Van viszont egy Vincius nevezetű anekdota-elbeszélőnk, aki mintegy rejtetten akár a központi narrátorral is azonosítható lenne. Vincius alakja egyfajta mediátori szerep, a fenti és lenti birodalmak között közvetítő funkciót lát el történetmondói szerepe által. („[...] nagy tudós-nak hitték az öreg remetét, titokzatos varázslónak, aki mindenről mindent tud. Jövőbe is lát, meg a múltba is.” [10. o.]) Szinte a világ kezdete óta meséli történeteit, lelkét Isten sohasem engedi be a mennyekbe, mert „ha meghalna a mesemondó, akkor aztán vége is lenne a mesének” (125. o.). Ugyanakkor az isteni olvasat ettől függetlenül működik, hiszen „onnét messziről nézve mintha ugyanaz a történet” zajlana újra és újra. Az Úr örök idővel mér, ezért nem igazán követi a dolgok alakulását. Az Úr számára nincs történet, mert idő sincs, számára csak állandóság van (176. o.).

Az elbeszélés szerveződését tekintve kiemelt szövegrészként kezelendő a valószínűleg minden olvasó által a regény írásmódjára visszavezethető mesekönyvleírás: „És Vincius mesekönyve, akár egy szőlőfürt, újabb és újabb szemekkel telt. Már nem is látzott a váz, ami az édes szemeket tartotta, ami nélkül minden lehullott volna a földre. Kit érdekelt a barna kacs.” (275–276. o.) S valóban, az egyes történetek, anekdoták metaforikus és metonimikus kapcsolatok vonják magukat egymáshoz, elkerülve egy konkrét történetstruktúra centrális alakzatát. Ha megpróbáljuk végigkövetni az egymásba ága-zó, oda-vissza tükröződő jelölőláncokat, nem találunk stabil csomópontokat, inkább a folytonos jelentésszóródás struktúra nélküli potencialitását észleljük. (Szív–pénz–arany–tenger–asszony–város; Kezil elmet–aranyalma–Bizánc–Buda–az egész világ–asszony–aranygyümölcs–Xanadu; Velence–Xanadu–bálna szíve–„a 190.000 szájú szörnyeteg”–királynő–fenevad–arany–krák; Marlon–Mário–Marco–Kubla kán–Engedinem–tatár kán–Károly király; Anna–Xanadu–mór kereskedő lánya–Marion–macska–lány.) Jézusértékű poénként a dzsigerdilen, azaz a szív gyönyörűsége is bekapcsolódik (181–182. o.) ebbe a játékba, rámutatva a két regény hasonló metaforahasználatára.

A mondott szó uralma az írásbeliség felett, a „mondom”, a szóadás (ahogy a régi görögöknél – [111. o.]) fontos szerepet játszik az elbeszélésben. A történetalakításban nyilvánvalóbban a (szöveg)vég meghatározó alakzatában érhető tetten. A piránóiak trágár szóbeszéde és szinte már tettelegességgé fajuló békétlenkedése arra ösztönzi a velencei hajóst, hogy egy vésetet helyezzen el palotája homlokzatán: *Lassa pur dir* – Hadd beszéljenek. A sors iróniája, hogy a kikötő matrózai latintudás híján nem tudják elolvasni azt, tehát ténylegesen megfelelnek a beszédaktusként is értelmezhető feliratnak. A további fecsegésnek azonban pontosan a kereskedő esik áldozatul, hisz a pletykának, és féltékenységekben leszúrja szerelmét. A másik példa a kikötő zászlótartó oszlopain található (emblematis) latin feliratok és szobrok: (*Nostris tuta manes precibus Pyrranea* – Szent György sárkánnyal; *Alleger ecce leo terras mare sidera carpo* – Szent Márk oroszlánal) – melyekhez Vincius éppen funkciójuk és „igehirdetésük” ellen ható kommentárt fűz: „Te bűnlovag [...] megölted a sárkányt, nem maradt, aki megvédjén minket az oroszlántól” (95. o.)

Mind az elbeszélő(k) legendát és realitást egybeszővő mesemondására, mind a szövegkomponensek metaforikus illeszkedésére jellemző az a világszemléleti, metafizikai elgondolás, mely a leírt szövegvilág középkori/reneszánsz felfogását is tükrözi, de a posztmodern fikciók ötvöző tevékenységére is jellemző, hogy a fent és a lent, a mítosz és a valóság, a történelem és a történelemtől való beszéd egy szintre helyezhető. A dolgok ezáltal nem válnak felcserélhetővé vagy karneválivá, de közös helyük van a világban, a két világszint, Istené és emberé egybeolvad. Az Úr fenékbe rugdoshatja angyalait, fejreállítva őket ezzel a velencei lagúnákba. Az angyalok besegítenek a szeretkezőknek, a részeket elgáncsolják, belopakodnak a szívekbe, asszonyokkal közöszlnek, emberként bőfögnek és szellentenek, káromkodnak, hasonló vágyak hajtják őket, mint a szerelmeseket.

Sok finom apróság szolgál az olvasó örömeire a nyelvi humor különféle változataitól a királyok enumerációján át a nyelvi regiszterek széles – a különösen trágár káromkodásokat és a költői nyelvhasználatot egyaránt magába foglaló – skálájának (néhol egyenetlen) mozgósításáig. Háty János teremtett világa tündéri, elbájoló, ugyanakkor nemhogy kimozdítana a valóságból, kivezetne a valóság problémáiból, hanem képes úgy megalakítani „a képzelet birodalmát, a képzeletét, ami soha nem vonható viszonyba a valósággal” (105. o.), hogy azon „keresztül” váljon érzékletesebbé az, legyen szó szerelmi bánatról, boldogtalanságról, a meg nem talált vágyról.

KÖNYÖRTELEN KAVVÁNA

Forgách András: Aki nincs

„A vers szavakba foglalja az érzelmeket, az ének megnyújtja ezeket a szavakat, a skála hangjai erre a megnyújtásra támaszkodnak, a tizenkét síp törvénye pedig harmóniát teremt a hangokból. A nyolcféle zeneszerszám hangja így képes harmóniába csendülni össze, anélkül, hogy egymást zavarná. S ezáltal jön létre a harmónia a szellemek és az emberek között is.”

(Az *Írások könyve* a zene hatalmáról)

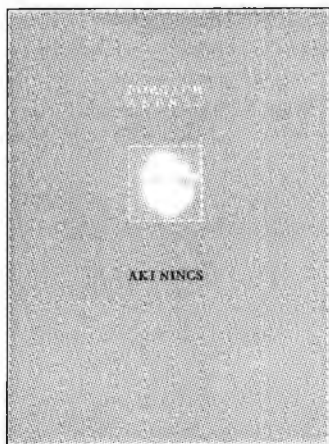
[*konkordancia*] Az *Aki nincs* elemeinek szerkezeti variációs lehetősége számtalan; az adott, jól elkülönített részek sorrendje szinte végtelen számú lehetőséget kínál fel. A lazán kapcsolódó ismétlések, utalások, ide-oda ugrások révén lényegében egy konkordancián alapuló „nyersanyagot” kapunk a szerzőtől. A hiteles lineáris változatot mindenkinek magának kell megszerkesztenie.

[*logika*] Az *Aki nincs* elemeinek nem lehet más variációs lehetősége. Szigorú logikára épül; az egymást következetesen átfedő ismétlések, utalások, ide-oda ugrások alapján ezt a sorrendiséget Forgách András szentesítette. Alaposan átgondolt szöveggel állunk szemben, amelynek részei az adott időben és helyen az egyetlen lehetséges logika alapján szerveződtek.)

*

Úgy tartják, hogy a nyugati gondolkodás és az arisztotelészi logika egyik sarkköve az elentmondás és a harmadik kizárásának vagy a középkizárásnak az elve. Eszerint lehetetlen,

hogy ugyanazt a dolgot ugyanabban a vonatkozásban valami megillessen és ne illesse meg, valamint hogy két egymással ellentétes állítás közt semmi sem lehet, hanem ugyanazt valamiről szükségképp vagy állítani, vagy tagadni kell (Minden ember halandó. / Szókratész ember. / Tehát Szókratész halandó.). Az attikai bölcselő szillogizmusa végleges formáját a „Minden ember halandó. / Minden görög ember, / tehát minden görög halandó; Ha minden ember halandó, / és minden görög ember, / akkor minden görög halandó; Ha A minden B-nek és B minden C-nek állítmánya, akkor szükségszerűen következik, hogy A minden C-nek állítmánya” lépé-

Magvető Kiadó
Budapest, 1999
408 oldal, 1990 Ft

seken keresztül kapja meg. Lépésről lépésre egy olyan értelmezési mezőt hagyó kijelentésig jutunk, amely az első szillogizmushoz viszonyítva logikájában kirekeszt, érvényességi körét tekintve liberalizál.

*

A poétes maudits rokona, a színház eszményi nyelvétől aktuálisan távoli nyelvvel elégedetlen Antonin Artaud elképzelése szerint a század 30-as éveitől eljött a be nem fejezett és a szent szövegek felhasználásának ideje. Olyan egyedülálló nyelvre van szükség, amely „félúton van a gesztus és gondolat közt. Létre kell hozni a kifejezőmód metafizikáját, hogy kiszabaduljon a taposómalomból.” Ilyen eszköztár például a keleti kifejezőmód, amely az emberi érzékenységhöz fordul. Egyik írásában Artaud arról számol be, hogy világszemléletünk alapvetően kétfajta nyelvszemléletből adódhat. A nyugati „lemezteleníti, kiszikkasztja a gondolatokat, s tétlen állapotban mutatja be őket”; a keleti kifejezőmód, ezzel ellentétben, „a természetes képzettársítások egész rendszerét hozza mozgásba”. Nyugati szemmel nézve, a ráció szempontjából ez az úgynevezett keleti szemléletmód kegyetlen, s „a szellem szempontjából a kegyetlenség: szigor, következetesség, kíméletlen eltökéltség, abszolút elszántság” és életszomj. „A kegyetlenség révén állnak össze a dolgok a teremtés szintjén.”

*

A keleti kultúrkör szerint a nyelv megteremtődött, szervesen illeszkedik; nem önmaga vizsgálatának tárgya. A „hogyan” a fontos és nem a „mi”. Logikájuk is ennek szolgálatában áll: például az ind bölcelet nyája-rendszerét, amit közmegegyezéssel elsősorban ismeretelméleti, logikai rendszerként tartanak számon, a vaisésika-rendszer, a lételmélet egészíti ki. Tanításaik ugyanakkor elválaszthatatlanok, egymást értelmezik. Céljuk a helyes tájékozódás segítése; az embereket a logikus gondolkodásra igyekeznek rávezetni, a dolgokat pedig saját belső logikájuk működésének alapján fogadják el. A dolgok lényegébe inkább a szemlélet segítségével behatoló tanításaik talán legérdekesebb része a Védákat záró upanisádok, a brahmanok titkos tanítása, a mester és a tanítvány egészen a haszid történetekig és paraboláig ívelő hagyományteremtő, sokszor allegorikus, metaforikus párbeszéde, ahol már maga az elbeszélés is történés. A zen/csan buddhista koanonok a külső szemlélő számára a nem-cselekvésből következő cselekvést hirdetik; a tettekben való örökös tétovázást nem sokra tartják. Logikájuk az arisztotelészi harmadik kizárásának megtalálására, azaz a tetralemma alkalmazására támaszkodik, ami a közbülső tagadását, a „semmi sem lehet”-et két állítással váltja meg:

„Olykor elhagyjuk az embert, de nem hagyjuk el a világot.

Olykor elhagyjuk a világot, de nem hagyjuk el az embert.

Olykor elhagyjuk az embert is, a világot is.

Olykor nem hagyjuk el sem az embert, sem a világot.”

Négy kétváltozós kijelentés közül az egyik szükségszerűen mindig igaz; a változók variációs lehetősége legfeljebb prioritásukat érinti. A lét szempontjából a sorrend lényegtelen, a lét az egészet fogja át; az ismeret felől közelítve az egymásutániság már lényegi tényezővé válik. Az arisztotelészi szillogizmus „négy-sarkúsított” egységei itt rövidre zárják a variációs lehetőségeket – a kijelentések sorai, ellentétben az arisztotelésziakkal, nem ábrázolhatók szinte tetszőlegesen bővíthető számú koncentrikus körök segítségével. Lévéen lehetséges végkövetkeztetések, de egyúttal lehetséges kiindulópontok is, viszonylagosan végleges szerepüket visszafelé haladó és ezzel egyidőben előre irányuló továbbgondolásuk közben kapják meg.

*

Jézus a Lukács evangéliuma 21. részében Jeruzsálem pusztulásáról és saját újbóli eljöveteléről szól: „Tökéljétek el azért a ti szívetekben, hogy nem gondoskodtok előre, hogy mit feleljetek” védelmekre. ¹rész 12,11. Mát. 10,19. 20. Márk 13,14.” – az *Aki nincs* mottójaként kiemelt rész egy szigorú kronológiai logikára felépített viszonylagos egészből kiragadva legalábbis talányos. De kontextusába visszahelyezve a kijelentés részben, akkor és ott, visszakapja a múlt-jelen-jövő vonatkozását. „De ebből néktek lesz tanúbizonyságotok” (Luk. 21.13) – szintén egy következmény következményének következménye. Ne gondoskodjatok előre, „mert én adok” néktek száját és bölcsességet, melynek ellene nem szólhatnak, sem ellene nem állhatnak mind azok, a kik magokat ellenetekbe vetik. ²Móz. 4,12. Csel. 4,7. 8.” (Luk. 21.15) A sorozat szinte a végtelenségig folytatható: mindegyik hivatkozott rész újabb hivatkozásokkal bővül, amely hivatkozott részek újabb hivatkozásokat tartalmaznak (lásd például: J. L. Borges). Egy viszonylag zárt rendszeren belüli ok-okozati folyamat beláthatatlanul sok, de elvileg véges számú kijelentéssel folytatható; a lehetőségek számtalan variánsát és kereszthivatkozását foglalja magában. Ugyanakkor az annotációk és konkordanciák tömegével a szövegnek egy bizonyos olvasatban – talán egy másik szinten – valamilyen olyan pontra kellene megérkeznie, ahol az első szó elhangzott (lásd: *Aki nincs* I/59; I/63; II/3; IV/59; V/1; V/51...) – de/és az is meglehet, hogy a be nem fogható végtelenbe vezet (V/1).

*

„Elképzeltető, hogy egy kérdésláncolat nem vezet el semmiféle következtetéshez: nyilvánvalóan ilyen jellegű minden ontikus kérdésláncolat – a matéria problémája, amely alapfogalomtól alapfogalomig, az őszanyagtól az atomig, az atomtól az elektronig, az elektrontól az energiakvantumig egyre odább tolódik, és átmenetileg újra meg újra nyugvópontra jut...” (H. Broch, Györfly Miklós fordítása.)

*

A hagyomány szerint Lukács életét semmilyen legenda nem övezte. Az írásaiban felhasználott anyagokat szemtanúktól kapta, evangéliumának legfontosabb jellemzője a hitelesség. A Lukács-mottót választó Forgách esetében a hitelesség saját, egyéni hitelesség, minden tabutól és egyetemes szokásrendtől különböző is lehet. Ám többek közt a haszid történetekre való implicit utalások, az ezekből ismert távolítások és a hitelesség relativizálásai – „mondják, mesélik, egyszer, idézte” stb. – lépten-nyomon kérdéssé teszik a részek egymáshoz, önmagukhoz, az egészhez, a szerző és a könyv „valósághoz” való, egyértelműen behatárolható viszonyulásait.

*

„Amikor megérkezett, meglepődött, milyen egyszerű minden, milyen kopár, milyen szürke, hogy a bonyolult egymásba illeszkedő szabálytalan térformák leírása milyen kézenfekvően mindennapi valóságot takar, hogy a tér, amely a leírások szerint szinte beláthatatlanul, labirintusszerűen vette volna körül az európai híró író házát, mennyire megfelelt annak, ahogyan különben elképzelte a vidéki buszmegállót, a maga prózáiságában, hogy mennyire *normális* volt az a hely.” (II/33)

*

A szerző megküzd az egykori nyelvvel, ahogyan ő mondja, a „szétesés hamis szótárá-

val”, s helyette meggyőzően és hitelesen, szinte észrevétlenül teremti meg saját valóság-szótárát. Sohasem állítva tagad, sohasem tagadva állít; minden, és minden ellenkezője is meglehetne (lásd: „Olykor elhagyjuk...”). A részek egymásutániségében mindig felmerül a „miért” kérdése, a miért itt, a miért most, a miért így. A lineáris logika és a véletlenszerűség érintkezési pontján vagyunk; a dolgok emanáció-szerűen szétszóródtak, bizonyos kötöttségek szükségszerűen érvényre jutottak (lásd: szétदारolt, hosszabb történetek). A könyv, egészét tekintve, akár egy rögzített improvizáció – akkor és ott úgy kellett lennie. Adott pillanatban inkább a ritmus, a motívum, a már valahogy tudottra való rátalálás, visszatekintve már a szigorú tudatosság is.

*

„...ahogy a metafizikai világkép változását nem lehet visszavezetni célszerűségi okokra – senki sem állíthatja, hogy a nyugati metafizika »célszerűbb«, mint például a legalább ugyanolyan fejlettségi fokon álló kínai –, úgy a nyelveken belüli egyszerűsödést és alapvető stílusváltozást sem szabad kizárólag a célszerűség gondolatának szempontjából megítélni...” (H. Broch, Györfly Miklós fordítása.)

*

A két „főszereplő” – Chan Chu, valamint Forgách András – életterének közös szelete mintha egy „tükörcsarnok” volna: a szereplők egymás létét, tevékenységét és gondolatait kérdőjelezi meg, egymásra reflektálnak (például: I/3). A rövid „példázatokon”, mozaikszerű „pillanatképeken” és a hosszabb, részekre szabdalt, vissza-visszatérő motívumokat tartalmazó történeteken/történet-töredékeken keresztül önmagát, s ezzel egyidőben Chan Chu sokszor talányos történeteinek keresztül Forgách saját világát teremti meg. A könyv végére az adott helyen és időben, a külső és a belső adott pillanatban érzett együttállásig, egy pontosan meghatározott, ám véglegességet nem jelentő pontig jut el: „...csak egyetlen mondatára gondolt, egyetlenegy könyörtelen mondatára, amit ő préselt és kényszerített ki belőle kegyetlen hallgatásával. / Egész ügyesen forgatta a csavarhúzó. / Megdőbbent magától. / Eddig azt hitte, ő rettentő ügyetlen. / Eddig azt hitte magáról, hogy ő *nincs*.” (V/100) Az eddig a pillanatig bejárt út csak egy lehetőség a sok közül; különbségek vannak a könyvbe átkerült és a már korábban folyóiratközlésben napvilágot látott részek sorrendjében, a kurzívok használatában: változnak a fontosnak tartottak, visszatekintve változik a kontextus, a referencia; a könyv fejezeteinek hiányos sorszámozása is arra utal, hogy az összeállításnál nem illeszkedő, hibásnak – de éppen nem szerepeltetésük révén még most sem feleslegesnek – tartott vagy már másképp gondolt részek is helyet kaptak az eredeti tervben. Az út állomásait a rejtőzködve kitarulkozás jellemzi: saját magát és az általa sokszor Chan Chun keresztül láttatott világot – talán saját érzékenységét ellensúlyozandó – kulturális hagyomány köntösébe bújtatott példázatok segítségével távolítja magától (I/54, 55). Egyértelműen még önmagát sem határozza meg sem a szöveg, sem az írója: a könyv kezdetekor viszonylag, a folyóiratközlésekben egyértelműen hangsúlyosan szereplő „apokrifek” indirekt módon feltételezik, hogy a nem apokrifek kanonikusak: ha van apokrif, lennie kell kanonikus szövegnek is. S mivel a szövegek alfája és ómegája az író, az apokrif és az kanonikus, amit ő annak gondol. A könyv egyik rétegben a másik mögé rejtőzködik, saját magát is különböző részekből összeállítottként érzékeli: „Rájött arra, hogy három különböző részből van összerakva. / És rájött arra is, hogy ez a három rész nemhogy nem illeszkedik, hanem még csak nem is érintkezik egymással.” (V/66) Ahogy a könyv a világot és az íróját együtt szemléli, ezek a részek – az érzékelés, a múlt és az élet nem-érintkezése ellenére – nem tudnak egymás

nélkül meglenni. Feltételezik egymást, holott „nem ott érzett, ahol a múltja lapult, és nem ott élt, ahol a múltja folytatódott”. (V/66) E három, különálló rész közvetítő segítségével kapcsolódhat egymáshoz, s hozhatja létre minden adott pillanatban őt magát, s ennek az összefogó erőnek a tárgyasult formáját, magát a könyvet, ezzel együtt az írás és az összeállítás hangsúlyos folyamatát, az irodalommal (is) való foglalkozást. (IV/2, 50, 58; V/2, 3, 19, 23)

*

„Az egyszerű tények fölvilágosíthatnának arról, amit általuk megtudhatnánk, ha nem állnának kíváncsiságunk és a világ közé azok a tények, amelyek fölvilágosíthatnának arról, *mi is az*, amit általuk megtudhatnánk.” A megismerést-megértést az összefüggések görcsös keresése (I/63), de időnként az ehhez kapcsolódó, az önálló jelentés feltárására való törekvés is gátolná (I/64). A nyugati logika követése helyett és/vagy mellett a szemlélés (I/34), a „mások ette méz” nézése (III/9) az, ami esetleg segíthet eligazodni. A tétovázás kezdeti időszakát – nem a szkepticizmus, hanem sokkal inkább az „ügy-nélküliség” elvének következtében – a megértés vagy „megvilágosodás” váltja fel (II/30). Lincsi mester tanítása szerint: „Öltözik, ahogy épp kedve tartja; amikor mehetnék, megy, amikor ülhetnék, ül... [Buddha tanításában] nincsen erőfeszítés. Csak a köznapi dolgokhoz kell tartani magát az embernek és ügy-nélkülinek maradni: szarni, hugyozni, öltözni és enni. *Álom jő rá – lefekszem. / Balgák néznek – nevetnek. / Csak a bölcsek értenek...* Legyetek önmagatok mesterei ott, ahol éppen vagytok, és »ott helyben megigazultok.«” Így, szinte pontosan a könyv közepén válik le a szerző expliciten is Chan Churól (lásd: L. Sterne: *Tristram Shandy...*), ekkor „nevesítődik” egy teljesen hétköznapi, semmitmondó helyzetben, egy kérdésre adott válasz alkalmával (IV/10). Forgách András Chan Chu álarcában, rajta keresztül szemléli a világot, az ő személyén keresztül próbálja meghatározni önmagát, helyét, kontextusát. Különböző belső történeteken keresztül, mintegy szükségszerűen véletlenül, egy adott ponton (egy zár szerelések: V/73, 7-10) veszi észre, hogy nem nincs. S mindeközben vannak a nagy szavak, a feldolgozandók: az élet, a halál, a szerelem, a munka, a művészet..., amikről valószínűleg valóban csak áttételeken keresztül, rejtőzködve kitarukozással lehet hitelesen beszélni. Magának a folyamatnak a végigjárása jóval lényegesebb a, meglehet, tiszavirág-életű következményeknél, azoknál a következményeknél, amelyek tulajdonképpen a könyv megírásának elégséges és szükséges feltételei is egyben, ugyanakkor egészében minden bizonnyal csak a megszerkesztés pillanatában és pillanataig érvényesek.

*

Nem tudni biztosan, hogy a leírtak és a szerző milyen viszonyban állnak egymással. Hol a harmadik kizárásán alapuló, hol a tetralemmatikus gondolkodásmód az erőteljesebb. A különböző logikai formulák használati modalitásbeli különbségekre utalnak, csak másképpen kell ugyanazt a történetet szemlélni. Hol határozottan állít (I/49), hol lehetőségeket vet fel (I/49), van amikor látszólag önmagának mond ellent (I/49), van amikor érvényteleníti saját magát (I/49), s az sem ritka, amikor mindezeket még egyet csavar: például amit utánozni lehet, az Chan Chu szerint nincs is. Ugyanez jellemző a kis részek és a könyv egészére is: a részek sugallta egyértelműség az egész szöveg tükrében relatívvá válik, és viszont. Helyükre, ha egyáltalán, csak retrospektíve kerülhetnek a dolgok. Összefüggések – amelyek formai szinten a legkézzelfoghatóbbak, s amelyek a kijelentéssorozatok logikai megalapozottságának elkerülhetetlen kényszere miatt egyben tartalmiak is – tagadhatatlanul vannak. Például a teremtő, teremtetten és teremtető ismétlődé-

sek és motívumok, mintegy rítusok: a Csongor szivar, az üres vászon előtt rendszeresen összegyűlő tanítványok, *A vödör* című részek, a popóhoz mondott beszéd. Vagy a *Chan Chu mestere* című részek ismétlődő első bekezdései – „...mindig ugyanazzal a példázattal válaszolt”, „...amit mindig elmesélt” –, amelyeknek maguk az elbeszélt történetek mondanak ellent: soha nem meséli el még kétszer sem ugyanúgy és/vagy ugyanazt (vagy pedig az egész könyvben kizárólag ugyanúgy és/vagy ugyanazt mondja). És, legalábbis a szó klasszikus értelmében, egyetlen példázat sincsen köztük. Nincsen szigorú értelemben vett anyagi meghatározottság, csak aminek szükségszerűen lennie kell, a mindent felszínre hozó, megsokszorosító, és minden entitást egymás mellé rendelő „haláltánc-motívum”. Az ember önmagával való kegyetlen szembesülése. Egy belső tükörcsarnok, Genet barakkja, „amelynek belseje részben tükröződő, részben átlátszó üvegfalakkal határolt labirintus. Miután fizetett az ember, belép, és az a kérdés, hogy hogyan talál ki. Egy ideig kétségbeesetten saját tükörképének ütközik, vagy egy másik látogatóba botlik, aki az üvegfal túlsó oldalán van hasonló helyzetben. Az utcáról bámészkodók figyelik a láthatatlan út keresését.” (*A tolvaj naplója*) A lényegi különbség – ugyanúgy, mint a különböző logikai utak bejárásánál – itt is a modalitásban van: Forgáchnál, karkai fordulattal, az embernek csak a futása irányán kell változtatnia, s bezártságából/magába zártságából látenszen máris több kivezető út létezik, melyek közt indokolt esetben arra is van lehetőség, hogy hagyja a dolgokat saját maguknak alakulniuk (I/30). A „ha, akkor” radikális következtetései (V/73) kegyetlenül jutnak el az ellentétein keresztül feltárolt határozott egységen is túlra, az „így”-ig, „de”-ig és az önmagában álló „Gyöngédsége rosszabb a korbácsütésnél is”-ig (lásd: Kosztolányi: *Esti Kornél*, Tizenharmadik fejezet). Chan Chu a „ha lehet, ne csodálkozz” elvét szem előtt tartva valami magyarázatot mindig előre tudni vél, ami ugyanakkor mindig az adott pillanat, de nem, vagy legritkébb esetben a külvilág függvénye (III/15).

*

A kavvána – elsősorban a kultikus cselekedetekben – az Istenre irányuló szándék elnevezése; a rabbinikus irodalomban az imánál megkövetelt szellemi összpontosítás. A kabbalában e szándék alapjául az imában szereplő istennevek hangjainak variációi szolgálnak, célja az elkülönült isteni létezők egyesítése.

*

Önmagában semmi sem hangsúlyos, kontextusba kerülve minden azzá válik. Az érzések és érzelmek néha könnyörtelenül tárgyiasulnak: 1985 novemberéből két listát olvashatunk (konyhai leltár – IV/68; az édesanya halála után maradt tárgyakról – V/27). Különféle változatokban többször is szerepel az édesanya halálával kapcsolatban – mintha az egyetlen bizonyosság vagy mintha az egyetlen erről elmondható volna –: a „2000 kilométerrel arrébb, 414 nappal ezelőtt, távol Tel-Avivtól meghalt egy kórházi ágyon” mondat vagy ennek variánsa. S ez is annyira természetes, mint a szigorúan belső történetek leképezése, Chan Chu Genet-vel való találkozása, varsói, párizsi, berlini vagy tel-avivi tartózkodása, szerelmei, első albérletének története, emlékezései vagy a Monaco elnevezésű desszerthez kapcsolódó események leírása: a „hogyan” volt.

*

A nem-lét a semmi meglétét erősíti (IV/7), s az hagy maga után lenyomatot, ami nincs. (IV/17)

KICSI, DE ERŐS

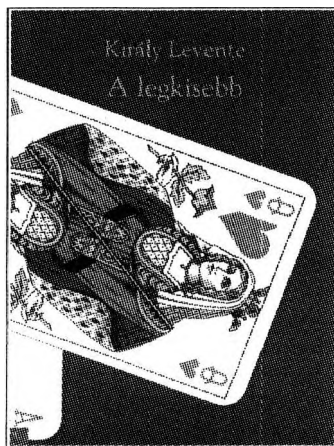
Király Levente: A legkisebb

A *Sárkányfű* című folyóirat köréből induló költők, Karafiáth Orsolya és Varró Dániel ritkán látható, és főleg az utóbbi esetében, minden várakozást felülmúló sikere után az idei könyvhéten Király Levente jelentkezett első önálló verseskötetével. Az első kritikák, a nyilvános és a baráti beszélgetések már akkoriban úgy említették a könyvét, mely a másikkal kettőhöz hasonló sikereket érhet el, főleg az irodalmi köztudatban betöltött/betölthető helyet illetően. Erre a kitüntetett figyelemre azért is látszott *A legkisebb* című kötet a legalkalmasabbnak, mert olyan szerző áll mögötte, aki a kortárs magyar irodalomból régóta hiányzó színvonalas paródiáinak köszönhetően meglepően nagy ismertséget szerzett, a műfaj sajátosságainak köszönhetően a szakmai körökön messze túl is. A helyzetet jól jelzi Tandori Dezső, amikor azt írja: „Király Levente kötetét én már nagyon vártam. (...) Várakozásomat egyetlen szempontból nem teljesíti be (bocsánat!), mintha nem látnám benne a rólam szóló paródiát.” (*Új Könyvszombat*, 2000/10. 9. o.) Ennek köszönhetően a kötet olyan közegbe érkezett, ahol adott volt a nagy lendületet adó bemutatkozás lehetősége, de talán éppen ezért a túlzott várakozásokra felelő csalódás is.

Azért is lehet ezt állítani, mert Király Levente kötetének fülszövegbe kívánczozó ismerve, hogy csak elvétve használja a paródiákból megismert és méltán elismert energikus, lendületes és szarkazmusból építkező hangot. Nagy meglepetés ez, hiszen attól, aki érzékeli és rendre meg is nevezi a legkülönbözőbb irodalmi beszédmódok mögötti esetlegességeket és retorikai vadhajtasokat, joggal várhatnánk, hogy saját megszólalását is szigorúan reflektálva, a szokásosnál is többször tegye a szövegen belül kérdésessé. Ehelyett azonban első ránézésre úgy tűnik, ahogy Menyhért Anna felhívta erre a figyelmet (*ÉS*, 2000. június 7.), hogy Király Levente sokkal inkább egy késő modernnek nevezhető poétika (önkéntes) rabja, mintsem a generáció legjobbainál kitüntetettként kezelt imitativ, játékos, könnyed hangé. Anélkül tehát, hogy ezt a látszólag indokolatlan igényt állí-

tanánk szembe a kötettel, feltétlenül meg kell kérdeznünk, hogy Király Levente, aki más írásaival bizonyította, hogy képes lenne a most vagy az elmúlt években indult pályatársaihoz hasonló, párbeszédre és versengésre nyitott költészetet alkotni, vajon miért nem csinálja ezt, vagy fordítva: milyen módon teszi eleve lehetetlenné az ő költészete, hogy a sokak által keresett paródiákat a kötet végére szerkessze?

Könnyen lehet, hogy ez a nagyjából ciklusonként el-

JAK-füzetek 111.

József Attila Kör-Kijárat Kiadó

Budapest, 2000

78 oldal, 690 Ft

váló, heterogén lírai világ, mely egy jó első kötet minden ismervét felmutatja a biztos formakezeléstől és határozott mondatvezetéstől a sokirányú kísérletező kedvig, éppenséggel a paródiákra pillantva helyezi el önmagát. Mintha a fiatalabb költőgenerációhoz képest komolyabb, mélyebb hang azé a szerzőé lenne, aki az imitatív vershelyzetek problémáival szembenézve, vagyis azokon túl próbál a klasszikusnak nevezhető költői eszközökkel újat alkotni. Tudatosan vállalva a nyelvhasználat, a grammatika és a formakezelés hagyományosnak ható szabotosságát, és eközben abszolút reflektáltan távolodva a máshol általa is használt, kedvelt és lehetőségei miatt is fontosnak tartott beszédmódtól. Ezért lehet azt mondani, szemben az első recenziók állásfoglalásaival, hogy bár Király Levente könyve a késő modern poétikák felől látszik a legkönnyebben megközelíthetőnek, épp az elmúlt évtized leghaladóbb líranyelvi problémáiról való tudása teszi az ezeknek a problémáknak a továbbgondolását is igénylő olvasó számára érdekessé és izgalmassá a kötetet.

Ez pedig azt is jelenti, hogy ebben a könyvben az a költészeti szituáció nyer elegáns megfogalmazást, mely pontosan az allúziókkal, áthallásokkal, ironikus gesztusokkal teltűzdelt vers lassú átalakulásáról adna hírt, azt a kérdést feszegetve, hogy mi lehet mindezen vagy mindezekén túl.

Az intenciói szerint ars poeticának olvasandó nyitóvers, *A trubadúr nyugdíjazási és egyben utolsó balladája*, a maga sajátosan pontos ironiájával épp ezt a határhelyzetet nevezi néven: „Itt lehetetlen valami szépet írni, / s mert hebrencs vagy: a Probléma nem érdekel. / Nagyon is profán az esztétikád: / a sikerért Nálad csak locsogni kell.” Ez a fajta kvázi-sértettség, mely az „igazi” költészetet, a lírát kéri számon a napjainkban leginkább olvasott és elismert költészeten, nagyon sok, a modernségből kivezető útra nem találó szerzőtől ismerős lehet. Én magam legutóbb Szepesi Attila kötetében olvastam hasonlókat, de ami miatt a Király-vers panasza más, az például a szlengizű „hebrencs” szó használata vagy a vers eleji „fészkes fenébe” és a „frászt hozza rám” közvetlensége. A „locsogást” elutasító szépségigény messze túllép a hagyományosan költőinek tekintett nyelv határain, és úgy próbálja a lírai szépségeszményt újból visszacsempészni a versbe, úgy beszél a „szép vers” konvencionális kritériumainak újragondolásáról, hogy eközben szóhasználatával, gesztusaival a valaha volt szép vers megalkothatatlanságára mutat rá. Ezért a balladák és más, vitát imitáló szövegek látványos önreflexív gesztusai megkerülhetetlen válaszlehetőségnek tekintendők, ha az a kérdésünk, hogy vajon a néhol patetikusba játszó hang inkább olvasható-e egy költészettörténetileg korábbi állapot meghatározó esetének, mint valami nagyon is időszerű problémára adott reflexiónak. Az idézett és megidézett hagyománytól való elválasztottságot ugyanis épp az alkotás folyamatára, a versre és a vers szerepére vonatkozó reflexiók teszik a legélesebben láthatóvá, és fordítva, ebben a kötetben is az így láthatóvá tett különbözőzés segíti az olvasót olyan befogadóvá válni, aki az elsődleges referencialitás helyén az ironikusan öntematizáló retorikai alakzatokra is képes figyelni.

Ilyen figyelmet követelő megoldás például a szerzői név bevonása a jelentésalakításba, annak köznévi formájával való játék. Így például „a Király most meztelen” (8.) és „A Király pontossága untat” (22.) sorokban, de még látványosabb módon magán a címlapon is, ahol a két kártyalap, az ász és a dáma mellett szerepel a „Király” név. Ezek egyfelől nagyon fontos, az önironia belső törvényszerűségein keresztül a szerzőnek a szövegek működésére vonatkozó tudásáról is sokat eláruló momentumok, másfelől a tulajdon-névnek a versben való szétírásai, melyek a szövegek feletti szerzői örökösést teszik lehetetlenné. Vagyis mindenképpen a kortárs líranyelvi problémákat ismerő és azokkal párbeszédet kezdeményező gesztusok. Még akkor is, ha a kötet e tekintetben sem egységes, hiszen számos helyen épp a megteremtett versvilág feletti felügyelet igénye tematizálódik, például rögtön a címadó versben: „nem csúfolnak soha többé, / nem bántanak

engem, / csak hagyjam, hogy a fényképen / a legkisebb hazamenjen.” De még további két félreérthetetlen helyen is hasonló módon: „én vagyok a tenger az ég és / minden amit majd kéknek / látsz” (*Fekete hamu*), „Mától holnapig itt minden az enyém. / Mától nincs, mi akadályom volna” (*Laterna magica*).

Más kérdés, hogy a szándékolt beszédhelyzet, az előremutató versfelfogás és a sok jó versötlet milyen minőségű szövegeket eredményez.

Fölöttébb kedvezőtlen ugyanis a kép, ha a megszólalásmód egyenetlenségeire, a stílus bizonytalanságaira, például a negédes verszárlatokra vagy arra gondolunk, hogy a kötet egészére jellemző a poétikai koncentrátság hiánya, amiről a halvány rímek, a sokszor közhelyes, lapos jelzőválasztás, a központosítás használatának vagy épp elhagyásának következtelensége és a néhol naivan elrontott képek árulkodnak. A legtöbb kérdés talán a harmadik ciklus verseivel kapcsolatban tehető fel. Azért is, mert ezek a versek lazább szerkezetűek és monológyszerűségük miatt eleve sokkal sebezhetőbbek, mint a kötet első kétharmadában olvashatók. Az egy lélegzetvételnyi, sodró és sodródó szövegek ugyanis önmagukban rejtik a hiba lehetőségét, hiszen itt a vers dallama a megszokottnál sokkal fontosabb funkciót tölt be, ezért egy törés az egész szöveget leértékelheti. Ráadásul ez a lényegileg öntörvényű szövegépítés, melyet csak az ismétlődő szavak és néha sorok tudnak úgy-ahogy tagolni, és ami mellett hiába tűnik úgy, hogy a hirtelen váltások miatti üres helyek az olvasói szabadságot növelik, ha a váltásokkal együtt járó jelentésmódosulások egyben játékszabályokat is diktálnak, és mint ilyenek, kézben tartják az értelemképzés műveleteit. Másrészt a ciklus versei nagyon gyakran beleesnek a sokatmondás és az „üzenetküldés” csapdájába, vagyis kizárólag egyetlen értelmezés számára nyitottak. A más irányú olvasatok esetén viszont rendkívül sérülékenyek, és már-már karikatúrisztikusak:

*„a domb tetején egy ló van kikötve a fához
ha kettőt bölint eloldozhatod
és nézheted futását az égen
ha egyet bölint ne oldozd el
mert örökre a nyomodba szegődik”*

(Mese a próbáról)

Itt is érződik a szöveg feszültsége, és az, hogy a mondatoknak súlyuk van, sőt, hogy a kép mögött egzisztenciális érdekelttségű jelentés húzódhat, de az is, hogy mindez túlságosan rá van utalva az olvasó jóindulatára. Hiszen ha szó szerint olvassuk a szövegrészletet, és elképzelünk egy domb tetején álldogáló, fához kötött lovat, ami bölintásai számával üzen, akkor sokkal könnyebben asszociálunk a kocsi hátsó ablakában bólogató díszkutyára, mint egy égben futó, ráadásul az örökléttel kacérkodó pegazusra. Vagyis az ötlet nem rossz, a sejtetés és a kimondás kerülése, a lassú előrehaladás és az olvasóval való összekacsintás keresése üdvözlendő, csak épp az a baj, hogy eközben a részletekben elvesz az egész, az intenciók ellenére a szöveg nem jut el az olvasóhoz.

A problémát csak nagyítja, ha olyan elhasznált motívumokhoz nyúl a költő, amiket sehogy sem tud többlettartalommal feltölteni. Ilyen például a „ha tél akkor varjak vonulása” (*tél*) verskezdet, amelyben a lényegi terhet viselő megfeleltetés azért nem tudja betölteni kitüntetett helyzetéből adódó, nyelvi vagy képi feszültséget generáló szerepét, mert egyáltalán nem újszerű, nem meglepő, nem elég friss, inkább közhelyes. És ugyanez mondható el az „örök téli álom” (67.), a „lent csak hangyának látszottak az embeerek” (69.) vagy a „rég, elsárgult újságok”-féle megoldásokról is. (67.) De a nem elég szellemes, sőt itt-ott kifejezetten unalmas jelzői összetételek sora mellett említhetnénk akár

az olyan rímeket is, mint a *végül-szédül-kékiül* (33.), melyek különösen a paródiák néhol briliáns rímkombinációi után tűnnek szegényesnek és elkényelmesedettnek. Viszont kifejezetten érdekes a sárga és a kék színekkel való játék, melyek az adott helyzetekben egy alig érzékelhető, de pontosan kidolgozott színekdochikus viszonyrendszer alapján biztosan szervezik a szövegeket, és rendezik az egyes szövegszinteket: „nyár van / egy évvel ezelőtti nyár / minden sárga és zöld” (*nyár*), majd: „a hegycsúcsról még messzire látni / látni a sok sárgát és kéket / zöld nincsen” (*ősz*), végül egy talán túlságosan is lágy, ájulatra játszó versben: „csendben felfedezni / lélegzését majd a napra kiülve / nevet adni az előbújt színeknek kék / sárga vörös és zöld mind együtt” (*Kék hamu*).

Az újszerűség kérdése azért is nagyon fontos, mert a kötetben például komplett mennyországvíziók is olvashatók, melyek nyilván igénylik is az érzékenyebb mondatvezetést, de egyben a pontosabb, visszakereshetőbb szóhasználatot is. Ennek megfelelően például sok más, Kemény István legjobb megoldásait idéző szöveg között az *Angyalok kara*: „Nem lesz ott senki, csak te, az angyal / és hosszú sorokban mérlegek.” De már nem ennyire plasztikus *Az ítélet íze*: „Az ítélet édes mozdulatlanág.” Ez utóbbi soron újra csak a közhely közeli állítás és a jelző automatizmusa kérhető számon, melyek a kívánnivaló ellentétes hatást váltanak ki, hiszen nem a lehetséges jelentések játékát indítják el, hanem lezárják és ezzel kiüresítik, szétrázzák a verset.

Sietnék leszögezni, hogy a századvégi lírára egyébként is jellemző kettősség, mely az egzisztenciális érintettségű kérdésfeltevések, valamint a fikтивitás és a nyelv játékának az alkotás alapgesztusát érintő együttességéből ered, csak annyiban kérhető számon akár egy irányban és távlatban kimagasló első kötettől, amennyiben e kettősség egyik vagy másik eleme indokolatlanul háttérben marad. Ha ugyanis egy költészet esztétikai közlésképeségét megtartva próbál napjainkban nem – vagy csak részben – újító szándékkal, érvényesen szólni, akkor vélhetően alkotó módon kell számot vetnie mind a szakrálisba hajló, mind a beszélőt és nyelvét pusztán a játékban szóhoz engedő szereplehetőségekkel. Lehetőség szerint úgy, hogy e két pólus egyenlő erejű, egymással szembe-feszülő és egymásnak ellenálló vonzása az egyik vagy másik dominanciája ellenére is fennmaradjon. De Király Levente angyalokat, hegycsúcsokat és felhőket mozgató versei ezt csak ritkán teszik meg. Mert bár verszárlatai többségükben erősek, és képesek visszamenőleg is bizonytalanná és elemeiben is lebegővé tenni a szövegeket, a vers kereteit soha sem teszik viszonylagossá, nem engedik át a kínálkozó játéklehetőségeknek.

Egy sokat ígérő kivétel a *Három pillantás a csoportképre* című szöveg, melyben egy kétszereplős történet háromféleképpen mesélődik el, előbb egy külső hang által, majd a szereplőknek kölcsönzött hangokon külön-külön. Ebben a három felvonásos szövegben olyan erények is megcsillannak, mint annak versbeli beláttatása, hogy egyetlen versmondat, állítás sem tekinthető soha érvényesnek, különösen akkor, ha megfeleldekezünk a szükségképpen létező, ám esetleg ki nem mondott változatairól. És azt is megmutatja, hogy ugyanaz a téma másként megszólítva mennyivel mást mutathat, nem beszélve e jelentések azonnali egymásban tükröztetéséről, és ennek további lehetőségeiről. A kiindulópont ebben a versben – miként a hasonlóan szerveződő, de kevésbé kimunkált, kevésbé pontos *Az éjszaka eljövetele* címűben – egy konkrét esemény, melynél azonban fontosabb ennek feldolgozása, és még inkább egy-egy részletének elemzése, illetve e részletek újabb és újabb összefüggéseinek feltárása. Ily módon magának az élménynek személyes, élményszerű megszólítása helyett az intellektuális, analízis oldal erősödik meg, és az esemény csak annyiban válik fontossá, amennyiben több oldalról és önmagába visszatérően elemezhető. A vizsgált vers többlet ereje, hogy pontosan kidolgozottak a szövegben belüli cezúrák, érezni, amikor „a csavar fordul egyet”, és ugyanazon szavak ettől mást jelentenek, vagy másként jelentik ugyanazt. Jó példája ez a vers annak a könnyed eleganciának is, amely Király Levente néhány versében egy sorba tudja

fogni például egy klasszikus töltésű szerelmesvers érzékiségét és a szerelmet relativizáló, iróniával illető esetlegességet.

Minthogy pedig nem található olyan reprezentatívnak mondható vers, mely a kötet erőnyeit és hibáit bármilyen módon sűrítené, aminek nyilván az is az oka, hogy az erények is rendkívül sokfélék és más-más szövegekben sokféle, gyakorta egymást kizáró versnyelvi előzményekből táplálkoznak, valamint amiatt, hogy nyoma sincs az egységességnek, sőt az egységre való törekvésnek sem, és a legalább négyfelé elágazó kötet sajátos módon egyik alternatíva mellett sem éreztet a többinél nagyobb erőt, bátran kijelenthető, hogy jelen pillanatban nem lehet megmondani, milyen irányba fejlődhet tovább ez a költészet, sőt azt sem lehet kizárni, hogy a következő kötet valami egészen mással áll majd elő. Mert potenciálisan, jelzéseiben ez mind jelen van ebben a könyvben.

Azt mondhatni tehát, hogy Király Levente kötetének furcsa kétarcúsága a legfőbb problémája, de az egyik legizgalmasabb kérdése is. Hiszen problémafelvetése, irodalomtörténeti helykeresése, a generációs líratörekvésekre való rákérdése és az elemzésekre nyitott válaszlehetőségei miatt több mint ígéretes pályakezdés, viszont a költői eszközök következtelen használata, a sokszor sablonos, ötlettelen megoldások és a már-már karneválián sokirányú költészet bizonytalanságai óvatos ítéletre intenek.